

MS2

172

1

MILITAIRE SPECTATOR

Rusland en de VS
Zin en onzin van nucleaire strategie
(zie blz. 18)

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter
Beoefening van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl

Secretariaat KVVK
(Ledenadministratie, PR, secretaris
en penningmeester)
MPC 41A
Postbus 9012 6710 HC Ede
info@kvbk.nl

Secretaris:
luitenant-kolonel I.M. de Jong
Telefoon: (0318) 68 32 30

HOOFDREDACTEUR

**brigade-generaal cav prof.
J.M.J. Bosch**
Telefoon (076) 527 32 09
of (015) 284 42 58
Fax (015) 284 47 21

REDACTIE

kolonel cav drs. P.J.E.J. van den Aker
kolonel KLu J.F.W. van Angeren MA
drs. P.H. Kamphuis
luitenant-kolonel KMar mr. M.Th.J.
Messerschmidt
kolonel MPSD drs. F. Matser
kolonel TS ir. R.G. Tieskens
commodore KLu J.S. Willemse

BUREAUREDACTIE

mw. drs. A. Kool
Instituut Defensie Leergangen
mpc 58 B
Postbus 20701, 2500 ES Den Haag
Telefoon (015) 284 47 20
Fax (015) 284 47 21
a.kool@mindef.nl

KOPIJ ZENDEN AAN:

Koninklijke Militaire Academie
Vakgroep MOW
Secretariaat Militaire Spectator
MPC 71 C
Postbus 90002, 4800 PA Breda
mlwa.brouwers@mindef.nl

ADVERTENTIES

CET Reclame & Publiciteit
Telefoon (0497) 53 15 31

ABONNEMENTEN

binnenland € 22,50
studenten € 15,00
buitenland € 27,50

DRUK

Drukkerij Giethoorn Ten Brink
Vormgeving: TS Media
ISSN 0026-3869

NADRUK VERBODEN

Coverfoto: ss-26 'Iskander-e' SRBN
(Bron: mivd)

MILITAIRE SPECTATOR

2 Editoriaal:
Stuurmanskunst

4 Mededelingen

5 I. Piepers:
Het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid
Fundamentele ontwikkelingen vragen om fundamentele discussie

18 V.S. Belous:
Rusland en de VS
Zin en onzin van nucleaire strategie

27 P.H.J. Olsthoorn:
Eer: een beloning voor moed

36 H.J. Griffioen-Young, H.J.W. Janssen, A.W.K. Gaillard:
Psychologische perspectieven op informatie operaties

42 Tegenwicht:
P.H. de Vries – Eisen stellen

44 Mening van anderen

46 Boeken

47 Samenvattingen/Summaries

STUURMANSKUNST

Het jaar 2003 gaat geen gemakkelijk jaar worden. Defensie gaat moeilijke tijden tegevoet. Het strategisch akkoord betekent dat dit ministerie moet bezuinigen. Een gat van tussen de 850 en 950 miljoen euro is niet snel gedicht. De minister van Defensie geeft in zijn 'najaarsbrief' aan langs welke wegen hij hieraan invulling wil geven. Bij het politieke debat blijkt al snel dat met name het schrappen of uitstellen van operationele capaciteit gevoelig ligt. Diverse voorstellen blijken dan ook niet op steun van de Kamer te mogen rekenen. Uiteraard betekent dit dat er nieuwe bezuinigingsvarianten moeten worden gevonden. Het is onwaarschijnlijk dat de geldbuidel van de minister alsnog wordt gevuld.

Uiteraard doet het de redactie deugd dat de politiek oog heeft voor het belang van operationele capaciteit. Uiteindelijk ligt de waarde van een krijgsmacht in de middelen die ze op de door de politiek gewenste plaats en tijd kan inzetten. Dan en daar gaat het om de kwaliteit van de 'hardware', het moreel en de kwaliteit van het personeel, de geoefendheid en de doordachtheid van doctrine en procedures. Het zou ook het laatste gebied moeten zijn waarin bezuinigingen worden ingeboekt. Tegelijkertijd ontstaat een gevoel van onrust.

De ondertekenaars van het strategisch akkoord konden immers weten hoe Defensie er voor stond? De lage investeringsquote was geen geheim. Dat niet alle ingeboekte eerdere bezuinigingen waren gerealiseerd, ook niet. Ook was duidelijk dat de aanbevelingen van de 'commissie Franssen'

de Adviescommissie opperbevelhebberschap tot een majeure herschikking in 'het Haagse' zou leiden. Bij herschikkingen gaat echter veelal de kost voor de baat uit; dat vergt in eerste instantie vaak relatief hoge uitgaven. En dan uitzendingen. De Nederlandse betrokkenheid in het voormalig Joegoslavië vormt een gegeven. Afghanistan gloorde al achter de kim toen het akkoord werd ondertekend. Maar er was méér dat de aandacht verdiende.

Als het gaat om maatschappelijke veiligheid is Defensie min of meer het vangnet: zij wordt ingezet waar andere middelen falen of anderszins te kort schieten. De MKZ-crisis vormt hiervan een illustratief voorbeeld. De aanslagen op 11 september 2001 op het World Trade Center en het Pentagon maakten diverse dingen duidelijk. Zij lieten zien hoe kwetsbaar moderne staten zijn; hoe achterhaald het denken in inwendige en uitwendige veiligheid is, en hoe grensoverschrijdend de effecten van dergelijke aanslagen zijn. Met andere woorden: nationale veiligheid raakt als begrip uitgehold. Terrorisme, maar ook criminaliteit, hitte en water, en de effecten van een milieu- of natuurramp hebben lak aan grenzen en kunnen dus alleen in samenwerking worden getrotseerd. Het lijkt dus aannemelijk dat hij discussies over veiligheid ook de rol van defensie ter sprake moet komen. Belangrijk is daarbij te bedenken dat de bv Nederland in het derde millennium over weinig vangnet meer beschikt. De Bescherming Burgerbevolking werd al jaren geleden overbodig geacht. Binnen Defensie sneuvelde in de jaren tachtig het Korps Mobiele Colonne terwijl de vrijwilligerskrijgsmacht drastisch kleiner werd. Er staan nu duizenden handen minder voor een

scala aan taken en voor noodsituaties ter beschikking. Het bevreedt derhalve dat deze overwegingen blijkbaar weinig of geen rol van gewicht hebben gespeeld.

Het trieste daarbij is dat een minister van Defensie weinig opties openstaan om te bezuinigen. Hij kan investeringen stoppen of uitstellen; hij kan functies besparen of eenheden opheffen en hij kan infrastructuur te gelde maken. De investeringen liggen al op een laag niveau. Daar is niet veel te halen. Het verkopen van infra levert de staatskas winst op. Defensie moet maar afwachten welk deel naar haar toevloeit. Rest de oplossing om functies te reduceren. Het verbaast dus niet dat deze weg wordt gevolgd.

De redactie onderkent drie grote punten van zorg. Het eerste punt betreft de constatering dat de echte discussie over capaciteiten en middelen nog moet plaatsvinden. Het snijden in capaciteiten kan valide zijn. Dan moet het echter wel gaan om het elimineren van hetgeen door een nieuwe veiligheids-situatie overbodig is geworden of op een andere wijze kan worden zeker gesteld. De huidige voorstellen zijn grotendeels gebaseerd op wat 'er is', niet op wat we zouden moeten hebben. Bovendien betekent verkoop steeds kapitaalverlies en een verdere reductie in flexibiliteit. Wat verkocht is is weg. We lijken wel eens te vergeten dat Vliegkamp Valkenburg bij de voorbereidingen op de Golfoorlog een belangrijke schakel vormde. Hebben we straks nog ruimte en gebouwen om op nieuwe onvoorziene omstandigheden te kunnen reageren? Wat is, zo luidt de wezenlijke vraag, het 'ambitie-niveau' van de bv Nederland? Over welke capaciteiten moet Nederland derhalve minimaal beschikken om dit op effectieve wijze te kunnen te realiseren? Deze discussie

moet men niet uit de weg gaan. Ze zou vóór een dergelijke majeure bezuinigingsoperatie moeten zijn gevoerd.

Het tweede punt betreft het feit dat ingeschatte besparingen meteen in de boekhouding worden verwerkt. Inschattingen blijken keer op keer rooskleurig te zijn. Te hopen valt dat dit bij de voorziene reductie in de Haagse staven niet opnieuw het geval is. Ten slotte baart de omvang van de personele reductie zorgen. De genoemde aantallen kunnen niet op een relatief eenvoudige wijze worden gerealiseerd. Dit betekent dat de effecten van de diverse maatregelen zullen doorwerken in de totale organisatie. Natuurlijk is het terecht dat de organisatie er alles aan gaat doen om gedwongen ontslagen te voorkomen. Zeker zo belangrijk is echter het behouden van goed personeel. Als de pijn van het krimpen en de onzekerheid te groot worden, dreigen mensen weg te gaan die de organisatie in feite niet kan missen. Het is niet eenvoudig om in de genoemde omstandigheden het personeel vertrouwen in de toekomst, perspectief, en plezier in het werk te doen houden. Toch zal het daar om gaan, wil de krijgsmacht ook op termijn slagvaardig, inzetbaar, gemotiveerd en flexibel zijn.

Het jaar 2003 gaat geen gemakkelijk jaar worden. Er zal veel wijsheid en stuurmanskunst nodig zijn. Er moet worden verbouwd terwijl de zaken doorgaan en zonder dat een echte blauwdruk voor de toekomst beschikbaar is. Op deze manier wordt een gevaarlijke wissel op 'morgen' getrokken. Uitdagingen te over. De *Militaire Spectator* wil in 2003 een bijdrage leveren aan het broodnodige debat over de toekomst van Defensie. Uw inbreng daarbij stelt ze zeer op prijs.

Mededelingen

Defensie en politieke actualiteit

De Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap en de Atlantische Commissie organiseerden op 26 maart 2002 een bijeenkomst over 'Defensie na de verkiezingen'.

Gegeven de komende verkiezingen overweegt de vereniging om wederom een dergelijke bijeenkomst te organiseren. Het gaat immers opnieuw over de visie van politieke partijen op de (budgettaire) toekomst van het beleidsterrein defensie.

Deze bijeenkomst is voorzien in de eerste helft van januari 2003. Bij het ter perse gaan van deze Militaire Spectator ontbraken nadere details. Wij verwijzen overigens ook graag naar de website van de vereniging: www.kvbk.nl.

Cadettenprijs

In 1983 besluit het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap een prijs voor de beste KMA-scriptie beschikbaar te stellen.

Namens het bestuur werd op 22 november jl. de prijs voor het jaar 2002 uitgereikt aan de eerste-luitenants M.W.M. Kitzen en D.H. Tuinier. Zij kregen de prijs voor hun scriptie over 'Ervaringen uit den Groote Europeesche Krijg. Invloeden op het Optreden der Nederlandse verbonden wapens en het Gebruik van Vestingwerken'.

De Diesviering van de KMA vormde de entourage van deze erkenning voor hoogwaardig onderzoek naar de wijze waarop de Nederlandse defensie lessen trok uit de gebeurtenissen tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid

Fundamentele ontwikkelingen vragen om fundamentele discussie

drs. I. Piepers

Inleiding

Internationale relaties en machtsverhoudingen zijn volop in ontwikkeling, evenals de spelregels die internationale relaties reguleren. Er is momenteel sprake van een herordening. Aan deze herordening liggen uiteenlopende zaken ten grondslag, zoals technologische ontwikkelingen, het proces van globalisering, de beëindiging van de Koude Oorlog en '11 september'.

De combinatie van deze ontwikkelingen heeft ook geleid tot een wezenlijk andere opstelling van de vs. De vs vinden dat hun belangen onvoldoende worden gediend door verdragen en internationale organisaties. De vs twijfelen aan de relevantie van Kyoto, het Internationale Strafhof en de vn. Eén en ander is kernachtig verwoord in de in september 2002 gepubliceerde 'National Security Strategy', de zogeheten 'Bush-doctrine'.

Nederland loopt achter

Opmerkelijk en teleurstellend is dat deze en andere fundamentele ontwikkelingen zo goed als onopgemerkt aan Europa en Nederland voorbij lijken te gaan.

Soms lijkt het zelfs alsof de regering ontkent dat veranderingen plaatsvinden en doet zij ook nauwelijks mee met de gedachtevorming die bijvoorbeeld in de EU plaatsvindt.¹

Voor zover Nederland zich wel in deze discussie mengt kunnen vraagtekens worden gezet bij de opportuniteit en timing ervan.

Het regeringsakkoord van de regering Balkenende bevat geen visie op het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid. Het afgelopen jaar is op beide beleidsterreinen een aantal standpunten ingenomen en zijn maatregelen afgekondigd die onderling strijdig zijn.

Een aantal voorbeelden om duidelijk te maken waarop ik doel.

Strijdige beleidsmaatregelen

De regering Balkenende heeft in september 2002 aangekondigd dat Defensie de komende vier jaar ruim 800 miljoen euro moet besparen, terwijl een dergelijk bedrag wel wordt geïnvesteerd in de ontwikkeling van het onzekere en omstreden Joint Strike Fighter-project; een project waarvoor de veiligheids- en defensie-rationale (vooralsnog?) ontbreekt.

De besparingen zijn ook niet te rijmen met de constatering dat de NAVO-lidstaten snel moeten investeren in een aantal kritische capaciteiten om de gebruikswaarde van het bondgenootschap te kunnen blijven waarborgen.

Let wel, de relevantie van de NAVO is – in ieder geval vanuit Amerikaans perspectief – momenteel in het geding.

Inconsistent is ook de beslissing om Nederlandse deelname aan militaire operaties te beperken, zoals 5 september 2002 door het ministerie van Defensie aangekondigd, en het (min of meer gelijktijdige) standpunt van het kabinet en parlement dat een nieuwe resolutie van de Veiligheidsraad niet noodzakelijk is voor een preventieve aanval van de vs op Irak.

Een dergelijk standpunt wekt verwachtingen en schept verplichtingen. Nederland zet voor de vs het licht op groen, maar overziet klaarblijkelijk niet alle consequenties van een aanval op Irak. Destabilisatie van het Midden-Oosten, mogelijk zelfs verdere escalatie van conflicten zoals in Kashmir, en een nieuwe impuls voor terrorisme liggen voor de hand.

James Webb, onderminister voor Defensie onder Reagan, signaleert de mogelijke gevolgen hiervan voor de vs: de noodzakelijke bereidheid om voor lange duur een bezettingsleger in Irak te stationeren, ten koste van vs-invloed elders.²

Gelet op het voortvarende Nederlandse standpunt is het te verwachten dat de vs inschatten dat Nederland wel bereid zal zijn om te zijner tijd bij te dragen aan 'nation building' in Irak

¹L.A. Geelhoed en H. Hijmans, Laat de bouw van Europa niet aan anderen over, *Opinie-artikel NRC Handelsblad*, 14 oktober 2002.

²James Webb, *Opinie-artikel NRC Handelsblad*, 7 september 2002.

en 'back filling' ('vervanging') van vs-troepen op bijvoorbeeld de Balkan, om die elders te kunnen inzetten. Vooruitlopend op de NAVO-top in Praag op 21 en 22 november 2002 is een dergelijk verzoek dan ook aan Nederland gericht.

De gebrekkige samenhang in het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid is ook hier duidelijk.

Geen coherente visie

Met deze inconsistenties zijn Nederlandse belangen niet gediend, integendeel. Nederland ontbeert een visie en dus richting. Een coherente visie is niet alleen noodzakelijk om als richtsnoer te dienen voor Nederlandse besluiten op het raakvlak tussen beide beleidsterreinen, maar bijvoorbeeld ook om aan een Europese identiteit op deze gebieden gestalte te geven.

Voorkoming van
verdere marginalisatie van
Europa en de NAVO moeten
doelstellingen
van de Nederlandse
regering zijn.

Ik ben ervan overtuigd dat de genoemde fundamentele ontwikkelingen om een diepgaande evaluatie en discussie vragen van het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid. Wat betekenen deze ontwikkelingen voor Nederland? Met welke bedreigingen wordt Nederland geconfronteerd en wat is het Nederlandse antwoord hierop? Op welke wijze worden de Nederlandse belangen het beste gediend: via de Europese Unie, door de NAVO of door verdieping van de trans-Atlantische relatie met de vs op bilaterale basis?

Deze discussie, laat staan de beantwoording van bovengenoemde vragen, is tot op heden uitgebleven.

Met dit artikel beoog ik een bijdrage te leveren aan een dergelijke fundamentele discussie over het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid. Op basis van een analyse van ontwikkelingen zal ik trachten de contouren

te schetsen van de Nederlandse krijgsmacht op de middellange en lange termijn. Dat is lastig, het heeft veel weg van 'schieten op een bewegend doel'; de wereld bevindt zich zoals gezegd in een transitiefase. Dat mag echter geen reden zijn om af te zien van een fundamentele discussie over dit belangrijke onderwerp.

Er staat ten slotte veel op het spel: niet alleen onze veiligheid en internationale invloed, maar ook de overlevingskansen van Nederlandse militairen die in de toekomst zullen worden uitgezonden om onze belangen te dienen.

Opzet artikel

In eerste instantie zal ik de fundamentele doelstellingen van het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid formuleren. Daarna komen enkele ontwikkelingen aan de orde die hierop van invloed zijn. Ik zal trachten aan te geven wat de betekenis van die ontwikkelingen is.

Een relevante vraag is vervolgens wat de rol van militaire macht kan zijn bij de realisatie van de Nederlandse veiligheidsdoelstellingen. Gegeven de fundamentele doelstellingen van het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid, de rol van militaire macht in internationale verhoudingen en de gesignaleerde ontwikkelingen, dient het politieke ambitieniveau van Nederland te worden vastgesteld op het beleidsterrein veiligheid.

Vier strategische opties

Hierbij onderscheid ik een viertal strategische opties. Voor de keuze van een strategische optie dienen in ieder geval de volgende vragen te worden beantwoord: welke rol wil Nederland spelen in internationale politieke ontwikkelingen? Welke betekenis kent Nederland toe aan internationale samenwerkingsverbanden zoals de EU? En: op welke wijze en met welke 'omvang' en risico's is de Nederlandse regering bereid om militaire middelen aan te wenden om haar doelstellingen te realiseren?

Gewenste capaciteiten

De antwoorden op deze vragen zijn bepalend voor de capaciteiten waarover de Nederlandse krijgsmacht dient te beschikken. In feite levert deze gedachtelijn een toetsingskader op. In dit geval een toetsingskader dat de besluitvorming kan ondersteunen om de gewenste capaciteiten voor de nieuwe krijgsmacht vast te stellen.

Met behulp van dit toetsingskader zal ik een aantal functionele eisen voor de krijgsmacht definiëren. Deze functionele eisen worden daarna vertaald naar concrete capaciteiten: wat wel en wat niet. Vervolgens zal ik kort stilstaan bij de structuur en cultuur van de krijgsmacht.

Gewenste aanpassingen

Dat de ambtelijke organisatie
van het ministerie
van Defensie ook moet
worden aangepast,
is duidelijk.

Er zijn legio mogelijkheden om ook op deze wijze de effectiviteit en doelmatigheid van de krijgsmacht te verbeteren. Mijns inziens kunnen die nog verder gaan dan de aanpassingen die voortvloeien uit het besparingsprogramma bij Defensie. Ik laat dit onderwerp nu buiten beschouwing.

Doelstellingen van het beleid

De doelstellingen van het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid zijn vastgelegd in de Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden. Er is sprake van drie doelstellingen:

- (1) verdediging van het Koninkrijk der Nederlanden,
- (2) bescherming van de belangen van het Koninkrijk, en
- (3) bevordering van de internationale rechtsorde.

Volgens artikel 97 van de Grondwet beschikt het koninkrijk hiertoe over een krijgsmacht. Met deze doelstel-

Steun vanuit de lucht met een Apache-helikopter

lingen wordt waarborging van vitale belangen nagestreefd. Wat ruimer gedefinieerd behoren tot deze belangen: bescherming van het grondgebied van ons koninkrijk, bescherming van de veiligheid van de Nederlandse burgers, waarborging van economische voorspoed, en bescherming van kritieke infrastructuur (energievoorziening, transport, telecommunicatie, et cetera). Ondersteuning van democratiseringsprocessen, deelname aan vredesoperaties en humanitaire interventies, en hulpverlening bij rampen vloeien vooral voort uit de doelstelling 'bevordering van de internationale rechtsorde'.

Uiteenlopende ontwikkelingen

Momenteel is sprake van enkele fundamentele ontwikkelingen, die bovendien vaak op een complexe wijze, direct of indirect, op elkaar inwerken. Hierdoor kan een versnelling optreden en kunnen ontwikkelingen als het ware een schoksgewijze

uitwerking hebben. Ik zal in deze paragraaf een aantal ontwikkelingen noemen en hun mogelijk invloed op onze veiligheidsdoelstellingen.

Beëindiging van de Koude Oorlog

Beëindiging van de Koude Oorlog heeft niet geleid tot een nieuwe, stabiele en vredelievende wereldorde. Integendeel. Tijdens de Koude Oorlog waren lokale en regionale tegenstellingen 'bevroren': ruimte voor conflict en in voorkomend geval escalatie daarvan, werden sterk ingeperkt door een effectieve machtsbalans tussen 'Oost' en 'West'.

Deze machtsbalans was gebaseerd op het vermogen tot 'wederzijds verzekerde vernietiging'. In Europa werd stabiliteit bereikt door middel van onder andere 'deterrence' ('afschrikkende') en 'containment' ('omsingeling') door de NAVO.

Na beëindiging van de Koude Oorlog ontstond voor staten en bevolkingsgroepen nieuwe speelruimte voor conflict. Oude en nieuwe tegenstellin-

gen werden (weer) manifest. Culturele identiteitsverschillen werden aangescherpt.

Geen 'vreedzame wereldorde'

De overwinning van de democratie en de vrije markt, én de impuls die globalisering van economische activiteiten hierdoor kreeg, bleken een keerzijde te bezitten en pakten niet overal gunstig uit. 'Het einde van de geschiedenis' zoals geformuleerd door F. Fukuyama, in zijn gelijknamige boek, bleek niet bewaarheid te worden.³ Fukuyama voorspelde de totale overwinning van liberalisme en democratie: een vreedzame wereldorde zou in het vooruitzicht liggen. Soms lijkt S. Huntington met zijn 'clash of civilizations'⁴ het gelijk meer aan zijn kant te hebben dan Fukuyama.⁵

Huntington schets in zijn wereldbeeld de vorming van culturele (machts-) blokken die met elkaar concurreren, hetgeen zal leiden tot conflict op mogelijk globale, maar zeker regionale schaal. Huntington spreekt in het laatste geval over zogeheten culturele breuklijnen. Dergelijke conflicten doen zich inderdaad voor, zoals op de Balkan en in Kashmir.

Aanscherping van conflicten

Ook 'voorspelt' Huntington een aanscherping van een conflict tussen de vs en Europa enerzijds en islamitische landen anderzijds. Terreur en asymmetrische oorlogvoering zijn voor islamitische landen de meest voor de hand liggende aanpak: globalisering levert daarvoor de infrastructuur en de openheid van democratische landen vereenvoudigt het kiezen van de doelen. →

³ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, 1992.

⁴ Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the remaking of World Order*, 1997.

⁵ Voor een vergelijkende analyse zie Stanley Kurtz, *The future of 'History'*, *Policy Review*, June 2002. Kurtz komt tot de conclusie dat de 'Clash of Civilizations' wel eens vooraf zou kunnen gaan aan 'The End of History', in ieder geval op een aantal punten.

De beëindiging van de Koude Oorlog heeft niet alleen geleid tot meer 'gelegenheid' en ruimte voor gewelddadige conflicten, maar bovendien de trans-Atlantische relatie beïnvloed. Hier kom ik later op terug.

Schaalvergroting en globalisering

Een belangrijke ontwikkeling is die van, wat ik zou willen noemen, toenemende schaalgrootte. Daarmee bedoel ik dat sociale entiteiten (samenwerkingsverbanden) en onderliggende identiteiten continu in omvang en complexiteit toenemen: van stam, naar stad, naar provincie en staat, en nu naar regio's en een globaal niveau.

Deze schaalvergroting wordt onder meer gestimuleerd door technologische ontwikkelingen en innovaties. De toepassing van landbouwtechnieken ligt bijvoorbeeld ten grondslag aan de sprong van stam naar stad. Momenteel is informatietechnologie een belangrijke sturende kracht. Door de beëindiging van de Koude Oorlog is een belangrijke blokkade weggenomen voor het proces van schaalvergroting.

Bestuurlijk onvermogen

Schaalvergroting is een zichzelf versterkend proces. Door uiteenlopende ontwikkelingen kan het overlevingsvermogen van structuren afnemen. Sociale structuren worden vroeg of laat namelijk geconfronteerd met een bestuurlijk onvermogen om problemen (ook met toenemende schaal en complexiteit) te kunnen oplossen of neutraliseren.

Verder kan een zekere onbalans ontstaan tussen subsystemen (bijvoorbeeld het economische en culturele subsysteem). Dit leidt tot spanningen in het betreffende sociale systeem, waardoor de levensvatbaarheid kan worden bedreigd.

Vervolgens is de vraag of de betreffende sociale structuur de voor overleving noodzakelijke sprong kan maken naar een hoger organisatieniveau, zonder zichzelf daarbij te vernietigen of te 'degraderen' naar een lager organisatieniveau.

Voorbeelden van staten waarbij het systeem desintegreert en klaarblijkelijk een dergelijke sprong niet kan worden gemaakt zijn Siërra Leone en Ivoorkust.

Betreffende staten zijn teruggevallen naar een lager organisatieniveau: in dit geval gewelddadig tribalisme.

De Tweede Wereldoorlog kan ook in een dergelijk perspectief worden geplaatst.

Zoals gezegd verlopen deze 'groei-stuipen' niet altijd vreedzaam en gaan dan gepaard met de aanwending van geweld. Robert Kaplan komt (vanuit een andere benadering) tot een wereldbeeld waarbij desintegratie en anarchie leiden tot chaos op grote schaal: 'The coming Anarchy'.⁶

Wereldwijde netwerken

Globalisering is schaalvergroting. Met globalisering wordt bedoeld op het proces van economische, technologische, politieke en culturele integratie op globaal niveau. Globalisering heeft geleid tot versnelde economische ontwikkeling en kan worden opgevat als een zichzelf versterkend proces, mits is voldaan aan randvoorwaarden zoals stabiliteit en veiligheid.

Globalisering heeft onder meer geleid tot wereldwijde 'productienetwerken', de welhaast onbegrensde uitwisseling van informatie en een min of meer globaal internationaal financieel systeem. De opbouw van deze veelomvattende infrastructuur, of het nu de infrastructuur betreft voor kapitaalstromen en informatie of de fysieke distributie van goederen, vergroot de mobiliteit en de armslag van ondernemingen. Ze biedt ruimte voor ondernemerschap, innovatie en schaalvergroting.

Helaas biedt globalisering ook de noodzakelijke voorzieningen en infrastructuur

voor drugshandel, internationale misdaad en terrorisme.

Negatieve gevolgen

Deze snelle economische ontwikkeling en daaruit voortvloeiende welvaart heeft echter ook een keerzijde. Welvaart is en wordt niet gelijkmatig verdeeld; ook wordt de culturele identiteit van bevolkingsgroepen aangetaast, waardoor deze zich bedreigd voelen. Anders gezegd: door globalisering komt de 'culturele veiligheid' van bevolkingsgroepen in het geding.⁷

Andere negatieve effecten met een veiligheidsaspect (op termijn) zijn een versnelde toename van de bevolkingsgroei en uitputting van hulpbronnen, milieuschade en (ongecontroleerde) migratie- en vluchtelingenstromen.

Belangen van Europa en de VS

Ik ben ervan overtuigd dat met de nodige voortvarendheid voorwaarden moeten worden gecreeërd die ons in staat stellen een bepaalde samenhang in de internationale verhoudingen en relaties te waarborgen. Er moet worden gewerkt aan de vergroting van ons bestuurlijk vermogen om tijdig problemen met een (potentieel) globale werking te kunnen aanpakken.

Een relevante vraag is op welke wijze het globale bestuurlijke vermogen tijdig kan worden vergroot, zodanig dat de belangen van staten gewaarborgd blijven. Internationale organisaties als de VN lijken daartoe niet altijd in staat. Voor de VS is dat reden om aan de relevantie van de VN te twifelen en desgewenst naar eigen inzicht te handelen. Een en ander is kernachtig verwoord in de Bush-doctrine.

Ik ben van mening dat dit unilaterale optreden van de VS ons globale bestuurlijke vermogen aantast en (op

⁶Robert Kaplan, 'The Coming Anarchy', February 1994.

⁷Thomas Friedman, 'The Lexus and the Olive Tree', April 2000.

termijn) ook niet in het belang is van de vs zelf: de vs zijn en vertegenwoordigen ten slotte niet de wereldgemeenschap. Naast de bevordering van effectieve 'world government' dient greep krijgen en behouden op de vs een belangrijke doelstelling van Europa te zijn, en moet dus richting geven aan het veiligheids- en defensiebeleid.

Bedreigingen voor de internationale vrede en veiligheid

In algemene zin is sprake van een nogal complex en voortdurend evoluerend dreigingsbeeld. Dit dreigingsbeeld is nauw verbonden met de eerder beschreven ontwikkelingen. Ik onderscheid twee categorieën bedreigingen, waartussen overigens een duidelijke relatie bestaat.

Regionale stabiliteit

De eerste categorie betreft de bedreiging van de regionale stabiliteit.

Hierbij is vaak sprake van fundamentele (belangen-) tegenstellingen op etnische en religieuze grondslag.

Voorbeelden hiervan zijn te vinden op de Balkan en in het Midden-Oosten. Kashmir is ook een treffend voorbeeld. Dit zijn volgens Huntington zogeheten 'breuklijnoorlogen'. Tot deze categorie reken ik ook de bedreiging van de regionale stabiliteit door zogeheten 'failed states'. Dat zijn staten die niet meer functioneren en daardoor niet meer in staat zijn het welzijn en de veiligheid van de eigen bevolking te waarborgen, en mede daardoor een risico kunnen vormen voor aangrenzende staten. Denk hierbij aan Afghanistan.

Terrorisme

De tweede categorie betreft de bedreiging, veelal asymmetrisch van karakter, door terroristische en criminele organisaties. Dergelijke organisaties maken gebruik van algemeen beschikbare technologieën en voorzieningen, en van de openheid van democratieën.

Het betreft een diffuse dreiging ('netwars') die lastig te lokaliseren is.

Deze terroristische organisaties 'parasiteren' vaak op 'failed states' en maken gebruik van het onvermogen van dergelijk staten om hun activiteiten te controleren, laat staan een halt toe te roepen. Ook kan sprake zijn van wederzijdse ondersteuning: de symbiotische relatie tussen de Taliban en Al Qaeda in Afghanistan is een treffend voorbeeld.

Gevolgen voor Nederland

Wat betekent dit dreigingsbeeld nu voor Nederland? De bedreiging van de Nederlandse belangen is wezenlijk anders dan zo'n tien jaar geleden. Van een acute, grootschalige bedreiging van het Nederlandse grondgebied is geen sprake meer sinds de beëindiging van de Koude Oorlog. Deze dreiging heeft plaatsgemaakt voor een meer diffuse terreurdreiging, waarvan Nederland (momenteel) geen direct doelwit is.

Verder is sprake van regionale conflicten op relatief grote afstand. In termen van de grondwet zal inzet van militaire middelen voornamelijk plaatsvinden in het kader van de bevordering van de internationale rechtsorde en de bescherming van Nederlandse belangen, niet meer ter bescherming van het grondgebied van het koninkrijk (in enge zin).

Terrorisme en de reactie daarop

Terrorisme is geëvolueerd. Momenteel is sprake van een nieuwe variant: staatloos terrorisme; terrorisme dat parasiteert op 'failed states' of 'dubieuze' regimes en behendig gebruik maakt van de mogelijkheden die globalisering en democratische verworvenheden bieden, zoals openheid en de vrije uitwisseling van informatie.

Het huidige terrorisme tracht het democratische systeem zichzelf te laten vernietigen, in ieder geval om haar legitimiteit aan te tasten.

Ons (internationale) immuunsysteem wordt door het terrorisme aangetast.

'Netwars'

Ronfeldt en Arquilla spreken in dit verband van 'netwars'.⁸ 'Netwars' worden gekenmerkt door een vorm van conflict waarbij de strijdende partijen gebruikmaken van een netwerkorganisatie, daarop afgestemde doctrines en (informatie-)technologie. Dergelijke organisaties opereren veelal verspreid in relatief kleine groepen (cellen), waarbij wordt gecommuniceerd en gecoördineerd met algemeen beschikbare informatie- en communicatietechnologie.

Veelal ontbreekt centrale aansturing en hiërarchie in de traditionele (verticale) betekenis van het woord. De huidige generatie terreur- en criminele organisaties bedienen zich van deze werkwijze. De 'ongrijpbaarheid' van deze vorm van terrorisme is erg groot.

De vs zijn (tot op heden) het belangrijkste doel van deze terroristen. Ondanks dat de vs over absolute suprematie beschikken zijn de vs kwetsbaarder gebleken dan ooit. '11 September' is symbool en metafoor geworden voor nieuwe bedreigingen van de internationale vrede en veiligheid.

Verschillen tussen VS en Europa

De huidige dreigingsperceptie van de vs is anders dan die van Europa. Dit leidt tot een andere reactie van de vs op bedreigingen. Volgens Robert Kagan is dit verschil in dreigingsperceptie een logisch gevolg van de verschillen in macht en belangen waarover respectievelijk de vs en Europa beschikken: er is respectievelijk sprake van 'power and weakness'.⁹ Ik zal dit verderop toelichten. →

⁸D. Ronfeldt en J. Arquilla, 'Networks, Netwars, and the Fight for the Future', 2002.

⁹Robert Kagan, 'Power and Weakness', *Policy Review*, June 2002.

De vs hebben in de in september gepubliceerde 'National Security Strategy', de Bush-doctrine, een antwoord op terreur- en andere dreigingen geformuleerd.

De VS beschikken momenteel op economisch, technologisch en militair gebied over absolute suprematie; feitelijk eisen de VS in deze doctrine wereldhegemonie op.

De strategische concepten en succesformule van de NAVO tijdens de Koude Oorlog ('deterrence' en 'containment') zijn vervangen door een concept van pré-emptieve aanvallen tegen terroristische organisaties en hun infrastructuur, en tegen staten die dergelijke terreurbewegingen steunen.

Af schrikking is niet meer effectief tegen de huidige terroristische dreiging: de huidige terreurorganisaties zijn zogeheten 'non-state actors', zijn door hun netwerkstrategie ongrijpbaar en bovendien bereid te sterven voor hun zaak.

De Bush-doctrine bezit nadrukkelijk een militaire component. De regering Bush kent zware betekenis toe aan militaire macht: de vs beschikken, zoals gezegd, over een ongekende militaire superioriteit, en de rem die 'Mutual Assured Destruction' tijdens de Koude Oorlog op het gebruik van militaire middelen zette, ontbreekt nu.

Voor de vs is voor militaire macht een hoofdrol weggelegd. Indien volgens geldende spelregels als internationale verdragen de speelruimte ontbreekt om militaire macht aan te wenden, dan schromen de vs niet deze verdragen terzijde te schuiven, of als niet relevant te verklaren.

Inzet te land. Een Leopard-tank

Rol militaire macht neemt toe

De terreurdreiging en de reactie daarop van de vs creëren voor Europa, en dus ook voor Nederland, een nieuwe realiteit: de betekenis en gebruikswaarde van militaire macht, militaire macht als politiek instrument om belangen te waarborgen, zijn toegenomen. Militaire macht wordt door de vs sneller aangewend.

Het is voor Europa een belangrijk gegeven dat haar belangrijkste bondgenoot sneller bereid is militaire macht aan te wenden. Dit betekent namelijk dat militaire macht verdergaand de relatie tussen Europa en de vs zal definiëren.

Het is, zoals hiervoor uiteengezet, in het belang van Europa om invloed te kunnen uitoefenen op de vs: onze belangen zijn in hoge mate verstrengd maar vallen niet altijd samen. De militaire en dus ook politieke machtspositie van Europa ten opzichte van de vs is zwak.

Momenteel kan Europa slechts volgen en in de marge reageren op door de vs gecreëerde voldongen feiten. De kwestie Irak is een treffend voorbeeld.

Herdefiniëring van de trans-Atlantische relatie

Als gevolg van onder meer de laatstgenoemde ontwikkeling staat de trans-Atlantische relatie (Europa-vs) onder druk. Voor wat betreft het aspect veiligheid heeft deze relatie door middel van de NAVO gestalte gekregen. De NAVO is indertijd opgericht om Sovjetexpansie een halt toe te roepen.

Na beëindiging van de Koude Oorlog is de oorspronkelijke bestaansreden van de NAVO komen te vervallen. De NAVO zal een nieuwe bestaansgrond moeten definiëren, met andere woorden, zichzelf opnieuw moeten uitvinden. Hiertoe is een aanzet gedaan tijdens de NAVO-top in Praag eind november 2002.

Voor de NAVO en de trans-Atlantische relatie wreekt zich in toenemende mate de 'capability gap' tussen de militaire capaciteiten van de vs en die van haar bondgenoten.¹⁰ De krijgsmacht van de vs heeft een zogeheten 'Revolution in Military Affairs'

¹⁰Zie ook: Capabilities, capabilities, capabilities? MS 12(171) (2002) blz. 602-603.

ondergaan, terwijl haar bondgenoten nog niet zover zijn.

'Capability gap'

De defensie-uitgaven van de vs zijn zowel in absolute als in relatieve zin beduidend hoger dan die van de bondgenoten. Door deze 'capability gap' wordt samenwerking bij militaire operaties bemoeilijkt. Dit levert voor de vs onnodige risico's op. Door deze 'capability gap' komt de relevantie van de NAVO voor de vs in het geding. Om te voorkomen dat de eigen politieke en militaire speelruimte wordt beperkt zullen de vs in de toekomst vooral op ad-hoc basis coalities formeren.

In feite wordt ook de NAVO in de kwestie Irak gepasseerd.

NAVO-lidstaten werden in november 2002 door de vs bilateraal benaderd om een bijdrage te leveren aan een eventuele aanval op Irak. Op deze wijze wordt door de vs niet alleen de 'capability gap' omzeild, maar ook de moeizame weg naar consensus in de NAVO en NAVO-bemoeienis tijdens de uitvoering van betreffende operatie. Dit is een zorgwekkende ontwikkeling.

Marginalisatie

Als gevolg van deze 'capability gap' kan een taakverdeling tussen de vs en de overige NAVO-bondgenoten 'onvermijdelijk' worden. De vs nemen dan de gevechtshandelingen voor hun rekening, terwijl de overige bondgenoten zich 'beperken' tot vreedstaken en 'nation building'. Een dergelijke taakverdeling is in feite nu in Afghanistan aan de orde. Dit zou een weloverwogen keuze van Europa kunnen zijn, nu echter overkomt het ons en kan het daardoor leiden tot marginalisatie.

De vs zijn duidelijk over de waarborging van de gebruikswaarde van de NAVO: behoud van relevantie van de NAVO vereist dat de bondgenoten bereid zijn te investeren in nieuwe

capaciteiten (onder andere in precisiewapens en -munitie, en beveiligde communicatiesystemen) en bereid zijn om de bevelsstructuur te wijzigen. Hiertoe is inmiddels besloten.

Ook de secretaris-generaal van de NAVO, Robertson, constateert dat het interne evenwicht van de NAVO als gevolg van de 'capability gap' in het geding is. Hij dringt aan op investeringen van de Europese bondgenoten.¹¹ De Europese 'track record' wat betreft de uitvoering van dergelijke afspraken is bedroevend. Het uitblijven van deze investeringen en aanpassingen heeft voor de vs echter nog een andere, niet te onderschatten, politieke lading: Europa moet nu demonstreren een betrouwbare bondgenoot te zijn, niet alleen de lusten maar ook de lasten te delen. De door de regering Balkenende aangekondigde bezuinigingen stemmen somber.

Indien het evenwicht in de trans-Atlantische relatie niet tijdig wordt hersteld, dan zal dat onvermijdelijk leiden tot politieke spanningen en een negatieve invloed hebben op economische relaties.

Technologische ontwikkelingen

Door defensiespecialisten worden recente ontwikkelingen bij de krijgsmacht van de vs als een 'Revolution in Military Affairs' (RMA) getypeerd.¹² Van een dergelijke revolutie is sprake in geval van de toepassing op grote schaal van nieuwe technologieën, in combinatie met innovatieve operationele concepten en organisatorische aanpassingen. Het resultaat is een wezenlijke verbetering van de effectiviteit van militaire capaciteiten.

ICT

Vooraf informatie- en communicatie-technologieën (ICT) hebben tot deze revolutie geleid. Het operationele concept dat ten grondslag ligt aan deze RMA is de 'network centric warfare' doctrine. Bij 'network centric' operaties worden door middel van informatie- en communicatietechnologieën sensoren, (wapen-)systemen en functies (zoals de bevelvoe-

ringfunctie) gekoppeld. Hierdoor is sneller en meer accurate 'real-time' (doels-)informatie beschikbaar, kan vervolgens de besluitvorming worden versneld en het tempo van de gevechtshandelingen worden opgevoerd.

Kortom, de vijand kan effectiever worden aangepakt. Bovendien is het mogelijk door gebruikmaking van deze technologieën om eenheden meer verspreid over het gevechtsveld in te zetten, zonder dat dit ten koste gaat van de eigen slagkracht. Door een dergelijke meer gespreide inzet neemt de kwetsbaarheid van de eigen eenheden af.

Tijdens de Kosovo-oorlog in 1999 en de operaties in Afghanistan in 2001 en 2002 is het Amerikaanse vermogen al gedemonstreerd om op innovatieve wijze informatie en wapensystemen te koppelen.

Dit resulteerde in een zogeheten 'real-time sensor-to-shooter capability'. Hierdoor waren de vs in staat om 24 uur per dag, onder vrijwel alle weersomstandigheden doelen aan te grijpen.¹³

Conclusies

Tot zover dit overzicht van fundamentele ontwikkelingen; ontwikkelingen die elkaar beïnvloeden en elkaar versterken, en die bovendien een onvoorspelbare en onbeheersbare uitwerking kunnen hebben. Ontwik-

¹¹ Robert van der Roer, 'Als Europa niet moderniseert, belt Amerika niet meer', interview met secretaris-generaal Robertson van de NAVO, *NRC Handelsblad*, 9 november 2002.

¹² Zie voor een nadere uitleg: Gerrard Quille, 'The Revolution in Military Affairs and the UK', *International Security Information Service Briefing No 73*, December 1998.

¹³ J.G. Liddy, *Capabilities, capabilities, capabilities*, US Naval Institute Proceedings, oktober 2002.

kelingen en problemen bezitten in toenemende mate een (potentieel) globaal effect. Tot deze categorie problemen behoort onder andere de dreiging van terrorisme. Een adequate aanpak van terrorisme en andere problemen met een mondiaal effect vraagt om vergroting van het globale bestuurlijke vermogen.

De effectiviteit van 'erkende internationale instituties' (verdragen, de VN, andere samenwerkingsverbanden) schiet vanuit Amerikaans perspectief tekort om de nieuwe terreurdreiging het hoofd te bieden. De belangen van de VS worden in de perceptie van de VS door internationale samenwerking niet voldoende gewaarborgd. De VS zijn bereid om ten koste van de internationale samenwerking eenzijdig militaire macht aan te wenden. Op deze wijze wordt het onvermogen van deze internationale instituties bevestigd: een zichzelf waarmakende voorstelling voor de VS.

De VS beschikken sinds de beëindiging van de Koude Oorlog over suprematie, althans in de klassieke ('symmetrische') betekenis van het woord. Deze suprematie is onder meer gebaseerd op de superieure militaire capaciteiten. Als gevolg van enerzijds de suprematie van de VS en anderzijds de traditionele verdeeldheid van Europa, is de politieke slagkracht van Europa beperkt. Hierdoor is de Europese invloed op internationale ontwikkelingen beperkt, inclusief de invloed van Europa op de (unilaterale) politiek van de VS.

De rol van militaire macht

Europese 'zwakte'

De rol van militaire macht is toegenomen: de VS zijn sneller bereid om militaire macht in te zetten ter bevordering van zijn belangen. De vraag is wat dat voor Nederland betekent.

Volgens Robert Kagan is het typerend voor Europa (en dus ook voor een land als Nederland) om:

vooral de nadruk te leggen op de bevordering van de

internationale rechtsorde door samenwerking en verdragen.

Dit is volgens Kagan bij uitstek het middel van relatief zwakke staten om hun belangen zeker te stellen. Dat is logisch: ten slotte zal een staat bij voorkeur geen 'strijd' leveren of competitie zoeken met middelen waarmee de 'tegenstander' beter is toegerust.

De opstelling en ambities van Europa in de internationale politiek vloeien volgens Kagan dus feitelijk voort uit een positie van relatieve zwakte. De VS daarentegen denken meer in termen van macht en dat, volgens dezelfde redenering, vanuit een ongekend krachtige positie.

Deze machtspositie betekent dat de VS een andere dreigingsperceptie hebben, maar ook sneller bereid zullen zijn om (militaire) macht aan te wenden om zijn belangen veilig te stellen. De aanslagen van 11 september hebben aan deze denk- en handelswijze een sterke impuls gegeven.

Machtspositie van de VS

De machtspositie van de VS en daaruit voortvloeiende (andere) dreigingsperceptie verklaren ook de fundamenteel andere opstelling en beperkte tolerantie van de VS ten opzichte van 'failed states': het regime van Irak wordt niet gedoogd, en de 'speelruimte' van Iran en Noord-Korea is zeer beperkt. Vanuit Europees perspectief vormt de VS een zekere bedreiging voor zijn belangen: het zijn de VS die de 'stabiele' rechtsorde verstoren, en niet betreffende staten.

Robert Kagan concludeert dat Europa zijn militaire vermogen moet vergroten. Alleen dan kan Europa een rol van enige betekenis spelen en invloed uitoefenen op de VS. Marginalisatie en verdere verwijdering van de VS is het alternatief.

Omdat militaire macht sterk aan betekenis heeft gewonnen, dient versterking van het Europese militaire vermogen een belangrijke doelstelling van ons veiligheids- en defensiebe-

leid te zijn. Niet alleen om desgewenst met militaire middelen belangen veilig te stellen, maar ook om invloed te kunnen uitoefenen op de VS.

In de relatie van Europa met de VS dient naar mijn mening solidariteit met behoud van autonomie te worden nagestreefd.

De formulering en implementatie van een Europees veiligheids- en defensiebeleid zijn hiervoor noodzakelijk.

De vorming van een snelle Europese reactiemacht vloeit hier logischerwijze uit voort.

Overigens is hier enige realiteitszin geboden: dit zou wel eens een te idealistische ambitie kunnen zijn. Zoals ook de kwestie Irak laat zien, is Europa wederom hopeloos verdeeld: nationale belangen en instandhouding van machtsposities zijn in Europa nog steeds leidraad.

Mocht de EU niet in staat zijn om een Europees veiligheids- en defensiebeleid te formuleren dan reesteert een 'volgerpositie' voor de afzonderlijke Europese staten. Nederland zal dan moeten trachten om op basis van bilaterale relaties met Europese staten en de VS zijn veiligheidsdoelstellingen te realiseren.

Er blijft dan sprake van versnippering van Nederlandse en Europese macht, er zullen coördinatieproblemen optreden en bovendien zal de rivaliteit tussen Europese staten verder worden aangewakkerd. Dit betekent voor Europa feitelijk terug naar af.

Maatschappelijk draagvlak

Er is echter nog een belangrijke factor, in dit geval een beperkende factor, die de rol van militaire macht beïnvloedt, namelijk het beperkte maatschappelijke draagvlak voor het gebruiken van geweld. In de huidige politieke realiteit, een afspiegeling van maatschappelijke ontwikkelingen en een algemene aversie tegen geweld (vooral in de huiskamer), is beperking

van slachtoffers noodzakelijk om draagvlak voor de toepassing van geweld te behouden.

De bereidheid om slachtoffers te accepteren, aan zowel eigen als vijandelijke zijde is beperkt: oorlogen moeten van korte duur zijn. Manuel Castells¹⁴ spreekt in dit verband van de noodzaak voor 'instant wars'.

In 'geavanceerde' democratieën wordt oorlog acceptabeler gemaakt door beroepsmilitairen in te zetten en de duur van oorlogen zo kort mogelijk te houden.

Oorlogshandelingen bezitten, ook om die reden, in toenemende mate een 'chirurgisch' karakter. Op deze wijze wordt menselijke en economische schade beperkt en wordt voorkomen dat de legitimiteit van de aanwending van geweld ter discussie wordt gesteld. De moderniseringsprogramma's waartoe in Praag tijdens de NAVO-top is besloten, vergroten ook het vermogen van de NAVO om 'instant wars' te voeren.

Strategische keuzes voor Nederland

Op basis van mijn analyse concludeer ik dat Nederland voor de formulering van haar veiligheids- en defensiebeleid de keuze heeft uit vier strategische opties. Natuurlijk zijn varianten denkbaar.

• *Europese pariteit*

Nederland streeft naar een Europese veiligheids- en defensie-identiteit waarbij vanuit een machtspectief wordt gestreefd naar gelijkwaardigheid met de vs. Hierbij is de doelstelling van Europa: 'solidariteit met behoud van volledige autonomie' ten opzichte van de vs. Indien Europa een dergelijke positie weet te verwerven dan is zijn invloed groot. Overigens is de vraag wel relevant of de vs Europa überhaupt in een dergelijke positie zouden dulden.

Ik heb mijn twijfels over de haalbaarheid van een dergelijke Europese positie: daarvoor is de politieke verdeeldheid te groot en ontbreekt het Europa aan de bereidheid bijbehorende investeringen te doen.

• *Complementair aan de VS*

Het Nederlandse en Europese veiligheids- en defensiebeleid is primair gericht op een rol die complementair is aan die van de vs: vredesoperaties en 'nation building'. Aan deze rol moet in NAVO- en Europees verband gestalte kunnen worden gegeven.

De oprichting van een Europese strijdmacht voor vredesoperaties van zo'n 60.000 man met een voortzettingsvermogen van één jaar, past hierbij. Deelname aan gevechtshandelingen moet echter niet worden uitgesloten, dit bij voorkeur in NAVO-verband. Ondersteuning van de door de NAVO op te richten snelle reactiemacht voor wereldwijde inzet (zo'n 20.000 man), vloeit hier logischerwijze uit voort. Bij deze strategische optie wordt de Europese invloed vergroot.

• *Relaties op bilaterale basis: 'ieder voor zich'*

Bij deze optie onderhoudt Nederland bilaterale relaties met andere (Europese) staten en de vs. Per geval wordt beoordeeld of Nederland een rol wenst te spelen bij een conflict, en welke capaciteiten zullen worden ingezet. Bij deze optie is de invloed van Nederland (en Europa) beperkt.

¹⁴ Manuel Castells, *The Rise of the Network Society*, 1997.

¹⁵ 'Military Operations Other Than War' zijn: humanitaire hulpverlening, evacuatie van non-combattanten, vredesoperaties, nation building, afdwingen van embargo's en no-fly zones, militaire maatregelen ter voorkoming van de proliferatie van WMD (massavernietigingswapens), anti-terreuroperaties, ondersteuning van andere overheidsorganisaties ter voorkoming van bijvoorbeeld drugstransporten en illegale immigratie. Dergelijke operaties hebben een relatief beperkt risico, maar zullen naar alle waarschijnlijkheid met grote frequentie moeten worden uitgevoerd.

• *Marginalisatie*

Nederland en Europa zetten het huidige, ongerichte, beleid voort.

Conclusies

Bij de keuze van een van deze opties dient het Nederlandse belang dat, zoals ik heb trachten duidelijk te maken, onlosmakelijk met Europa is verbonden, uitgangspunt te zijn. Enige realiteitszin is bij deze keuze van een strategische optie wel geboden.

Mijn voorkeur gaat uit naar de tweede optie, waarbij feitelijk sprake is van taakspecialisatie in bondgenootschappelijk verband. De vs en Europa vullen elkaar aan, waardoor de invloed van Europa wordt vergroot. Bij deze strategische optie participeert Europa (en dus ook Nederland) in operaties in het hogere deel van het geweldsspectrum, bij voorkeur in NAVO-verband. Voor wat betreft zogeheten *military operations other than war* geldt wat mij betreft hetzelfde.¹⁵

Profiel van de Nederlandse krijgsmacht

Functionele eisen

Uit de gekozen strategische optie vloeit een profiel van de Nederlandse krijgsmacht voort. Ik zal me op deze plaats beperken tot de formulering van een aantal functionele eisen. Deze functionele eisen zijn enigszins abstract, maar zullen behulpzaam zijn bij de formulering van concrete capaciteiten.

De vier belangrijkste voorwaarden zijn naar mijn mening:

- (1) expeditievaardig vermogen, en daar nauw mee verbonden het vermogen tot
- (2) 'power projection',
- (3) een korte reactietijd en
- (4) flexibiliteit, en wel in de meest brede zin des woords.

Belangrijk is vast te stellen dat het niet realistisch en noodzakelijk is

(gelet op de specifiek Nederlandse belangen) dat Nederland in staat is om zelfstandig, dus niet als onderdeel van de NAVO of een ad hoc coalitie, militaire operaties uit te voeren.

Alvorens de functionele eisen uit te werken, wil ik kort stilstaan bij taak-specialisatie. De strategische optie 'complementair aan de vs' impliceert per definitie taakspecialisatie. Een relevante vraag is echter tot op welk niveau (van capaciteiten) taakspecialisatie zou moeten worden nagestreefd. Mijns inziens is nu nog enige terughoudendheid geboden. Door middel van taakspecialisatie kan versnippering van militaire capaciteiten worden voorkomen en kunnen schaalvoordelen worden bereikt, bijvoorbeeld op het gebied van defensie-onderzoek en ontwikkeling.

Taakspecialisatie is gewenst, zelfs noodzakelijk als Europa een rol van enige betekenis wil spelen. Er kan echter pas invulling aan worden gegeven – althans in Europees verband – als een Europees veiligheids- en defensiebeleid is geformuleerd en geaccepteerd. Taakspecialisatie betekent dat de Europese staten bereid moeten zijn om ook op het gebied van veiligheid tot op zekere hoogte afstand te doen van hun soevereiniteit. Dat ligt gevoelig, zeker bij de Fransen en Britten.

Bij de uiteindelijke toewijzing van taken aan staten (als het ooit zover komt) zullen onder andere geopolitieke overwegingen een rol spelen. Een aanzienlijke 'tussentijdse' vergroting van de doelmatigheid en effectiviteit van de militaire macht van Europa kan in iedere geval worden bereikt door verdere standaardisatie, 'pooling' van middelen en een (her-)inrichting van bevelsstructuren. Ik zal nu de vier functionele eisen uitwerken.

Expeditionair vermogen

Expeditionaire eenheden beschikken over een organiek vermogen om zonder logistieke ondersteuning van derden te opereren. Deze functionele eis

is van toepassing op gevechtstaken en in geval van 'nation building'.

Expeditionaire eenheden dienen over een 'global reach' te beschikken, met andere woorden: ze moeten wereldwijd kunnen worden ingezet. Deze wereldwijde inzet stelt hoge eisen aan zaken als (strategische) mobiliteit, uitrusting en getraindheid. Expeditionaire operaties kunnen worden uitgevoerd vanaf land en vanaf zee. De ontplooiing en inzet van Nederlandse F-16's in Kirgizië vanaf een 'forward base' voor operaties boven Afghanistan heeft een expeditionair karakter. Eind jaren negentig heeft de Amerikaanse regering het vermogen van alle vier krijgsmacht delen vergroot om expeditionair op te treden.

'Power projection'

'Power projection' is het vermogen om over een bepaalde afstand militaire middelen te projecteren in vijandelijk gebied. Power projection kan plaatsvinden vanaf land of zee of vanuit de lucht. Power projection is onder bepaalde omstandigheden noodzakelijk om een uitvalsbasis voor zogeheten 'follow on forces' (gedoeld wordt op veelal zwaardere eenheden die de initiële eenheden verstereken) te creëren.

De luchtmobiele brigade, eenheden van het Korps Mariniers en F-16's van de Koninklijke Luchtmacht beschikken over het vermogen om dergelijke gevechtstaken in bondgenootschappelijk verband uit te voeren.

Korte reactietijd

Gelet op de aard van de hedendaagse (terreur-)dreiging is een korte reactietijd noodzakelijk: er moet snel kunnen worden opgetreden. Een korte reactietijd vereist een hoge graad van geoefendheid en gevechtsgereedheid, en betekent dat wordt beschikt over strategische en tactische mobiliteit.

De reactietijd bepaalt in hoge mate de politieke 'gebruikswaarde' van de Nederlandse krijgsmacht. Omwille van een korte reactietijd, en om een zekere 'presentie' te bezitten zijn een-

heden van de Amerikaanse en Britse krijgsmacht 'forward deployed'. Een dergelijke 'forward presence' ('vooruitgeschoven aanwezigheid') zou op middellange termijn ook door de Koninklijke Marine kunnen worden gerealiseerd, in Europees¹⁶ of NAVO-verband.

Indien gewenst zou deze strijdmacht onderdeel kunnen zijn van de maritieme component van een door de NAVO op te richten 'rapid deployment force' (snel ontplooibare krijgsmacht) voor optreden buiten het NAVO-verdragsgebied. De taakstelling van deze beoogde eenheid is breed: van evacuatieoperaties tot conflicten met een hoge geweldsintensiteit.

Flexibiliteit

Flexibiliteit wil zeggen dat de militaire capaciteiten kunnen worden aangepast aan de taak en omstandigheden. Daarbij doel ik niet alleen op geografische en klimatologische omstandigheden, maar ook op omstandigheden waarbij sprake is van een nucleaire, biologische en chemische dreiging.

Flexibiliteit stelt eisen aan mensen en middelen, maar ook aan de organisatie als zodanig, en dat in twee opzichten: er moet 'combined' (multinationaal) en 'joint' (gezamenlijk met capaciteiten van andere krijgsmacht delen) kunnen worden opgetreden.

Flexibiliteit betekent in deze benadering tevens interoperabiliteit. De afzonderlijke capaciteiten van de Nederlandse krijgsmacht dienen als bouwstenen te kunnen worden samengevoegd en toegevoegd aan militaire capaciteiten van andere bondgenoten, zodanig dat effectiviteit van het totaal is gewaarborgd.

De betekenis van deze functionele eis verschilt per capaciteit (bijvoorbeeld infanterie-eenheden of vliegtuigen voor 'close air support') en dient dan

¹⁶Ik doel hierbij op de European Amphibious Force, onderdeel van het European Maritime Initiative.

ook per te onderscheiden capaciteit te worden bepaald. Er moeten dus minimale bouwstenen worden gedefinieerd (bijvoorbeeld: een minimale bouwsteen voor infanterie is bataljon).

Bij de huidige dreiging dienen militaire capaciteiten 'agile' te zijn (zeg maar 'wendbaar') en moeten militaire eenheden in staat zijn om met een minimale logistieke 'footprint' (aanwezigheid) op het gevechtsveld te opereren. Een minimale 'footprint' levert flexibiliteit op en beperkt risico's omdat minder mensen en middelen aan direct gevaar worden blootgesteld.¹⁷

Amerikaanse capaciteiten

De vs baseren, zoals gezegd, hun defensiebeleid en daarvan afgeleid de capaciteiten van hun strijdkrachten, niet meer op een specifieke dreiging. In plaats daarvan gaat men nu uit van een meer algemeen dreigingsbeeld.

Voor de benodigde capaciteiten is nu de wijze waarop een (potentiële) vijand vecht uitgangspunt en niet meer 'wie' de potentiële vijand zou kunnen zijn en waar die zich bevindt.

Er wordt een zogeheten 'capabilities based model' gebruikt.¹⁸

Om continue aanpassing van de vs-krijgsmacht te waarborgen is het beginsel 'transformation' geïntroduceerd.¹⁹ Door middel van transformatie worden de capaciteiten van de vs-krijgsmacht voortdurend aangepast op basis van hun strategie.

Deze benadering stelt eisen aan de structuur en cultuur van de organisa-

tie: innovatie en veranderingsbereidheid moeten worden gestimuleerd en door de structuur worden ondersteund. De vs zijn koploper, ook wanneer het dergelijke benaderingen en bedrijfsvoeringsmodellen betreft. Dit staat in schril contrast tot de wijze waarop de Nederlandse krijgsmacht is gestructureerd en wordt gemanaged.

Nederlandse capaciteiten

De structuur van de Nederlandse krijgsmacht zou ertoe moeten bijdragen dat de competenties van de afzonderlijke krijgsmachtdelen en de capaciteiten waarover deze beschikken beter kunnen worden gecombineerd en waar mogelijk geïntegreerd.

Door combinatie-effecten op verschillende niveaus in de organisatie te realiseren wordt de gebruikswaarde van de krijgsmacht vergoot: de Nederlandse regering staat een uitgebreider instrumentarium ter beschikking om politieke invloed uit te oefenen. Bovendien beschikken commandanten op operationeel niveau over meer opties om invloed op het gevechtsveld uit te oefenen.

Momenteel doet de Nederlandse krijgsmacht de dingen redelijk goed, maar doet zeker niet altijd de goede dingen.

Ik ben ervan overtuigd dat 'meer met minder' kan worden bereikt en dat het bovendien beter kan.

Voorbeelden van besparingen

Besparingen kunnen worden gerealiseerd door een aantal fundamentele aanpassingen te doen: samenwerking en integraliteit dienen centraal te staan.

Koninklijke Marine

Ik zal twee voorbeelden geven om een en ander te verduidelijken. De organisatie en samenstelling van de Koninklijke Marine zijn treffende voorbeelden van 'zuilendenken'. De huidige structuur van de KM en de middelen waarover wordt beschikt,

reflecteren in hoge mate ons koloniale verleden en de taakstellingen uit de Koude Oorlog.

De hoofdtaak van de KM was een bijdrage te leveren aan de bescherming van de voor het NAVO-bondgenootschap vitale Atlantische communicatielijnen over zee. In operationele zin was de KM daartoe georganiseerd rond zogeheten taakgroepen. Deze dreiging en daaruit voortvloeiende taakstelling bestaan niet meer, het taakgroep-denken echter nog wel.

Momenteel zoekt de Koninklijke Marine taken bij middelen: instandhouding is een doel op zich geworden.

Dat geldt bijvoorbeeld voor de Onderzeedienst en de Marine Luchtvaartdienst: er wordt nu in de Caribische Zee met onderzeeboten naar drugs gezocht. Dat is in meerdere opzichten onzinnig.

De KM ontleent in de huidige strategische context haar gebruikswaarde en dus ook bestaansrecht aan haar vermogen om operaties te land te ondersteunen ('power projection', zie de paragraaf over functionele eisen). Daar moeten middelen en organisatie versneld op worden afgestemd. Klaarblijkelijk is dit besef onvoldoende doorgedrongen, in ieder geval is het niet vertaald naar een consistent operationeel concept waarin fundamentele keuzen niet uit de weg worden gegaan.

Het tweede voorbeeld betreft de Groep Operationele Eenheden van het Korps Mariniers (GOEM). De kern hiervan bestaat uit een drietal mariniersbataljons. Verder maakt een aantal ondersteunende eenheden deel uit van de GOEM: vuursteun en logistiek. Waarom kunnen deze ondersteunende niet worden geleverd door de Koninklijke Landmacht, volgens het Britse model?²⁰ Er kunnen dan schaalvoordelen worden bereikt en het Korps Mariniers kan zich richten op zijn

¹⁷Zie artikel 'On Iraq Action, US is Keeping NATO Sidelined', *Washington Post*, 24 september 2002.

¹⁸Price T. Bingham, Seeking Synergy, Joint Effects-Based Operations, *Joint Forces Quarterly*, Spring 2002.

¹⁹Dennis Lewis, US Defense Strategy Post 9-11, *United Press International*, 9 June 2002.

kerncompetentie. Het eindresultaat van een dergelijke 'joint' aanpak is dat wordt beschikt over een marinersbrigade.

Koninklijke Landmacht

Het is overigens mogelijk om aan de hand van het denkkader dat in dit artikel wordt gepresenteerd meer van dit soort analyses uit te voeren. Zijn bijvoorbeeld de organisatie en samenstelling van de KL afgestemd op de eisen van deze tijd, mede gelet op het feit dat bescherming van het Nederlandse en bondgenootschappelijke grondgebied een beperkte, misschien wel achterhaalde, taak is?

Wat is dan nog de gebruikswaarde van een divisie(-concept)? Bestaat überhaupt de politieke bereidheid om Nederlandse divisies, gelet op de omvang van deze eenheden, in te zetten?

Zijn de divisies van de Koninklijke Landmacht expeditionair inzetbaar?

Volgens mij moeten deze vragen ontkend worden beantwoord. In het artikel 'Op F-16's mag niet bezuinigd worden' constateert de voormalige bevelhebber der luchtmacht, Droste, terecht dat de F-16's over aanzienlijke militaire en politieke gebruikswaarde beschikken.²¹ Met vliegtuigen kan over het algemeen vrij eenvoudig een effectieve bijdrage worden geleverd met bovendien een hoge 'zichtbaarheid' en een veelal beperkt risico. De conclusie van Droste is in overeenstemming met de gedachtelijn van het in dit artikel gepresenteerde 'toetsingskader'. In bedoeld artikel wordt echter niet duidelijk waarom het politieke ambitieniveau wel met 108 en niet met 90 F-16's kan worden gerealiseerd.

Koninklijke Luchtmacht

Er kunnen ook vraagtekens worden gezet bij de samenstelling van de luchtvloot van de KLU. Zo is het aantal vliegtuigtypen waarover de KLU beschikt nogal groot. Dit grote aantal vliegtuigtypen levert een complexe en dure onderhoudsorganisatie op en leidt onherroepelijk tot inefficiënties.

De KLU heeft met succes gelobbyd voor een risicovolle investering in het ontwikkelprogramma van de Joint Strike Fighter (ter grootte van het bezuinigingsbedrag voor de krijgsmacht).

Dit terwijl nut en noodzaak van de JSF in zowel militair als politiek opzicht nog niet kunnen worden beoordeeld.

Met deze beslissing is Defensie niet gediend en dat is wat mij betreft wederom een voorbeeld van een gebrekkige visie op Nederlandse belangen. Door de voorgenomen samenvoeging van de afdelingen materieel van de krijgsmacht zal de kwaliteit van de besluitvorming en een juiste prioriteitsstelling van projecten worden bevorderd. Overigens is ook een interessante vraag waarom Orion maritieme patrouillevliegtuigen van de KM niet kunnen worden gestationeerd op een luchtmachtbasis en worden geëxploiteerd door de KLU. Dit nog los van het feit dat bij de behoefte aan deze onderzeeboot-bestrijdingscapaciteit vraagtekens kunnen worden gezet. Het Marine Vliegkamp Valkenburg zou dan kunnen worden gesloten, hetgeen Defensie ongetwijfeld geld oplevert.

Oneigenlijke argumenten

Opvallend is overigens dat bij discussies over capaciteiten en de afstoting daarvan nogal eens het argument wordt gebruikt dat sprake zou zijn van 'kapitaalvernietiging van modern materieel',²² en dat het om die reden een fout besluit zou betreffen. Deze argumentatie is echter niet juist:

²⁰ Ik doel hierbij op de 3e Commando Brigade van de Royal Marines, de Britse component van de UK/NL Landing Force. De manoeuvre-eenheden van de brigade worden geleverd door de Royal Marines, ondersteunende eenheden hoofdzakelijk door de Royal Army.

²¹ B.A.C. Droste, Op F-16's mag niet bezuinigd worden, *NRC Handelsblad*, 11 november 2002.

²² Zie ook: Kees Homan, Ontbreken van achterban breekt defensie op, *NRC Handelsblad*, 14 november 2002.

capaciteiten moeten worden beoordeeld op hun toekomstige toegevoegde (gebruiks-)waarde, niet op investeringen in het verleden.

Zoals gezegd kan het in dit artikel gepresenteerde toetsingskader daarbij behulpzaam zijn. Tot zover enige kritische kanttekeningen bij de huidige capaciteiten van de Nederlandse krijgsmacht.

Twee voorstellen

Twee op korte termijn uitvoerbare initiatieven, een kwestie van willen en niet van kunnen, dragen bij aan bovengenoemde veranderingen. Startpunt zou de formulering van een doctrine voor de Nederlandse krijgsmacht moeten zijn. In deze doctrine moet een aantal beginselen worden vastgelegd voor de samenwerking tussen operationele eenheden van de krijgsmacht. Deze doctrine voorziet in een gedeeld begrip van militaire operaties en levert een gemeenschappelijk basis voor de wijze waarop operationele taakstellingen worden benaderd en uitgevoerd.

Gezamenlijk hoofdkwartier

Ten tweede dient op korte termijn een gezamenlijk hoofdkwartier te worden opgezet, een 'joint headquarters'. Dit hoofdkwartier moet verantwoordelijk zijn voor de planning van operaties en de samenstelling van Nederlandse (gecombineerde) eenheden voor uitzendingen. Hierdoor wordt de transparantie tussen de krijgsmacht onderling, en tussen krijgsmacht en politiek bevorderd.

Dit levert niet alleen betere samenwerking op, maar ook verbetering van de politieke controle op de krijgsmacht.

Zeker als de Chef Defensiestaf meer en duidelijkere bevoegdheden krijgt.

Fregat

Een ander voordeel van een gezamenlijk hoofdkwartier is dat op allerlei operationele staven van de vier krijgsmacht delen kan worden bespaard: die zijn dan (zeker) overbodig geworden.

Aanpassingsvermogen

Tot slot nog een paar opmerkingen over cultuur en professionaliteit. Elke organisatie, ook de krijgsmacht, moet in staat zijn tot vernieuwing en inherent daaraan over het nodige aanpassingsvermogen beschikken.

Indien de gebruikswaarde van een organisatie afneemt, dan komt haar levensvatbaarheid vroeg of laat in het geding.

Het belang van aanpassingsvermogen is des te groter indien sprake is van snelle en ingrijpende ontwikkelingen: een dergelijke situatie is zoals gezegd nu voor de krijgsmacht aan de orde.

Politieke visie ontbreekt...

Volgens de benadering in dit artikel zijn de nodige aanpassingen tweeledig. Ten eerste dient vanuit een Europees perspectief een heldere visie op de rol van de Nederlandse krijgsmacht te worden vastgesteld. Dit betreft een politieke keuze. Momenteel wordt door de politiek onvol-

doende invulling gegeven aan haar politieke verantwoordelijkheid om de gebruikswaarde van de krijgsmacht te waarborgen: een samenhangende visie ontbreekt.

... en de krijgsmacht is kortzichtig

Ten tweede dient de krijgsmacht zich sneller aan te passen. Ik ben van mening dat de Nederlandse krijgsmacht over onvoldoende 'ingebouwd' aanpassingsvermogen beschikt, om vanuit de eigen verantwoordelijkheid en expertise veranderingen door te voeren.

Ik doel hier niet alleen op de toepassing van nieuwe technologieën en innovatieve operationele concepten, maar ook op aanpassingen van de organisatie, zoals de oprichting van gecombineerde plannings- en bevelvoeringsstructuren.

Zoals gezegd, kunnen capaciteiten door middel van een gezamenlijk hoofdkwartier effectiever en doelmatiger worden ingezet, én kan bovendien de interactie tussen politiek en militaire top worden verbeterd.

Er wordt momenteel nog te vaak gedacht in termen van eigen krijgsmachtdeelbelangen.

Er wordt juist getracht de huidige, deels onbruikbare

en overbodige, capaciteiten te handhaven.

Dit is een kortzichtige en gevaarlijke overlevingsstrategie van de krijgsmacht delen, die getuigt van beperkt verantwoordelijkheidsbesef en professionalisme, zowel ten opzichte van de opdrachtgever als het personeel van de krijgsmacht.

Tot slot

In dit artikel heb ik enkele fundamentele ontwikkelingen beschreven die hun uitwerking hebben, ik moet eigenlijk zeggen 'zouden moeten hebben', op het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid. Een fundamentele discussie over de gevolgen van deze ontwikkelingen voor betreffende beleidsterreinen en de Nederlandse krijgsmacht is tot op heden helaas nog achterwege gebleven. Dit heeft geleid tot inconsistente besluiten, zoals ondoordachte bezuinigingen.

- Ik kom aan de hand van mijn analyse tot de conclusie dat de Nederlandse regering de ontwikkeling van een Europees veiligheids- en defensiebeleid moet stimuleren. Op deze wijze worden de Nederlandse belangen het beste gewaarborgd.
- Verder moeten de structuur en de cultuur van de Nederlandse krijgsmacht verder worden ontwikkeld. De structuur moet worden versterkt met een 'joint headquarters' om de uitvoering van gezamenlijke operaties mogelijk te maken. Verder moeten er nieuwe capaciteiten worden verworven en 'ingebod' in de organisatie. De cultuur moet meer worden gericht op verandering, samenwerking en innovatie.
- Ik ben ervan overtuigd dat de Nederlandse krijgsmacht 'meer met minder' kan en tegelijkertijd haar gebruikswaarde kan vergroten: een kwestie van keuzes maken en van willen, niet zozeer van kunnen.
- Ik hoop dat dit artikel een bijdrage levert aan een fundamentele discussie over dit belangrijke onderwerp.

Rusland en de VS

Zin en onzin van nucleaire strategie

prof. dr. V.S. Belous - generaal-majoor b.d.*

Inleiding

Na de beëindiging van de Koude Oorlog werden politicologen en militaire specialisten geconfronteerd met een reeks actuele problemen op het gebied van internationale veiligheid en stabiliteit binnen de nieuwe geopolitieke situatie. Eén van de belangrijkste vragen was wat er in de plaats zou komen van de op confrontatie gerichte betrekkingen tussen Rusland en de VS. Welke conceptuele basis zou in de 21ste eeuw aan de betrekkingen ten grondslag liggen?

Terugkijkend moet men niet vergeten dat de mensheid met de komst van kernwapens voor het eerst in de geschiedenis van de wereldbeschaving werkelijk bedreigd werd in haar voortbestaan. Om een idee te krijgen van de omvang van die dreiging moet men bedenken dat in de 'atoom eeuw' wereldwijd ongeveer 130 duizend kernkoppen voor uiteenlopende doeleinden geproduceerd zijn.

* De auteur is sinds 2001 een vooraanstaand wetenschappelijk medewerker van het Instituut voor Wereldeconomie en Internationale betrekkingen van de Russische Academie van Wetenschappen. Hij is auteur van meer dan 200 wetenschappelijke publicaties, waaronder acht monografiën, over militair-technische en militair-politieke vraagstukken.

Met dank aan mw. drs. S. van Halsema van het bureau defensie-attaché te Moskou, en drs. M. Kraam van de MIVD voor de vertaling.

Politieke en militaire functies

Een bijzonder grote invloed op de toestand van de strategische stabiliteit vormde de tegenstellingen tussen de USSR (Rusland) en de VS, die beide beschikten, en nog steeds beschikken, over enorme kernwapenarsenalen. Tijdens de ontwikkeling van hun kernwapenbeleid kwamen geleidelijk de twee belangrijkste functies van kernwapens naar voren: een politieke en een militaire.

De politieke functie kwam tot uiting in het afhouden van een potentiële tegenstander van een aanval onder dreiging van het toebrengen van onacceptabele verliezen aan zijn kant, in het geval van de ontkenning van een militair conflict.

De militaire functie voorzag in de mogelijkheid gevechtsacties te voeren met toepassing van kernwapens teneinde de overwinning te behalen in een oorlog.

In de eerste periode van de nucleaire tegenstelling, toen de kernarsenalen nog relatief klein waren, had zowel bij de USSR als bij de VS de militaire functie de overhand: beide landen bereidden zich op praktische wijze voor op het uitvoeren van gevechtsacties met gebruik van kernwapens. Dit kwam tot uitdrukking in de strategische planning, de voorbereiding van het oorlogstoneel, de bijbehorende militaire training van de troepen, en het scheppen van infrastructuur.

'Horizontale' en 'verticale' verspreiding

Naarmate het aantal landen toenam dat kernwapens bezat (de 'horizontale' verspreiding) en vooral naarmate de perfectionering en de algehele uitbreiding van de kernarsenalen (de 'verticale' verspreiding) vorderde, werd steeds duidelijker dat het uitgangspunt van militair gebruik geen vooruitzichten bood, aangezien een kernoorlog geen winnaar kent.

Een dergelijke ontwikkeling van de visie op de rol en betekenis van kernwapens leidde ertoe dat hun politieke functie geleidelijkaan op de voorgrond trad, die kort daarop werd gerealiseerd in het concept van wederzijdse nucleaire afschrikking van de USSR en de VS. Dit concept heeft de laatste decennia de aard van de betrekkingen tussen beide landen op strategisch gebied bepaald, en bepaalt die ook nu nog. Ondanks de diepgewortelde ideologische tegenstellingen tussen de twee landen, een situatie die vooral na de Tweede Wereldoorlog verhevigde, was de aanwezigheid van wapens met een enorme vernietigende kracht de beslissende factor voor het voorkomen van een oorlog.

Het inzicht dat het noodzakelijk was zich te richten op meer geciviliseerde betrekkingen leidde ertoe dat de leiders van Rusland en de VS in het afgelopen decennium meer dan eens verklaringen aflegden over de overgang van de confrontatie naar partnerschap.

Maar de last van de uiteenlopende problemen en tegenstellingen die zich hadden opgehoopt bleek zo groot, dat we zelfs vandaag de dag nog ver van een werkelijk partnerschap verwijderd zijn. Daarmee wordt weer een oude waarheid bevestigd: 'je kunt 's avonds niet als vijanden gaan slapen, en 's ochtends als bondgenoten wakker worden'. Daarbij komt nog dat het ondanks alle oproepen en bezwingingen van politici, in de praktijk almaar duidelijker is geworden dat het onmogelijk is het concept van wederzijdse afschrikking per decreet af te schaffen. Van een dergelijk concept af te stappen is beslist geen eenvoudige klus. Integendeel, het is een moeilijk, langdurig en complex proces waarin de posities van beide landen op politiek, economisch en militair gebied nader tot elkaar moeten worden gebracht. Het resultaat van deze toenadering moet de geleidelijke 'dood' van het concept zijn en de overgang naar een nieuwe vorm van strategische betrekkingen.

Toenaderingspogingen

Tijdens de ontmoeting van de leiders van Rusland en de vs in Moskou, in mei 2002, is een nieuwe poging

ondernomen de standpunten over de overgang naar een nieuwe formule voor strategische betrekkingen van beide landen dichterbij elkaar te brengen.

In de ondertekende Gezamenlijke Declaratie over nieuwe strategische betrekkingen staat geschreven:

Wij betreden een nieuw niveau van strategische betrekkingen. Het tijdperk waarin Rusland en de vs elkaar als vijand of strategische bedreiging beschouwden, is beëindigd. Wij zijn partners en wij zullen samenwerken ter bevordering van de stabiliteit, veiligheid, economische integratie, de gezamenlijke bestrijding van globale uitdagingen en samenwerking bij het oplossen van regionale conflicten.

Deze veelbelovende verklaring moet nog worden ingevuld met concrete stappen, teneinde de erfenis van de Koude Oorlog kwijt te raken en over te schakelen op werkelijk (niet in woorden, maar in daden) partnerschap.

Laten we, zonder verder in te gaan op de politieke en economische betrekkingen, die overigens uiteindelijk

bepalend zijn, stilstaan bij het louter militaire aspect van het probleem. Daarbij concentreren we ons op de volgende doelstellingen binnen de hervormingen van de strategische betrekkingen:

- de herziening van het nucleaire beleid van beide landen, en de weigering als eerste kernwapens te gebruiken;
- de verdere inkrimping van de kernarsenalen, en tevens de inperking van raketafweersystemen;
- de geleidelijke verlaging van de staat van paraatheid van strategische wapens.

Nieuw vs-beleid

Hoe wordt in Rusland aangekeken tegen het optreden van de vs met betrekking tot de herziening van het nucleaire beleid? Om die vraag te beantwoorden is het nuttig naar de toespraak te kijken die minister van defensie van de vs Donald Rumsfeld voor het congres hield in januari 2002.

Het belangrijkste punt in de toespraak betreft een plan voor hervorming van het nucleair potentieel, dat een nieuwe, strategische triade beoogt: aanvalssystemen (nucleair en conventioneel); verdedigingssystemen; een vernieuwde defensie-infrastructuur die nieuwe mogelijkheden biedt en die geschikt is voor de bestrijding van toekomstige dreigingen.

Daarbij wordt er in de toespraak expliciet op gewezen dat als men streeft naar een nationale defensie in de 21ste eeuw, de aanvallende component van deze triade in potentie zal moeten uitstijgen boven de triade die tijdens de Koude Oorlog bestond. Dit zal bereikt kunnen worden door het behoud en de perfectionering van een aanzienlijk gedeelte van de 'Intercontinental Ballistic Missiles' (ICBM's), de SLBM's, en de zware bommenwerpers. En eveneens door de toevoeging van *high precision* wapensystemen met

SS-1c 'Scud B' SRBM (Bron: MIVD)

SS-1C 'Scud B' SRBM (Bron: MVD)

conventionele ladingen, in de ontwikkeling waarvan de VS nu al grote successen geboekt hebben.

Tegelijkertijd krijgen kernwapens een zeer belangrijke rol toebedeeld bij het garanderen van veiligheid voor de VS en hun bondgenoten, aangezien ze het niet alleen nu maar ook in de toekomst mogelijk maken politieke en militaire vraagstukken op te lossen.

Niet alleen tegen 'schurkenstaten'...

Een zeer opmerkelijk punt in het nieuwe nucleaire beleid van de VS is de constatering dat kernwapens niet slechts tegen 'schurkenstaten' kunnen worden ingezet, waarover veel gesproken is, maar ook tegen Rusland.

Vanzelfsprekend kon de hogere politieke en militaire leiding van Rusland dergelijke verklaringen niet negeren en moest ze wel bepaalde conclusies trekken.

Daarbij moet worden opgemerkt dat de reactie vanuit Moskou tamelijk kalm en weloverwogen was. Dat kan gedeeltelijk worden verklaard doordat in de periode van wederzijdse afschrikking de Russische kernraket-

ten eveneens voornamelijk op de VS gericht waren. Daarbij hielden beide landen, althans in theorie, de mogelijkheid open om onder bepaalde omstandigheden als eerste kernwapens te zullen gebruiken. Dit alles betekent dat het onontkoombaar is dat de zoektocht naar een nieuwe formule voor strategische betrekkingen wordt voortgezet.

Onderhandelingen over wapenreductie

De 'levensvatbaarheid' van het concept van nucleaire afschrikking kan worden gemeten aan de hand van de standpunten van beide partijen in de onderhandelingen over de reductie van strategische wapens en de inhoud van het akkoord over de reductie van strategische potentiëlen, dat op 24 mei 2002 ondertekend is door de presidenten van Rusland en de VS.

Ondanks bepaalde tekortkomingen van het akkoord luidt het een nieuwe fase in in de ontwikkeling van de geopolitieke situatie in de wereld. Het zal grote invloed hebben op de internationale stabiliteit en veiligheid, aangezien het bevestigt dat de controle over kernwapens op wereldniveau in beslissende mate afhangt van de posities van de twee nucleaire supermachten, en van de mate waarin zij vastberaden zijn hun verplichtingen tegenover de wereldgemeenschap na te komen.

Knelpunten

De tien jaar durende time-out in het onderhandelingsproces over de reductie van strategische wapens heeft duidelijk zichtbaar gemaakt hoe inge-

SS-25 'Topol' ICBM (Bron: MVD)

wikkeld de politieke, economische en militaire betrekkingen tussen Rusland en de vs waren aan het begin van de 21ste eeuw.

Dit kwam duidelijk naar voren in de zeven jaar durende vertraging door Rusland van de ratificering van het START-2 verdrag door de verslechtering van de betrekkingen met de vs, maar ook door de ernstige tekortkomingen in het verdrag. En door de weigering van de vs het verdrag en de akkoorden over de inperking van raketafweersystemen en het verdrag over een algeheel verbod op kernproeven, te ratificeren.

Bush versus Poetin

De beslissing van president G.W. Bush het 'Anti Ballistic Missile' (ABM)-verdrag op te zeggen heeft een negatieve uitwerking gehad op de betrekkingen tussen de beide landen. Deze stap druiste niet alleen in tegen de standpunten van Rusland, maar ook tegen die van veel bondgenoten van de vs.

Bovendien stemde de meerderheid van de landen die op de Algemene Vergadering van de VN in 1999 en 2000 tweemaal voor de resolutie over het instandhouden van het ABM-verdrag, aangezien het een van de belangrijkste akkoorden is dat de wapenwedloop aan banden legt en dat de strategische stabiliteit bevordert.

Rusland reageerde tamelijk ingehouden op de beslissing van de vs. Maar president Vladimir Poetin noemde deze een vergissing, die niet bijdraagt aan de verbetering van de betrekkingen tussen beide landen.

Zelfs in de vs keken militaire specialisten nogal negatief tegen de stap van hun president aan, en ongeveer dertig congresleden die ontevreden waren over de beslissing van G.W. Bush, klaagden hem aan wegens het overschrijden van zijn bevoegdheden door de aankondiging terug te treden uit een verdrag dat geratificeerd was door het parlement. Daarbij wees men erop dat alleen het parlement een dergelijke beslissing kan nemen.

SS-1c 'Scud B' SRBM (Bron: MVD)

Toekomstig raketafweersysteem

Een analyse van de situatie die ontstaan is rond het toekomstig raketafweersysteem laat zien dat de technische mogelijkheden ervan voor de komende acht tot tien jaar wellicht een acceptabel rendement bieden als het gaat om de onderschepping van losse, aanvallende raketten. Maar tegen aanvallen van enkele honderden of zelfs tientallen kernkoppen, vergezeld van diverse middelen om door het raketafweersysteem heen te dringen, zal dit raketafweersysteem niet bestand zijn.

Het spreekt voor zich dat Rusland zal zijn gedwongen *research and development* (R&D) te verrichten op het

gebied van de perfectionering van strategische offensieve wapens, om zo de kans te verhogen dat deze wapens door het raketafweersysteem zullen kunnen dringen zodat, net als nu, het 'zwaard' boven het 'schild' zal prevaleren. Natuurlijk is dit een onwenselijke ontwikkeling, maar zolang het concept van wederzijdse nucleaire afschrikking nog effectief is, is ze onontkoombaar.

Na 11 september

De toenadering tussen beide landen is versneld door de tragische gebeurtenissen van 11 september, en de vastberaden steun van Rusland aan de antiterroristische acties van de vs. Rusland heeft een serieuze rol

gespeeld bij het uitschakelen van de gevechtseenheden van de Taliban en de bendes van Osama Bin Laden.

Dit heeft aangetoond dat beide landen aan een gemeenschappelijke dreiging blootstaan van internationale terroristische organisaties, die om gezamenlijke en gecoördineerde acties vraagt. Tegelijkertijd hebben de succesvolle acties van de Amerikaanse strijd-

krachten in Afghanistan een euforie ontketend in de vs, toen de indruk ontstond dat voortaan alle politieke problemen opgelost zouden kunnen worden met behulp van militair geweld.

Die zelfverzekerdheid over de eigen kracht heeft ertoe geleid dat de politieke en militaire leiding van het land haar interesse verloor in het voeren

van besprekingen met Rusland op het gebied van wapenbeheersing.

In feite was de Amerikaanse regering tot eind 2001 tegen de ondertekening van een nieuw verdrag over strategische wapens. De belangrijkste argumenten die hiervoor werden aangevoerd, waren dat de Koude Oorlog voorbij was, dat de landen niet langer vijanden waren maar partners, en dat er daarom geen enkele noodzaak was dergelijke bindende akkoorden over wapens te ondertekenen. Daarvoor waren politieke verklaringen meer dan voldoende.

Rusland echter, was categorisch tegen de ondertekening van tot niets verplichtende intentieverklaringen. Het feit dat Washington toch overging tot de ondertekening van het Verdrag over de reductie van strategische potentiëlen, mag als absoluut succes van de Russische diplomatie beschouwd worden (diplomatie als kunst van het mogelijke).

Het was niet eenvoudig dat te bewerkstelligen, vooral gezien de uiteenlopende 'gewichtsklassen' van beide partijen tijdens de besprekingen en de duidelijk verschillende mate van interesse in de ondertekening van het verdrag.

Criteria voor het akkoord

De Russische zijde heeft tijdens de onderhandelingen bereikt dat een akkoord getekend werd dat aan drie criteria voldeed: juridisch bindend, onherroepelijk, controleerbaar. Toegegeven moet worden dat de zwakte van de economische situatie een aanzienlijke invloed heeft gehad op de Russische onderhandelingspositie; het was voor Rusland van belang zo laag mogelijke plafonds vast te stellen voor strategische wapens.

De positie van Rusland werd bovendien verzwakt doordat in een aantal verklaringen van hogere functionarissen, en ook in de media, gegevens naar buiten kwamen over op handen

ss-21 'Tochka' SRBM (Bron: MIVD)

SS-21 'Tochka' SRBM (Bron: MIVD)

zijnde reducties van strategische wapens tot een nog lager niveau dan in het te tekenen verdrag.

In die verklaringen staan gegevens over de toekomstige samenstelling en structuur van de nucleaire triade van Rusland overeenkomstig het Programma voor de opbouw van de Strijdkrachten, dat in 2000 is aangenomen. Daarbij moet erop gewezen worden dat het bewapeningsprogramma gebaseerd is op eisen en beperkingen uit START-2, vooral wat betreft de volledige liquidatie van op land gestationeerde ICBM's.

Daarom besloot men destijds prioriteit te geven aan de marinecomponent van de nucleaire triade, en daarmee in feite de structuur van de Amerikaanse nucleaire triade te kopiëren.

Tijdens de voorbesprekingen over het nieuwe verdrag verklaarden Russische functionarissen meer dan eens dat het noodzakelijk was de inhoud van het verdrag te bezien in combinatie met START en ABM, om niet alleen een reductie van strategische wapens te bereiken maar ook te voorzien in

SS-26 'Iskander-E' SRBM (Bron: MIVD)

beperkingen op het gebied van raketafweersystemen, bijvoorbeeld door uit te sluiten dat deze op elkaar gericht zouden zijn.

Echter, het feit dat de VS terugtrad uit het ABM-verdrag en zijn harde standpunt ten opzichte van het probleem, toonden aan dat er van welke beper-

kingen dan ook voor het toekomstige raketafweersysteem geen sprake zou zijn. De Amerikaanse zijde voerde als argument aan dat het vandaag de dag uiterst moeilijk is, zelfs onmogelijk, uitspraken te doen over het toekomstige vorm van de strategische raketafweer aangezien daarop uiteenlopende militair-technische factoren van invloed zijn.

Bovendien gaat Amerika ervan uit dat mettertijd ook de raketten zelf geperfectioneerd zullen worden, waardoor hogere eisen gesteld zullen moeten worden aan het raketafweersysteem. Door de harde opstelling van de Amerikanen bleek het onmogelijk de reductie van strategische wapens en de beperking van afweersystemen in het verdrag over strategische potentiëlen aan de orde te stellen.

De eerste stappen

Maar toch konden de leiders tijdens de ontmoetingen in mei niet om de kwestie van de raketafweer heen, wat zijn weerslag vond in een Gezamenlijke Declaratie over de nieuwe strategische betrekkingen tussen Rusland en de VS. Een eerste stap in die

richting is de uitwisseling van informatie over raketafweerprogramma's en experimenten op dat gebied. Ook inspecties van raketafweersystemen horen daartoe.

Wellicht zal de bestudering van de mogelijkheden tot samenwerking tussen beide landen bij de ontwikkeling van effectieve niet-strategische raketafweersystemen het meest levensvatbaar blijken. Natuurlijk is de declaratie geen juridisch bindend document. In de nabije toekomst zal moeten blijken of het niet bij goede voornemens blijft, waarmee, zoals bekend, de weg naar de hel geplaveid is.

Bij bestudering van het verdrag over de reductie van strategische potentiëlen valt op dat dit verdrag zich, anders dan bij alle andere verdragen op het gebied van wapenbeheersing, onderscheidt door zijn omvang: het telt slechts drie pagina's.

Het belangrijkste punt is de bepaling van de limieten voor de hoeveelheden strategische nucleaire ladingen voor beide partijen – 1700-2200 stuks tot 31 december 2012. Daar wordt echter niet bij vermeld wat precies wordt verstaan onder het begrip 'strategische nucleaire ladingen', wat in de toekomst zou kunnen leiden tot verschillende interpretaties door de beide partijen.

Een zeer positief moment in het verdrag is de afwezigheid van precieze bepalingen omtrent de samenstelling en structuur van de strategische wapens van beide partijen binnen de grenzen van vastgestelde beperkingen. Nu kunnen beide partijen zelfstandig de parameters van hun nucleaire triade vaststellen. Daarbij gaan ze uit van de bijzonderheden van de eigen geopolitieke situatie, het militair-technische niveau van de verschillende componenten van de triade, de economische mogelijkheden en de militaire strategie.

Rusland blijft nucleaire supermacht
Het behouden van 1500 of zelfs 1700 kernladingen binnen de Russische

nucleaire triade (overeenkomstig de voorstellen van president Poetin) zorgt ervoor dat een willekeurige potentiële agressor afgehouden wordt van een aanval. Deze hoeveelheid kernwapens is groter dan de totale hoeveelheid kernkoppen waarover Groot-Brittannië, Frankrijk en China samen beschikken. Dit maakt het voor Rusland mogelijk de status van nucleaire supermacht te behouden, en daarmee ook zijn positie op het gebied van de wapenbeheersing en de strategische stabiliteit in de wereld.

Uit officiële verklaringen van beide partijen blijkt dat in december 2001 de nucleaire triade van de vs beschikte over 1237 dragers, voorzien van 5950 kernladingen. Rusland beschikte over 1136 dragers voorzien van ongeveer 5500 kernladingen. Dit betekent dat beide zijden in overeenstemming met het verdrag de komende tien jaar hun kernarsenalen met tweederde moeten reduceren. Ongetwijfeld is dat een aanzienlijke stap vooruit op de weg naar ontwapening.

Concessies

Opgemerkt moet worden dat het feit dat de vs afstapten van het verbod op op land geplaatste raketten met meervoudige ladingen, een serieuze concessie van hun zijde is, aangezien dit verbod door hen traditioneel op tafel werd gelegd tijdens onderhandelingen. Tijdens alle voorgaande onderhandelingen probeerden de vs hardnekkig een reductie en daarna een volledige liquidatie te bewerkstelligen van die ICBM's die in Rusland traditioneel, anders dan in de vs, de basis vormen van de nucleaire triade.

Het verbod was toen een van de hoofdredenen van het opschorten van de ratificatie van het START-2 verdrag door het Russische parlement. Het lijkt geen twijfel dat Rusland zonder de ICBM's met meervoudige ladingen binnen de limieten van de toegestane hoeveelheid ladingen per drager niet in staat zal zijn zijn nucleaire triade te behouden. En daarmee zal ongetwijfeld rekening moeten worden gehou-

den wanneer het bewapeningsprogramma van 2000 bijgesteld wordt. Overeenkomstig een decreet van de president is het hervormingsproces bij de rakettroepen reeds in gang gezet. Dit houdt in dat tot 2015 twee van de drie 'Satana' zware raketdivisies in stand worden gehouden, alsmede een van de drie spoorwegraketdivisies. Een zeer belangrijk punt in het nieuwe akkoord is dat het, nu START-2 uitgewerkt is, het uitgebreide START-1 verdrag, dat tot 31 december 2009 van kracht zal blijven, onderschrijft.

In dit verdrag wordt gedetailleerd (op bijna 500 pagina's) ingegaan op de opstelling van strategische wapens, de regels voor berekening van de hoeveelheid ladingen per drager, de procedures voor de liquidatie van alle onderdelen van strategische wapens, en de diverse controlemethodes.

Als beide zijden het ermee eens zijn kunnen deze bepalingen worden overgenomen bij de uitvoering van het nieuwe verdrag. Tegelijkertijd moet men niet vergeten dat START-1 ook een reeks beperkingen kent, waaraan men zich dient te houden. Vroeger klonken dikwijls voorstellen over het uitrusten van de raket 'TOPOL-M' met meervoudige koppen.

Nu het START-1 verdrag van kracht blijft, is een dergelijke opwaardering van raketten die op dit moment met één kop uitgerust zijn, verboden. Dit betekent dat om dergelijke plannen uit te voeren, onderzoek zal moeten worden gedaan en experimenten moeten worden uitgevoerd om een nieuwe raket te ontwikkelen die uitgerust is met meerdere kernkoppen.

Tekortkomingen van het verdrag

De grootste tekortkoming van het nieuwe verdrag is het probleem rond het 'terugkeerpotentieel'. Dat vormt niet voor de eerste keer een breekpunt op weg naar voor beide zijden acceptabele afspraken. Het scheidt

een bepaalde onzekerheid. De asymmetrie van samenstelling en structuur van strategische wapens van beide landen en de daaruit onvermijdelijk volgende asymmetrie in het ontwapeningsproces ligt ten grondslag aan dit probleem.

In Rusland zal de inkrimping van het potentieel strategische wapens voornamelijk betrekking hebben op de liquidatie van dragers, en in de vs op de gedeeltelijke 'ontlading' daarvan, dat wil zeggen op het verwijderen van de dragers van een gedeelte van de kernladingen.

Ontmanteling

Overeenkomstig de plannen van de vs worden de van de dragers verwijderde kernladingen niet geliquideerd,

Gigantisch 'reserve'-arsenaal

De omvang van de reserves van kernladingen, met name van de actieve, wordt bepaald door de samenstelling en structuur van de huidige en toekomstige nucleaire triade. Aangezien de berichten over de toekomstige samenstelling van de nucleaire triade van de vs elkaar op dit moment nogal tegenspreken, variëren de schattingen van diverse analisten over de omvang van het 'terugkeerpotentieel' van 1000 tot 4000 kernkoppen.

In Rusland zal de grootte van een dergelijke reserve zeker minder zijn dan 1000 eenheden. Als men bedenkt dat in de vs dragers zijn uitgerust met maximaal 2200 ladingen, en zich bovendien nog een paar duizend ladingen in de actieve reserve bevin-

Japanse steden te vernietigen en het land tot capitulatie te dwingen.

Het enige geloofwaardige antwoord is dat dit gigantische nucleaire potentieel in feite een machtig middel is om militair-politieke druk uit te oefenen op Rusland en China; de enige landen die weerstand kunnen bieden aan de vs.

Als men nadenkt over het streven van de vs om zoveel mogelijk kernladingen te behouden, met name in de reserve, valt op te merken dat daaraan ook voor hen een negatief aspect kleeft. Het garanderen van de betrouwbaarheid en veiligheid van kernladingen brengt niet alleen aanzienlijke financiële uitgaven met zich mee, ook kan met dit argument een nieuwe reeks kernproeven geïnitieerd worden.

Dat komt doordat kernproeven beschouwd worden als de beste manier om de betrouwbaarheid en veiligheid van kernwapens te controleren. Met dit doel heeft de regering van G.W. Bush bij het congres extra middelen aangevraagd voor het gereedmaken van een terrein voor kernproeven, mochten deze nodig blijken.

Verlaging staat van paraatheid

Zoals opgemerkt is de derde richting bij de overstap van het concept van wederzijdse nucleaire afschrikking naar een nieuwe vorm van strategische betrekkingen de stapsgewijze verlaging van de staat van paraatheid van de nucleaire triade. Het heeft geen zin te spreken over partnerschap tussen Rusland en de vs als hun nucleair potentieel op elkaar gericht is.

Daarbij is het volgens deskundigen zo dat op dit moment ongeveer 3500-4000 kernladingen in beide landen voortdurend in hoge staat van paraatheid zijn, daarbij gaat het om minuten. Het in 1994 ondertekende akkoord over het *niet* op elkaar richten van raketten tussen de vs en Rusland had

SS-25 'Topol' ICBM (Bron: MIVD)

maar in reserve gehouden. Die reserve valt onder te verdelen in twee categorieën: een actieve en een passieve reserve.

De actieve reserve wordt opgebouwd om in geval van nood alsnog te kunnen worden aangebracht op de dragers, waar deze eerder vanaf is gehaald. De passieve reserve zal, zoals gebruikelijk, bestaan uit kernladingen met een lange houdbaarheidsstermijn, en naarmate de garantiedata verlopen, worden ze ontmanteld en hergebruikt.

den, kan men zich afvragen voor welke doeleinden een dergelijk gigantisch arsenaal bestemd is.

Het is onwaarschijnlijk dat dit nodig is in de strijd tegen de schurkenstaten, zoals steeds gesteld wordt. De bewering dat de reserve in de toekomst noodzakelijk zal zijn ter neutralisering van nieuwe dreigingen klinkt bijzonder weinig overtuigend.

Het is voldoende zich te herinneren dat er slechts twee atoombommen (volgens de huidige classificatie - tactische) voor nodig waren om twee

eerder een politieke dan een militaire betekenis, aangezien de tijd van het opnieuw richten wordt gemeten in minuten (bijvoorbeeld, bij op land geplaatste ICBM's is dat ongeveer één minuut, en in het geval van SLBM's ongeveer vijf minuten).

Papieren maatregelen

De overduidelijke absurditeit van de situatie trok reeds lang de aandacht van de politieke en militaire leiding, alsmede van deskundigen in beide landen. Er werden voorstellen uitgewerkt voor concrete maatregelen op militair-technisch gebied voor de verlaging van de paraatheid van de strategische wapens. Die maatregelen moeten ervoor zorgen dat beide landen aan dezelfde drie criteria voldoen namelijk: een bepaalde tijd voor het herstellen van de paraatheid; de mogelijkheid elkaar te controleren, en de maximumhoogte van financiële uitgaven voor de verlaging en eventueel herstel van de paraatheid van de strategische wapens.

Tijdens de ontmoeting in Helsinki, in maart 1997, hadden de leiders van Rusland en de VS bijna een oplossing voor het probleem van de vermindering van de paraatheid. Toen spraken de presidenten van beide landen af

voor 31 december 2003 alle strategische dragers van kernwapens te deactiveren, die geliquideerd zullen worden in het kader van START-2, door de loskoppeling van de kernkoppen of op een andere door beide partijen goedgekeurde wijze.

Het spreekt voor zich dat het loskoppelen van de kernkoppen van de dragers de meest radicale en kostbare maatregel is die in de afrondende fase van de verlaging van de paraatheid van de strategische wapens kan worden genomen.

Uitstel

Als gevolg van het feit dat dit verdrag niet in werking trad bleef de gemaakte afspraak slechts op papier bestaan. Later, tijdens zijn verkiezingscampagne

SS-26 'Iskander-E' SRBM (Bron: MVD)

ne belofde G.W. Bush maatregelen te nemen op het gebied van de verlaging van de paraatheid van de strategische wapens van beide landen, en daarmee het ontstaan van een eventueel nucleair conflict uit te sluiten.

Toen hij eenmaal president was, werd hij onder druk van het Comité van chefs van staven gedwongen terug te komen op zijn eerdere belofte, en schoof hij de oplossing van het probleem op de lange baan.

Nucleaire afschrikking: onontkoombaar

In antwoord op de vraag of het concept van nucleaire afschrikking noodzakelijk is, het volgende. Ik onderstreep dat in de komende jaren het behoud van dit concept onontkoombaar is, vanwege de geopolitieke situatie die ontstaan is in de wereld en gezien de binnenlandse toestand in Rusland.

Op dit moment zijn de kernwapens van Rusland de enige garantie voor het behoud van zijn soevereiniteit, zijn territoriale eenheid en de bescherming van zijn nationale belangen.

Tot slot wil ik er nogmaals op wijzen dat de beschouwing van het concept van wederzijdse nucleaire afschrikking op een zeer grote hoeveelheid problemen stuit. Deze hebben te maken met de politieke, economische en militaire betrekkingen tussen Rusland en de VS. Het concept van afschrikking zelf is daarbij secundair, met andere woorden: een afgeleide van deze elementaire factoren, en daarom is het niet mogelijk het concept per decreet af te schaffen.

Dat betekent dat beide landen hun krachten moeten verenigen om de wederzijdse betrekkingen op alle gebieden te verbeteren, opdat op die manier een werkelijk partnerschap kan worden bewerkstelligd.

Op militair gebied is het noodzakelijk de inspanningen te verhogen om overeenstemming te bereiken over het kernwapenbeleid, over het toekennen daaraan van een puur defensief karakter, over de verdere inkrimping van de kernarsenalen, over de gefaseerde verlaging van de paraatheid van de op elkaar gerichte strategische wapens. Een verstandig alternatief hebben Rusland en de VS simpelweg niet.

Eer: een beloning voor moed

Dr. P.H.J. Olsthoorn*

Moed: tussen droom en daad

In de literatuur is sprake van een hernieuwde belangstelling voor militaire deugden als moed en opofferingsgezindheid (zie bijvoorbeeld Verweij, 2000 en Soeters, Verweij, Linszen en Everts, 1999). Niet verwonderlijk: de krijgsmacht kan haar werk slechts doen dankzij de bereidheid van militairen eigen lijf en goed ondergeschikt te maken aan een hoger doel zoals de verdediging van de eigen landgrenzen of, zoals tegenwoordig meer voor de hand ligt, de handhaving van de internationale rechtsorde of het waarborgen van mensenrechten in verre streken. Kortom, van militairen wordt een altruïstische vorm van offerbereidheid verlangd. We spreken nu over de ethiek, de sfeer van het behoren.

Maar wat nu als dit ideaal van opoffering uit altruïsme, met universele waarden als vrijheid, mensenrechten en democratie als oogmerk, te hoog is gegrepen? Hoewel in de literatuur het belang van moed wordt onderstreept, wordt tegelijkertijd geconstateerd dat de animo om offers te brengen tot een dieptepunt is gedaald: we zouden ons voornamelijk laten leiden door overwegingen van nut en voor alles een scherp oog hebben voor ons eigenbelang. Een dergelijke manier van

denken verhoudt zich slecht met moed, de deugd die veronderstelt dat we offers brengen in het belang van anderen. Het calculerende denken in termen van nut zou de opofferingsbereidheid de das om hebben gedaan (Ter Borg, 1997). De hedendaagse militair is in deze optiek een avonturier die een zeker risico incalculeert, maar die allesbehalve offerbereid is. Hij wordt voornamelijk gemotiveerd door het salaris dat hij in ruil voor zijn inspanningen ontvangt (Moskos, 1983). We spreken nu niet over het behoren, maar over de sfeer van het zijn. Tussen beide sferen gaapt duidelijk een kloof: wat een militair behoort te doen, strookt niet met de motieven die we in de praktijk bij hem of haar aantreffen. Is het dan wellicht raadzaam moedig gedrag te stimuleren door in te spelen op het eigenbelang, bijvoorbeeld met beloningen, en op die wijze de sferen van

behoren en zijn weer op elkaar te betrekken? Dat lijkt op het eerste gezicht niet zo'n goed idee. Ten eerste lijkt het onwaarschijnlijk dat mensen bereid zijn voor een beloning te sneuvelen. In de tweede plaats: moedig of opofferingsgezind gedrag toont men, als het goed is, zonder dat daar iets tegenover staat. Men brengt een offer, in het uiterste geval het eigen leven, omdat men ergens voor staat en ergens in gelooft. Als moedig gedrag wel wordt ondernomen vanwege een beloning, dan doet dat in onze ogen bepaald afbreuk aan het morele gehalte van dat gedrag. Bovendien is het gebruik van de term offer dan misplaatst. Men bewijst de ethiek, de sfeer van het behoren, een slechte dienst door concessies te doen aan het zijn – dat wordt tegenwoordig al snel gezien als een capitulatie aan al te menselijke tekortkomingen. Bij nadere beschouwing blijkt het idee echter minder onzinnig. De geschiedenis grossiert in voorbeelden van mensen die zich hebben opgeofferd voor een beloning, zonder dat de term offer misplaatst was. Aan hun handelen lag een ethiek ten grondslag, waarin de sferen van zijn en behoren in elkaars verlengde lagen. Zij werden bewogen door hun gevoel van eer.

Definities van eer

Wat nu, is eer? Het is in de eerste plaats een notie die onherroepelijk ouderwets aandoet. Eer is iets uit het verre verleden. Sinds de negentiende eeuw lijkt er dan ook nauwelijks meer nagedacht te zijn over de betekenis

* De auteur is universitair docent Sociologie, Vakgroep Sociale en Gedragswetenschappen en Wijsbegeerte aan de Koninklijke Militaire Academie.

van het woord. Maar enkele definities zijn toch wel te vinden in de sociaal-wetenschappelijke literatuur. Charles E. Cooley, een Amerikaanse socioloog uit het begin van de twintigste eeuw, omschreef eer als:

a finer kind of self-respect. It is used to mean either something one feels regarding himself, or something that other people think and feel regarding him, and so illustrates by the accepted use of language the fact that the private and social aspects of self are inseparable (1902).

Volgens de antropoloog J. Pitt-Rivers is iemands eer:

the value in his own eyes, but also in the eyes of his society. It is his estimation of his own worth, his claim to pride, but it is also the acknowledgement of that claim, his excellence recognised by society, his right to pride (1974: 21).

Tekenend is dat Pitt-Rivers eer ziet als iets dat nog een grote rol speelt in mediterrane samenlevingen, maar niet langer in de onze.

Wat leren beide definities ons? Eer betreft zowel de waarde die iemand zichzelf toekent, als de waarde die anderen hem toekennen. Dat laatste is essentieel en maakt dat eer ook alles te maken heeft met iemands plaats in de samenleving. Het al dan niet bezitten van eergevoel wordt pas duidelijk in de relaties met anderen. Eervol gedrag is zichtbaar gedrag waarmee anderen kunnen instemmen en tegen opkijken. Maar van eer kan pas sprake zijn als die instemming er daadwerkelijk is. In laatste instantie is eervol gedrag altijd gedrag dat een of andere vorm van *instemming* ontlokt en nooit gedrag dat *ontstemming* opwekt.

Aan de omschrijvingen van Cooley en Pitt-Rivers kunnen we nog toevoegen dat eer te maken heeft met een keuze tussen het eigenbelang en hogere belangen. Iets dramatischer

geformuleerd: eer heeft vaak te maken met de keuze tussen leven en dood. De bereidheid lijf en goed ondergeschikt te maken aan een hoger doel, biedt iemand de mogelijkheid te laten zien dat hij meent waarvoor hij zegt te staan. De eervolle keuze is de keuze tegen het eigen leven en tegen het eigenbelang. Eer is de beloning voor het maken van die keuze. Overwegingen van eer zijn daarmee zeker niet altruïstisch, maar zelfzuchtig kan men ze ook niet noemen: het zijn uiteindelijk sociale motieven. Is zo'n beloning nu voldoende om mensen ertoe te bewegen het eigen voortbestaan op het spel te zetten? Vroeger dacht men van wel.

De Romeinse eereethiek

De Romeinse geschiedschrijver Salustius stelde dat niemand werkelijk leeft als hij zich niet met al zijn energie wijdt aan het vergaren van roem en dat we van allen die geen roem nastreven, kunnen stellen dat het onverschillig is of ze leven of sterven. Zij bevinden zich op het animale niveau: het niveau waarop een mens niet meer is dan een slaaf van de maag met het gezicht naar de grond. Nu klinkt *ons* dat vreemd in de oren, maar aan Romeinse oren waren deze woorden echter welbesteed. Zij, de Romeinen, spiegelde zich aan de eierzuchtige helden uit de eigen geschiedenis en die van de heroïsche periode die Homerus beschreef.

In Homerus' heldenepos *Ilias* twijfelt een eenling, Achilles, tussen een spoedige dood vergezeld van onsterfelijke roem enerzijds en een lang, gelukkig maar roemloos leven anderzijds. Zijn keuze zou een beslissende wending geven aan het verdere verloop van de strijd. Hij koos uiteindelijk voor de onsterfelijke roem. Het was daar – op het slagveld – waar de Homerische helden probeerden hun *kléos apthiton*, hun onsterfelijke roem, te verwerven. Het was bij de gratie van zijn eigen sterfelijke roem dat het verrichten van grote daden voor

de held zin had. Het was ook daarom dat alleen een mens een held kon zijn, een god nooit.

De helden die de pagina's van de *Ilias* bevolken, waren competitief en individualistisch. Zij waren weliswaar moedig, maar eierzucht was de drijfveer. De Homerische helden lieten zich leiden door *een warrior and honour ethic* (Taylor, 1992, p. 16); de bij hen in ruime mate aanwezige deugden, moed en doortastendheid, konden weliswaar een overwinning voor de eigen partij dichterbij brengen, maar ze werden voornamelijk aangewend ter meerdere eer en glorie van zichzelf. Het collectief – het voor de poorten van Troje verzamelde leger – was daarbij niet veel meer dan een vehikel dat diende ter bevrediging van de eigen zucht naar een naam die nooit sterft. De notie van plicht ontbrak nog in het heldentijdperk. Desalniettemin stuiten we hier op een van de belangrijkste functies van de eereethiek in de heroïsche samenleving: standvastigheid op het slagveld.

De functie van eer

Het geloof in de eierzucht van de moedige enkeling leefde voort in het Griekse en Romeinse denken. Het individualistische streven naar eer werd omgevormd tot eer behaald in dienst van een groter geheel, in casu

de Griekse polis of de Romeinse republiek. Met name de Romeinen, die de gedachte koesterden dat hun stad was gesticht door de bij de val van Troje gevluchte Trojaanse prins Eneas, zagen een grote rol weggelegd voor het streven naar eer. Het uitgangspunt daarbij was dat een volmaakte wijze er wellicht moeiteloos in slaagde zich te laten leiden door de rede, maar dat men zo'n wijze zelden vermocht te aanschouwen. Voor de man die niet perfect was maar wel van goede wil, fungeerde het eergevoel als een hulpmiddel bij het aanhouden van de juiste koers – het weerhield hem van het slechte, maar maande hem ook tot het goede. Het hielp dat de meeste Romeinen eer nog zagen als iets dat 'echt' bestond en dat bovendien het hoogste goed vormde. Eer werd dan ook hoger aangeslagen dan het eigen leven. De gedachte dat streven naar zelfbehoud het belangrijkste motief zou zijn, was de meeste Romeinen vreemd.

Het idee dat eer het hoogste goed vormde, was nauw verbonden met de gedachte dat een individu verschil kon maken in tijden van oorlog of crisis – zowel ten goede als ten slechte. Daarbij ging het, uitgaande van een verschil ten goede, om de moed, doortastendheid en het wijs beraad van één persoon die van beslissende

invloed konden zijn op het voortbestaan van de staat of het verloop van een oorlog. Eer en roem fungeerden daarbij als beloning voor getrouwe inspanningen en doorstane gevaren en vormden daardoor een belangrijke stimulans tot moedig gedrag. Zonder eer en glorie ontbrak iedere aansporing om hoog te reiken, zo meenden de Romeinen. Macht en rijkdom leken op korte termijn misschien begerenswaardig, maar konden niet in het graf worden meegenomen. De geschiedenis van Rome kende echter vele voorbeelden van moedige mannen die door hun gedrag Rome glorie en voorspoed brachten, maar die daardoor ook voor zichzelf een roem verwierven die onsterfelijk bleek.

Rome plukte de vruchten van dit streven naar eer. Jongemannen namen dienst in het leger om in de competitie met hun leeftijdgenoten, de eerst mogelijke gelegenheid te baat te nemen een tegenstander voor de ogen van hun kameraden te verslaan. De eer en glorie die de één vergaarde, strekte zo de anderen tot voorbeeld en moedigde hen aan deze met eer overlade levenswijze te volgen. De groten uit de geschiedenis van Rome hadden aangegeven hoe en waar eer kon worden behaald. Jongelingen die de grote voorbeelden wensten na te volgen, wisten wat hen te doen stond.

Het was deze eerezucht alleen die ervoor zorgde dat sommigen bereid waren het eigen voortbestaan op het spel te zetten voor familie, vrienden of gemeenschap. Anderen daarentegen werden door angst gedreven en kozen ten koste van alles voor zelfbehoud. De eersten behaalden eer, de laatsten moesten het zonder stellen. Het streven naar eer zelf werd universeel geacht. Want in iedereen, zo wisten de Romeinen, school het verlangen dat zijn naam niet verdween met zijn dood, maar werd herinnerd tot in lengte der dagen. Zij die beweerden niet te haken naar eer en glorie, schrokken in werkelijkheid slechts terug voor de moeite en de mogelijke schande bij een mislukking.

Het gevaar van eer

Het streven naar eer als leidraad voor het handelen was niet zonder gevaar. De Romeinse geschiedenis getuigt ervan hoe op het moment dat de eigen ambities niet langer in het verlengde lagen van de vaderlandse belangen, de eigen ambitie prevaleerde en men dikwijls terugviel op het individualistische streven naar eer zoals we dat in de *Ilias* aantreffen.

De gevaarlijke kant van eerezucht komt duidelijk naar voren in de handel en wandel van de hooggeborene Coriolanus. Deze Romein leefde ongeveer vijf eeuwen voor het begin van onze jaartelling, in wat Plutarchus de Gouden Tijd van de Romeinse geschiedenis noemde. Dit was de tijd waarin kandidaten voor verkiesbare posten zich in slechts hun toga op het Forum begaven. Niet, zoals veel later toen omkoperij een probleem was geworden, om te laten zien dat ze geen geld bij zich droegen om stemmen te kopen, maar om de plaats van hun littekens (nooit in de rug...) te tonen. De houding van Coriolanus weerspiegelde de zeden van zijn tijd tot op zekere hoogte: toen hij op zeker moment een tiende deel van de door hem behaalde oorlogsbuit mocht houden, weigerde hij omdat hij daarin eerder loon zag dan eer. Maar toen hij later het volk tegen zich wist en hij zelfs werd verbannen uit Rome, twij-

felde hij geen moment en sloot zich aan bij de Volsken – een volk dat zinde op wraak op de Romeinen sinds zij door hen in de oorlog, toen nog onder leiding van diezelfde Coriolanus, waren verslagen. Vanaf het moment dat hij de gelederen van de Volsken kwam versterken, kregen zij de wind mee: na eerder door de Romeinen te zijn verslagen, wonnen zij vanaf dat moment slag na slag. Pas nadat Coriolanus – gehoor gevend aan de wens van zijn moeder – besloot de strijd tegen zijn vaderland te staken, kwam er een eind aan de reeks van nederlagen van de Romeinen. Strikt genomen kon het streven van Coriolanus geen streven naar eer worden genoemd: eer die niet behaald was in dienst van de staat was volgens de Romeinen valse eer. Zijn gedrag vormde wel een voorbode van de ondergang van de Romeinse republiek, mede aan verkeerd gerichte eerezucht.

Volgens de Romeinse geschiedschrijver Sallustius namen de zaken voor Rome een verkeerde wending toen, juist door de Romeinse onverzettelikheden, Carthago in 146 v.C. werd verslagen en Rome zijn laatste rivaal in de strijd om de hegemonie verloor. De Romeinse deugden bewerkstelligden daarmee hun eigen teloorgang. Zonder de constante dreiging die de aanwezigheid van een sterk Carthago betekende, verslaptten de zeden en verkeerde het streven naar eer in een streven naar macht, en werd geld de voornaamste bron van aanzien. Het waren niet langer de meest deugdzaamsten aan wie de publieke functies ten deel vielen. Toen ongeveer een eeuw later de figuur van Caesar aan het politieke firmament verscheen werd het verval onherroepelijk.

Gedurende zijn langdurig verblijf in Gallië – van 58 tot en met 52 – als gouverneur, wist hij niet alleen geheel Gallië te onderwerpen aan Rome, maar legde hij ook de basis voor zijn latere alleenheerschappij. Dit niet in de laatste plaats doordat de soldaten zich meer en meer loyaal voelden aan Caesar en steeds minder aan Rome.¹ Rome was immers geen ooggetuige

van hun daden; de bevelhebber – in dit geval Caesar die zich tijdens veldslagen niet verschulde – was dat wél. Deze wetenschap gaf zijn soldaten vleugels (zie o.a. Caesar, *De Bello Gallico*, III.14). De loyaliteit aan zijn persoon werd door Caesar echter ten eigen bate aangewend. Hoewel hijzelf stelde de staat hoger aan te slaan dan zijn eigen leven, kwam hij uiteindelijk in actie tegen de staat omdat zij – de staat – hem zijns inziens onvoldoende respect betuigde en daarmee zijn 'dignitas', zijn waardigheid, aantastte. Acties die het begin van de burgeroorlog, het einde van de republiek en het begin van het keizerrijk inluiden.

Bij Tacitus lezen we hoe in de dagen van het Romeinse keizerrijk de leiding van het leger in handen kwam van intriganten en carrièremakers, met onder zich soldaten die niet zozeer moedig als wel roekeloos waren en die niet vochten voor de staat, en ook niet langer voor hun generaal – die immers zijn voorbeeldfunctie verzaakte en nu niet méér was dan zichzelf – maar voor plunder. De soldaten kenden geen gevaar: het verlangen naar oorlogsbuit won het van alles. Hun kracht was echter gecorrumpeerd door luxe, waardoor ze een schril contrast vormden met hun voorvaderen, voor wie eer zwaarder woog dan geld. Het gebrek aan legitimiteit van de legerleiding leidde tot een situatie waarin bevelen er niet om vroegen te worden uitgevoerd, maar om ter discussie te worden gesteld. Van de geroemde Romeinse discipline was weinig meer over. De loyaliteit van de soldaat lag dáár waar het meeste te halen viel.

Eer als illusie

Het idee dat deugden als moed een beloning behoeven, bleef niet zonder tegenstrevers. Zo wezen de Stoïcijnen en de Epicuristen het streven naar eer, reputatie en roem in al zijn vormen af. Dit echter niet zozeer vanwege vermeende of werkelijke gevaren voor de staat, maar vanwege het heil en de gemoedsrust van het individu. Met name de Stoïcijnen

hamerden erop dat eer een illusie was. Niet eer vormde het hoogste goed, maar (gemoeds)rust en veiligheid, en juist eerezucht zette beide op het spel. Het streven naar eer was volgens de Stoïcijnen als leidraad voor het handelen dan ook volstrekt ongeschikt. Het was volgens hen daarentegen het beste een rustig, weinig bewogen leven te leiden en tevreden te zijn met het strikt noodzakelijke, opdat de korte tijdsperiode dat je op aarde vertoefde een gelukkige zou zijn. Dat geluk was het hoogste goed, al het andere niet de moeite van het nastreven waard. Of men je na je dood nu twee of tweeduizend jaar herinnerde, in het licht van de eeuwigheid stelde het niets voor.

In deze optiek behoorden moed en andere deugden hun eigen beloning te vormen en getuigde het van morele onvolwassenheid te verlangen naar een extra beloning uitgekeerd in naam en faam. Reputatie was bovendien iets dat men niet onder zijn controle had en waaraan om die reden niet te veel waarde kon worden gehecht. Uiteindelijk deugde je of deugde je niet in je eigen ogen en die van God en was de keuze er een tussen goed willen zijn en geprezen willen worden. Wat de goegemeente prees, had niets uitstaan met wat deugdzaam was. Echte deugdzaamheid bleef vër buiten het bevattingsvermogen van de gewone burger en was alleen weggelegd voor de werkelijk wijze mens. Veelzeggend is dat de Stoïcijn Epictetus toegaf dat niemand hem zo'n wijze had kunnen tonen. Dit bracht hem er echter allerminst toe zijn ideaal als al te steil op te geven.

¹ In de begintijd van de republiek was het gebruikelijk dat de soldaten in de zomer op veldtocht gingen, en de winter in het vaderland doorbrachten. Onder Camillus werd met die gewoonte gebroken en werd er voor het eerst in vijandelijk gebied overwinterd (Plutarchus, *Camillus*). Daarmee werd de deur geopend naar langere veldtochten en naar expansie van de republiek, maar verschoof ook de loyaliteit van het vaderland naar de bevelvoerder.

ONTHAAL IN RIDDERZAAL VOOR DRIE DAPPEREN

EN HAAG - De eeuwenoude, sfeerrijke Ridderzaal was de passende omgeving voor de militaire plechtigheid waarin drie militairen een koninklijke onderscheiding ontvingen voor betoonde dapperheid en doorzettingsvermogen. De ereacht werd gevormd door drie detachementen van marine, land- en luchtmacht, in de speciaal samengestelde militaire kapel stonden de musici in marineblauw, schtmachtgrijs en landmachtgroen door elkaar opgesteld. De vollallig...

...familie en genodigden uit bios...
De Grase: "Van 1895 tot mei 1940...
...de Militaire...
...Willems-Orde. Dit is de hoogste...
...Nederlandse dapperheidsonders...
...schiending, die voorrang heeft boven...
...alle ridderorden en andere onders...
...schiedingen. De uren strekt tot bein...

UNIEKE GEBOURTENIS

"Vandaag zal ik een militair decoreeren met het Bronzen Kruis en twee militairen met het Vliegerkruis, een unieke gebeurtenis. Het...

...mensen vooral gericht op het voorkomen van oorlog, het stabiliseren van de status-quo. De positionele acties in het voormalig Nederlands-Indië in de Tweede Wereldoorlog en het conflict om Nieuw-Guinea vormden in dit opzicht uitzonderingen. Dit beeld veranderde drastisch door het wegvallen van de Berlijnse Muur in oktober 1989. Mede ivan gevolg daarvan werd de bevoordeling van de internationale rechtsonde en stabilisatie de tweede hoofdtak van de defensie. Deze hoofdtak is in de afgelopen jaren in toenemende mate het gezicht van Defensie gaan belyden. Nederlandse militairen zijn nu al van landen uit...

...ve spreekt de dapperen toe.

Majoor Marcel Dulvestein (boven) krijgt het Vliegerkruis en korporaal Dirk Vuik (onder) wordt toegesproken vlak voor hij het Bronzen Kruis ontvangt.

...dite 7-16 vliegtuigen tijl operatie een pulke prest richte. Zo goed zelfs, dat lige beschrijver van de strijkrachten in Zuid-E commanderend officier

...voorgedaan, w zrer moedig h kele conman steld militair voor deze uit genen te onder kunnen stell een dapperst aanmerking een Conmto schiedingen minste beel beschelbbe de toot toe heidsoorde daarin vol houdige ti dat de led knedige hebben gerealseerd dat voor Defensie de erder geschichte andere tijden zijn aangetrokken, waarbij zich gedurende militaire operaties onstandigheden kunnen voordoen die vergelijkbaar zijn met oorlogsonstandigheden."

CAMBODJA
Korporaal des matroiers D.A. Vuik maakte in mei 1993 deel uit van matroienbataljon Cambodja, dat in december 1992 de taken van

Teloorgang van de notie van eer

De Stoïcijnse gedachte dat rust en veiligheid het hoogste goed uitmaken, zou aan populariteit winnen in de rumoerige nadagen van het Romeinse rijk en de periode die volgde. Dat betekende niet dat de rol van eer daarmee was uitgespeeld: in de middeleeuwen had zij een prominente plaats in de ridderethiek. Dit was echter een eerethiek die weinig van doen had met de Romeinse, al zag men de eigen politieke constellatie graag als een voortzetting van het Romeinse Keizerrijk, dat, zoals gezegd, een respectabele genealogie had die terugging tot het Trojaanse koningshuis... (Van Oostrom, 1996, p. 321). In woord leunde zij sterk op het christelijke ideaal van zuiverheid, maar in de praktijk vertoonde zij eerder overeenkomsten met het indivi-

dualistische streven naar eer zoals we dat bij Homerus aantreffen en waarin de hoogmoed gedoubleerd is met onbeschaamd eigenbelang (Huizinga, 1982, p. 61). Christelijke bevologenheid en eerezucht ontmoetten elkaar in de kruistocht, het favoriete tijdverdrif van de ridders. Hoewel zeker een aansporing tot moed en opofferinggezindheid, voorzag het ridderlijk streven naar eer met name in een aantal spelregels voor de oorlogvoering die vooral de schoonheid van het spel als oogmerk hadden, maar die in de praktijk soms bijzonder onpraktisch bleken - de twee hertogen in het gevolg van Karel de Stoute die in harnassen van satijn met vergulde spijkertjes ten strijde trokken, gingen erg ver (idem, 95-96, 99). In de late middeleeuwen zette men dan ook alras de tering naar de nering, en in de veertiende en vijftiende eeuw werd de oorlogvoering steeds meer gekenmerkt door wat men nu guerrillatactieken zou noemen: besluispen en verrassen gevolgd door een snelle aftocht. De opkomst van het kanon

bezegelde het lot van de ridderethiek waar het de oorlogvoering betrof (idem, p. 100), maar zij leefde nog voort in de riddertoernooien (Van Oostrom, 1992, 170-171).

In de Renaissance versmolt als gevolg van een herontdekking en herwaardering van het Griekse en Romeinse denken het middeleeuwse ridderideaal met de antieke eerethiek (idem, p.62). Het streven naar eer ontving een nieuwe impuls: in 1341 verklaarde Petrarca een onsterfelijke naam tot hoogste goed (Skinner, 1978, p. 100). Dat vormde het startpunt voor de ontwikkeling van een ideologie die voorschreef dat jongeren dienden te worden opgevoed tot zoekers van deugd en eer. Een ideaal dat springlevend bleef tot in de zeventiende eeuw:

with his bristling code of honour and his continual thirst for glory, the typical hero of the Renaissance began to appear slightly comical in his willful disregard for the natural instinct of self-preservation (idem: 100).

In die eeuw stelde Hobbes in zijn *Leviathan* (1651) dat zelfbehoud de voornaamste menselijke drijfveer was. Diens theorie dat slechts eigenbelang de mens drijft, bleek uiteindelijk succesvol in het ondermijnen van de oude eerethiek - lang niet iedereen geloofde er nog in (idem).

Eer in de krijgsmacht na Hobbes

Nu veronderstelt veiligheid als hoogste goed wél een krijgsmacht die de burgerbevolking adequaat kan beschermen. En juist de krijgsmacht leunt op de bereidheid van het individu zich op te offeren voor het grote geheel. In de krijgsmacht, veranderde vooralsnog weinig en zag men ook in latere eeuwen een belangrijke functie weggelegd voor het streven naar eer.

Het is immers onmogelijk om in termen van nut uit te leggen waarom iemand zijn leven in oorlogstijd in de waagschaal zou stellen. Deze dubbele houding – eer bestaat niet ‘echt’ maar is wel zeer nodig – vinden we voorbeeldig geïllustreerd in het werk van de Rotterdammer Bernard Mandeville.

De oorsprong van eer als beloning voor goed gedrag was volgens Mandeville terug te voeren op de ontdekking, dat zowel de belangeloze liefde voor de deugd als het vooruitzicht op een beloning in het hiernamaals tekortschoot als aansporing tot goed gedrag, maar dat de meesten van ons niet in staat zijn de mening van anderen naast zich neer te leggen. Volgens Mandeville volgt uit dit inzicht het nodige voor wat het de oorlogvoering betrof. Met zijn conclusies zou hij het ridderideaal dat eer paarde aan christelijke idealen, resoluut naar de schroothoop van de ideeëngeschiedenis verwijzen. In zijn *An Enquiry into the Origin of Honour and the Useful-*

ness of Christianity in War uit 1732, zette hij een en ander uiteen.

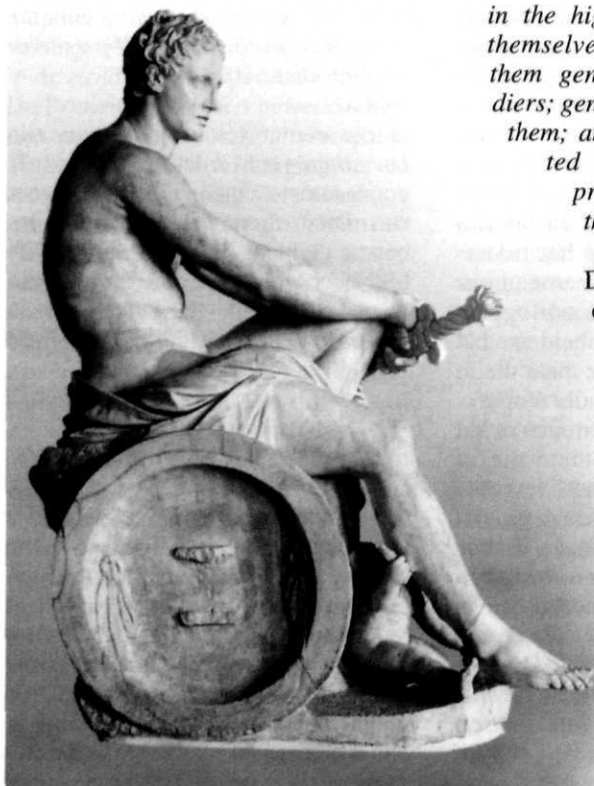
Mandeville meende dat de op dat moment dominante christelijke ethiek, die hij op een lijn stelde met de Stoïcijnse ethiek, volstrekt ongeschikt was om soldaten te motiveren. In tijden van oorlog was het weliswaar nuttig te denken God aan je zijde te hebben, de christelijke deugden als deemoed en nederigheid waren op dat moment onbruikbaar. Op het moment dat de troepen:

are to enter upon action, to besiege a large town, or ravage a rich country, it would be very impertinent to talk to them of Christian virtues; doing as they would be done by; loving their enemies, and extending their charity to all mankind.

Iedere bevelhebber bewandelde dan ook de omgekeerde weg, en nam zijn toevlucht tot de aan de christelijke ethiek toegestelde eer-ethiek:

The men are prais'd and bouy'd up in the high value they have for themselves: Their officers call them gentlemen and fellow-soldiers; generals pull of their hats to them; and no artifice is neglected that can flatter their pride, or inspire them with the love of glory.

De eerethiek verwachtte dat men zichzelf adorerde, de christelijke ethiek vroeg juist nederigheid. Het eerste viel velen makkelijker dan het laatste. Nergens werd trots dan ook meer aangemoedigd dan in het leger en *never anything had been invented before, that was half so effective to create artificial courage among military men.*

In zijn *Fable of the Bees* gaf de auteur enige praktische wenken. Men maakte een soldaat moedig door hem te vervullen met *as much horror against shame, as nature has given him against Death*. Was op deze wijze het fundament voor kunstmatige moed gelegd, dan was het vervolgens zaak de moedigen uitbundig te vleien en te prijzen, de gewonden te belonen en de gesneuvelden te eren. Daarbij gaven uniformen en onderscheidingstekens, die weinig kostten, de soldaten de moed die voor geld niet te koop was. De belangrijkste drijfveer voor moedig gedrag was echter de wens geen lafaard te zijn in de ogen van de groepsgenoten. Waar men zonder getuigen misschien tot vluchten geneigd zou zijn, maakte de aanwezigheid van anderen dat volstrekt onmogelijk:

One man in an army is a check upon another, and a hundred of them that single and without witness would be all cowards, are for fear of incurring one another's contempt made valiant by being together.

Eer in onze tijd

In Mandevilles tijd werd de dominante christelijke ethiek, waarin deugden als deemoed en nederigheid een grote

VERZETSHERDENKINGSKRUIS

1980

Voor actieve deelname aan het verzet 1940-1945.
(zilver)

MEDAILLE VAN HET
CARNEGIE HELDENFONDS
brons/zilver

1911

Voor het met levensgevaar redden van mensenlevens.

rol speelden, slechts met de mond beleden. In het handelen liet men zich er weinig aan gelegen liggen. Maar de lippendienst die men de christelijke ethiek bewees, belemmerde Mandevilles tijdgenoten wel het zicht op hun eigenlijke motieven. Die hadden weinig van uitstaan met christelijk altruïsme, maar des te meer met de oude eerethiek van weleer. Tegenwoordig lijkt iets vergelijkbaars aan de hand. De christelijke ethiek wordt dezer dagen minder universeel onderschreven, maar nog steeds erkennen slechts weinigen dat ze worden gedreven door eerzucht. Om eer te eisen als beloning voor aan volk en vaderland bewezen diensten, is in onze ogen niet legitiem. Eer zou in onze tijd obsoleet zijn geworden (Berger, 1984).² Net als de Stoïcijnen vinden we eigenlijk dat we rechtvaardig, moedig en deugdzaam moeten zijn uit plichtsbef. We verheffen daarmee de volmaakt deugdzaam tot maatstaf, stellen de 'gemiddeld' deugdzaam – die weliswaar deugdzaam is maar daarvoor een beloning verwacht, uit te betalen in roem en reputatie – op één lijn met de minst deugdzaam en

lijken de mogelijkheid tot progressie uit te sluiten. Tegelijkertijd zien we, beter dan bijvoorbeeld Mandevilles tijdgenoten die er een vergelijkbaar ideaal op nahielden, de onhaalbaarheid van dit ideaal heel goed onder ogen. De gedachte dat we feitelijk worden bewogen door eigenbelang, heeft stevig postgevat. De in de inleiding van dit artikel al aangehaalde neiging al ons handelen te willen begrijpen in termen van nut en eigenbelang, speelt ons hier parten. Overwegingen van eer komen we weliswaar nog op de Balkan tegen, maar die mensen 'kunnen we amper begrijpen' (Extra, 1997).

Betekent dit nu dat de moderne mens zijn gedrag werkelijk niet meer door overwegingen van eer laat leiden? Zaten de Romeinen er zó naast toen zij dit streven voor universeel hielden? Dat laatste lijkt onwaarschijnlijk. Aannemelijker is dat zij een uitstekend inzicht hadden in wat de meeste mensen bewoog. Het lijkt weinig plausibel dat een notie die zo'n grote rol heeft gespeeld vanaf de dagen van Homerus tot in ieder geval de zeventiende eeuw (maar in de literatuur nog tot in de negentiende eeuw), en volgens velen nog steeds een grote rol speelt in niet-westerse culturen, geen rol zou hebben in wat ons, moderne westerlingen beweegt. Dat de Romeinen beduidend vaker

spraken over eer, betekent niet dat zij op dit punt werkelijk van ons verschillen. De termen die naar het streven naar eer verwijzen zijn mogelijk verdwenen, maar het streven zelf zeker niet. Maar doordat we tegenwoordig het bijbehorende vocabulaire missen, zien we niet in hoeverre we nog wél lijken op onze voorvaders uit de heroïsche samenlevingen en onze 'onbegrijpelijke' tijdgenoten op de Balkan.

Ervan uitgaande dat de notie van eer in onze tijd nog altijd een rol speelt, zou zij een plaats kunnen krijgen in onze ethiek en ons kunnen helpen ideaal en werkelijkheid wat nader tot elkaar te brengen. Dat zou betekenen dat we erkennen inderdaad niet geneigd te zijn tot belangeloze opoffering en dat de hoogste fase van morele ontwikkeling waarin men zich om niet opoffert voor de goede zaak, voor de meesten onder ons niet is weggelegd. Dit ideaal van opofferingsgezindheid om niet, dat sommigen ons voorhouden, valt nog het beste te vergelijken met het steile ideaal van de Stoïcijnen, en wellicht legt dat de lat wat al te hoog. Maar het betekent ook dat we niet voorbestemd zijn om in de laagste fase van morele ontwikkeling te blijven steken en dat we niet zo calculerend en zelfzuchtig zijn als we soms geneigd zijn te denken. We komen dan uit op het niveau van morele ontwikkeling, waarin de waarde die we hechten aan de goedkeuring van anderen zwaarder weegt dan ons eigenbelang (Kohlberg, 1981, 1984). Ietwat laatdunkend noemt men dit wel het conventionele niveau van morele ontwikkeling. Tegelijkertijd lijkt dit 'gemiddelde' niveau van deugd wel het hoogste dat voor ons is weggelegd. Een dergelijke opvatting van ethiek doet recht aan het gegeven dat goed gedrag vaak voortkomt uit de bekommernis om de oordelen van anderen: zijn en behoren vormen dan niet langer gescheiden sferen en de angst voor gezichtsverlies en het streven naar een goede reputatie worden legitieme motieven. Zuivere plichtsbetrachting wordt niet gevraagd.

² Van het streven naar eer zouden slechts enkele 'quaint survivals' (Skinner, 1978, p. 101) resteren en de term zelf komt ons enigszins archaisch voor (Pitt-Rivers, 1974, p. 39).

We mogen echter niet de ogen sluiten voor de nadelen van een dergelijke 'conventionele' ethiek. Op één nadeel wijst de Romeinse geschiedenis ons al: een streven naar eer behaald in dienst van een groter geheel draagt het gevaar in zich te verkeren in een streven naar een persoonlijke eer en glorie dat heel goed nadelig kan zijn voor dat grotere geheel. Een ander gevaar is dat een eereethiek wordt gereduceerd tot een kwestie van 'not being found out'. Eervol gedrag is zichtbaar gedrag, en gedrag dat zich onttrekt aan de dwingende blik van anderen gaat, tenzij eer en schaamte in voldoende mate zijn geïnternaliseerd, vrijuit.

Een nadelig aspect kan verder zijn dat de eereethiek van oudsher door en door hiërarchisch is, waarbij overwegingen van eer alleen de relaties tussen nevensgeschikten reguleren. Met name in de Homerische en middeleeuwse eereethiek zien we hoe in de relaties tussen boven- en ondergeschikten, overwegingen van eer geen rol spelen. De kennelijke instemming waarmee Homerus verhaalt van de publieke schrobbering die de eenvoudige Thersites ten deel viel, is in dat opzicht exemplarisch. Dit minder aanzienlijke lid van de Griekse expeditie bestond het om zijn op het oog gerechtigde vraagtekens te zetten bij de zin van de onderneming, maar kreeg van Odysseus te horen dat hij een dazende dwaas was die bij recidive een ongenadig pak slaag zou krijgen. Het voornaamste obstakel is echter dat eervol gedrag niet altijd wordt geëerd.

Goed gedrag gaat niet altijd gepaard met een goede reputatie. Hierop doelde Epictetus toen hij stelde dat men moet kiezen tussen prijzenswaardig willen zijn en geprezen willen worden.

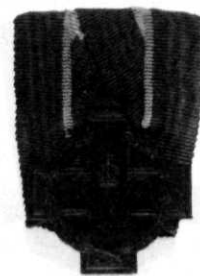
Volgens Epictetus telde alleen het eerste, maar werden velen bewogen door het laatste. Dat hij dat zijn tijdgenoten nadroeg was misschien onterecht, maar een eereethiek werpt slechts vruchten af als deugd en lof, ondeugd en blaam, hand in hand gaan.

Een rol voor eer in de moderne krijgsmacht?

Wat betreft de rol die eer in onze tijd nog speelt, is juist de krijgsmacht illustratief. Het is niet toevallig dat binnen de organisatie die bestaat bij de gratie van de bereidheid offers te brengen, onderscheidingstekens en medailles nog steeds een rol spelen. Concrete voorbeelden van moedig gedrag, zoals die ook in moderne oorlogen nog steeds voorkomen, lijken bovendien vaak te herleiden tot de wens niet te willen falen in de ogen van de groepsgenoten (Extra, 1997), of, om het positiever te stellen, anderen te overtreffen. Meer verheven motieven, zoals de wens een belangeloos offer te brengen voor volk en vaderland, lijken geen rol te spelen (idem). Het is vervolgens de vraag hoe dit inzicht kan worden gebruikt om moedig gedrag in de krijgsmacht verder te stimuleren.

Mandeville stelde dat wat soldaten beweegt de aloude eereethiek is: de zucht naar glorie, de bezorgdheid om de eigen reputatie, een zekere mate van ijdelheid, en de wens schaamte te vermijden. Hoewel Mandeville zeker geen hoge dunk had van het streven naar eer – het najagen van een hersenschim en uiteindelijk een zelfzuchtig motief – zag hij nog wel een grote rol weggelegd als het erop aankwam soldaten te motiveren voor de strijd, waarbij dat motiveren overigens grenst aan bewuste manipulatie. Wat de motivatie van hun bovengeschikten betreft, daarover liet Carl von Clausewitz zich ruim honderd jaar na Mandeville als volgt uit:

Van alle grote gevoelens waarvan het menselijk hart in de opwinding van het strijdgewoel is vervuld, moeten wij toegeven, geen zo machtig en constant als de zielendorst naar roem en eer, die de Duitse taal zo onrechtvaardig behandelt door haar met twee pejoratieve nevenbetekenissen, Ehrgeiz en Ruhmsucht (begeerte naar eer, zucht naar roem), af te doen. Het is zeker waar dat juist in de oorlog

KRUIS VAN VERDIENSTE

1941

Voor moedig en beleidvol optreden in verband met vijandelijke actie
(brons)

het misbruik van dit fiere verlangen het stuitendste onrecht jegens het menselijk ras heeft voortgebracht; maar in oorsprong zijn deze gevoelens stellig tot de nobelste der menselijke natuur te rekenen, en in de oorlog zijn ze de eigenlijke levensadem, die het geweldige lichaam een ziel geeft. Alle andere gevoelens, ook al kunnen die misschien veel algemener heersen, of hoeveel hoger sommige ook lijken te staan, vaderlandsliefde, overtuiging, wraak, geestdrift in elke vorm, ze maken eerzucht en de begeerte naar roem niet overbodig. Al die gevoelens kunnen de grote massa in het algemeen opwinden en in een verheven stemming brengen, maar geven de bevelvoerder niet het verlangen meer te willen dan het gemeen, welk verlangen een wezenlijk onderdeel vormt van de eisen die zijn positie stelt, wil hij daarin uitmuntende prestaties leveren. Ze maken de afzonderlijke militaire operatie niet zoals de eerzucht dat doet tot een eigen aangelegenheid van de bevelvoerder, waar hij vervolgens het beste uit probeert te halen, met inspanning van al zijn krachten ploegt, met nauwgezetheid zaaït, opdat hij rijkelijk mag oogsten. Dit streven van alle bevelvoerders echter, van hoog tot laag, deze soort van vlijt, deze wedijver,

deze prikkel, die zijn het voornamelijk welke het functioneren van een leger leven geven en succesvol maken. En wat nu heel in het bijzonder de hoogste bevelhebbers betreft, vragen wij: is er ooit een groot veldheer zonder eerzucht geweest, of is een dergelijk verschijnsel zelfs maar denkbaar? (2000, p. 79-80).³

Mandeville is inmiddels enigszins vergeten, maar veel van wat Von Clausewitz ter berde bracht heeft de moderne militaire doctrine gehaald. Zijn inzicht dat het streven naar eer een leger succesvol kan maken, heeft in de handboeken geen plek gekregen. Daarin wordt van moed nog wel gesproken (LDP I, 1996, p.118), maar over eer als beloning voor betoonde moed wordt niet gerept. Hoe kunnen we deze notie toch een plaats geven? Zonder nu direct Trojaanse wortels te claimen zoals gebeurde te Rome en later in de middeleeuwen, doen we er in de eerste plaats goed aan te erkennen dat we niet alleen een joods-christelijke erfenis hebben, maar ook een Grieks-Romeinse. Waar onze privémoreel wordt gedomineerd door deugden uit de eerste erfenis, zouden we er goed aan doen ons in militaire aangelegenheden soms te laten leiden door deugden uit deze tweede, oudere erfenis. Kenmerkend voor deze moreel is dat het niet zozeer nobele intenties zijn die tellen, maar de resultaten. Deemoed en nederigheid vermogen, met name in tijden van crises en oorlog, minder dan eerzucht kan bewerkstelligen.

³ Von Clausewitz lijkt zelf vrij van eerzucht te zijn geweest. In een woord vooraf bij het postuum uitgegeven *Over de oorlog*, beschrijft zijn weduwe hoe het Von Clausewitz op zeker moment duidelijk wordt dat hem geen maatschappelijke positie ten deel zal vallen die recht doet aan zijn talent. Zij schrijft vervolgens: 'Wanneer desondanks het besluit om dit werk pas na zijn dood te laten verschijnen steeds sterker bij hem werd, is dit wel het beste bewijs dat deze edele drang om iets te scheppen dat van grote en duurzame invloed zou zijn niet door enig ijdel verlangen naar lof en erkenning, door geen spoor van zelfzuchtige motieven ook was ingegeven'.

Een belangrijke aansporing tot eervol gedrag is voorbeeldgedrag. Daarbij moet in eerste instantie worden gedacht aan het gedrag van de leidinggevenden, maar ook aan aandacht tijdens de opleiding voor voorbeelden van moedig gedrag uit de (eigen) geschiedenis. Bij de Romeinen was hier een taak weggelegd voor geschiedschrijvers als Sallustius, de middeleeuwse ridders hadden daartoe hun herauten; tegenwoordig lijken geschiedvorsers vooral aandacht te hebben voor wat misging. Naast aandacht voor de eigen geschiedenis, kan de aanwezigheid van een commandant die men respecteert en aan wiens oordeel men waarde hecht, een belangrijke stimulans zijn moedig gedrag te vertonen of toch in ieder geval het tegendeel na te laten. Het belangrijkste is echter dat een leidinggevende er niet van uitgaat dat de

financiële beloning in de vorm van een salaris voldoende is om zijn ondergeschikten te motiveren. Dat is nu juist het denken in termen van nut, dat slechts appelleert aan het eigenbelang en daarom nooit tot moedig gedrag zal inspireren. Bereidheid tot het brengen van offers kan niet worden gecreëerd met een stijl van leidinggeven die is gebaseerd op straf en beloning. Een dergelijke bereidheid ontstaat mogelijk wel onder leiders die zichzelf zichtbaar maken en nota nemen van het gedrag van hun ondergeschikten. Wil men dat militairen zich moedig gedragen, dan is het van eminent belang dat moedig gedrag wordt gezien en, belangrijker nog, uitbundig wordt geprezen. Daarbij geldt natuurlijk: ere wie ere toekomt. Degene die zich moedig gedraagt strijkt met de eer, niet zijn bovengeschikte.

Literatuur

- Berger, P. 'On the obsolescence of the notion of honour', in Sandel, M.J., *Liberalism and its Critics*, Oxford: Basil Blackwell, 1984.
- Borg, ter, M.B. 'De secularisatie van de zelfopoffering', *Kernvraag*, nr. 12, 1997.
- Caesar. *De Bello Gallico*, Cambridge: Loeb Classical Library, 1986.
- Cicero. *De Officiis*, Cambridge: Loeb Classical Library, 1990.
- Clausewitz, C. von. *Over de oorlog*, Uitgeverij Voltaire: 's-Hertogenbosch, 2000.
- Cooley, C.H. *Human nature and the Social Order*. New York: Charles Scribner, 1902.
- Epictetus., *The Discourses with the Encheiridion and Fragments*, London, 1912.
- Extra, J. 'Offers in risico's', *Kernvraag*, nr. 12, 1997.
- Hobbes, T. *Leviathan*, London: Penguin Books, 1988.
- Homerus. *Ilias & Odyssea*, Kempische Boekhandel, 1959.
- Huizinga, J. *Herfstij der middeleeuwen*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1982.
- Kohlberg, L. *Essays on moral development: Vol 1 the philosophy of moral development: moral stages and the idea of justice*, New York: Harper and Row, 1981.
- Kohlberg, L. *Essays on moral development: Vol 2, The psychology of moral development: The nature and validity of moral stages*, New York: Harper and Row, 1984.
- Mandeville, B. *An Enquiry into the Origin of Honour and the Usefulness of Christianity in War*, London: Cass, 1971.
- Mandeville, B. *The Fable of the Bees: or Private Vices, Publick Benefits*, Indianapolis: Liberty Fund, 1988.
- Moskos, C. 'Van instituut naar beroep: ontwikkelingen in de militaire organisatie', in *Het militaire beroep*, Den Haag: Stichting Krijgsmacht en maatschappij, 1983.
- Oostrom, F.P. van. *Het woord van eer: Literatuur aan het Hollandse hof omstreeks 1400*, Amsterdam: Meulenhof, 1992.
- Oostrom, F.P. van. *Maerlants wereld*, Amsterdam: Prometheus, 1996.
- Pitt-Rivers, J. 'Honour and Social Status'. In: Peristiany, J.G., *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, Midway Reprint, 1974.
- Plutarchus. *Makers of Rome*, London: Penguin Books, 1987.
- Sallustius. *The Conspiracy of Cataline*, London: Penguin Books, 1963.
- Sallustius. *The Jugurthine War*, London: Penguin Books, 1963.
- Skinner, Q. *The Foundations of Modern Political Thought*, voll. I & II, Cambridge: Cambridge University Press, 1978.
- Soeters, J., D. Verweij, E. Linssen, P. Everts 'Moed en opofferingsgezindheid', in H. Born, R. Moelker en J. Soeters (red.), *Krijgsmacht en samenleving*, Tilburg: Tilburg University Press, 1999.
- Tacitus. *Historiën*, Cambridge: Loeb Classical Library, 1980.
- Taylor, C. *Sources of the Self*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Verweij, D.E.M. 'Moed: mythe of morele kwaliteit', *Militaire Spectator*, (169)2, 83-90, 2000.

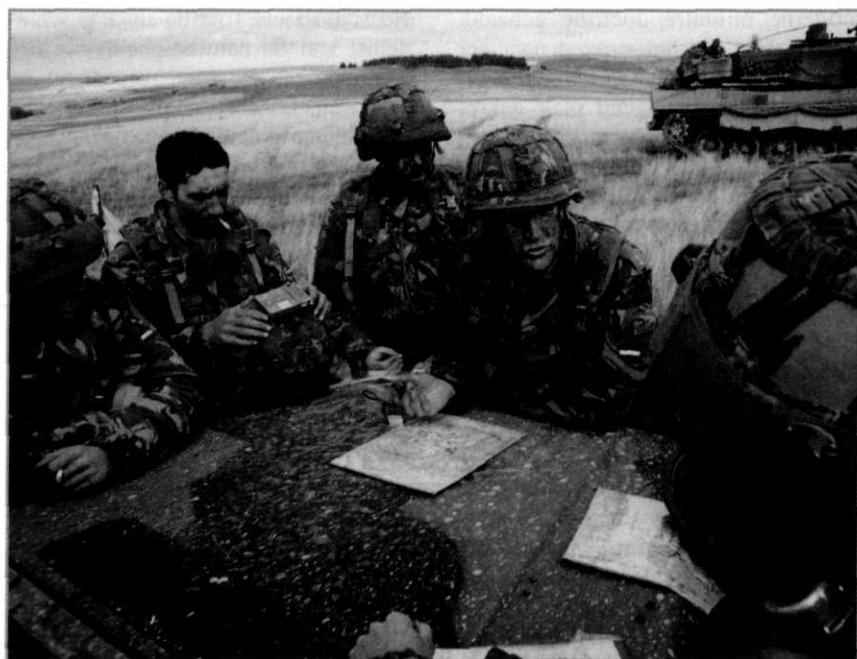
Psychologische perspectieven op Informatie Operaties

dr. H.J. Griffioen-Young, drs. H.J.W. Janssen en prof. dr. A.W.K. Gaillard*

Inleiding

Een commandant in het veld krijgt een melding dat de vijand vanuit het noorden zal aanvallen. Deze informatie is echter tegenstrijdig met eerdere berichten dat de vijand vanuit westelijke richting komt. Wat gelooft de commandant? Moet hij de nieuwe informatie negeren, omdat de melding wellicht een poging tot misleiding is? Of moet hij deze informatie serieus nemen en zijn besluitvorming erop aanpassen? Tegenstrijdige informatie maakt een commandant onzeker en ondermijnt de commandovoering. Dit voorbeeld laat zien hoe door de manipulatie van informatie de daadkracht aangetast kan worden, en benadrukt het belang van *Informatie Operaties* in het moderne militaire optreden.

Informatie Operaties (Info Ops) zijn activiteiten gericht op het beïnvloeden van beslissers ter ondersteuning van politieke en militaire doelstellingen door de informatie, besluitvormingsprocessen, commandovoerings-

Besluitvorming in het veld

middelen en ondersteunende communicatie en informatiesystemen van een opponent aan te grijpen en gelijktijdig de eigen informatie, processen en systemen te benutten en te beschermen. Er zijn twee vormen van Info Ops: defensieve en offensieve, afhankelijk van de aard van de betreffende activiteiten (Beleidskader *Information Operations*, 2001).¹

Het doel van offensieve Info Ops is het besluitvormingsproces van de tegenstander te beïnvloeden door zijn informatiesystemen en -stromen te verstoren of te manipuleren. Bij defensieve Info Ops gaat het om het beschermen van de eigen informatie-

systemen, zodat het eigen besluitvormingsproces niet verstoord kan worden door de tegenstander. Wanneer we meer inzicht hebben in offensieve Info Ops, weten we ook beter hoe we ons tegen Info Ops van de tegenstander kunnen beschermen.

In dit artikel beschrijven we allereerst de offensieve mogelijkheden van Info Ops, waarbij het met name gaat om de gevolgen van het manipuleren van informatie. Vervolgens gaan we in op de defensieve kant van Info Ops. Hierbij beschrijven we hoe gemanipuleerde informatie kan worden herkend en hoe schadelijke effecten kunnen worden beperkt. Tot slot illustre-

* De auteurs zijn werkzaam bij TNO Technische Menskunde als wetenschappelijk onderzoeker.

¹ De Engelstalige definitie van de NAVO luidt: 'Information Operations are actions taken to influence decision-makers in support of political and military objectives by affecting other's information, information based processes, command and control capabilities and supporting communication and information systems while exploiting and protecting one's own. There are two categories of Info Ops: defensive Info Ops and offensive Info Ops, depending upon the nature of the actions involved' (MC-422).

ren we dit met de resultaten van een onderzoek dat door ons werd uitgevoerd.

Informatiemanipulatie

Om politieke en militaire doelstellingen te bereiken, proberen we het gedrag van de tegenstander te sturen in een gewenste richting. Het gaat vooral om het beïnvloeden van het denken en handelen van personen die beslissingen nemen. Daarvoor is het belangrijk te weten hoe mensen informatie verwerken, hoe zij beïnvloed kunnen worden en wat de zwakke plekken in het besluitvormingsproces zijn.

Figuur 1, dat bekend staat als de Lasswell-formule (1948) geeft weer welke factoren bijdragen aan het succes van een beïnvloedingspoging. Het beïnvloeden van mensen wordt gezien als

een vorm van communicatie waarin vier factoren worden onderscheiden: bron, boodschap, medium en ontvanger. We kunnen de factoren opsommen met de vraag wie zegt wat op welke wijze tegen wie?

De mate van beïnvloeding wordt bepaald door een ingewikkeld samenspel tussen de verschillende factoren. Zo kan één factor een bepaald effect hebben in combinatie met een tweede factor, maar een totaal ander effect in combinatie met een derde. Mensen die bijvoorbeeld zeer betrokken zijn bij een onderwerp laten zich niet overtuigen door irrelevante kenmerken van de persoon die de boodschap brengt, zoals zijn aantrekkelijkheid, maar wel door sterke argumenten. Anderzijds laten mensen die niet zo betrokken zijn bij het onderwerp zich juist wel overtuigen door kenmerken zoals aantrekkelijkheid van de bron. In dit geval is het dan ook meer een

kwestie van een mooi verhaal in plaats van een goed verhaal (Petty, Cacioppo & Goldman, 1981; Griffioen-Young, 2000; Janssen & Griffioen-Young, 2001).

Info Ops is gericht op het bemoeilijken van de besluitvorming van de tegenstander door de informatie waarover de tegenstander beschikt te manipuleren. Dit kan op de volgende manieren:

Informatie verwijderen

Het verwijderen van essentiële informatie verstoort het besluitvormingsproces en kan leiden tot verkeerde beslissingen. Wanneer informatie onvolledig is, kan men geen goed beeld van de situatie vormen en wordt het nemen van een goede beslissing ernstig bemoeilijkt.

Informatie toevoegen

Het toevoegen van informatie kan het besluitvormingsproces op twee manieren verstoren. Ten eerste kan onjuiste informatie de ontvanger op het verkeerde been zetten en leiden tot verkeerde beslissingen. Ten tweede kan men zoveel informatie toevoegen dat *information overload* ontstaat: door de grote hoeveelheid informatie kunnen mensen het niet meer onthouden en verwerken, waardoor essentiële informatie over het hoofd wordt gezien, of er aanzienlijk meer tijd en mankracht nodig is om alle informatie te verwerken.

Informatie wijzigen

Men kan de bron, de ontvanger en de inhoud van de boodschap wijzigen. Informatie van een bron met veel aanzien vindt men vaak betrouwbaarder en belangrijker dan informatie van een bron met weinig aanzien. Dus door het wijzigen van de bron kan men ervoor zorgen dat de ontvanger de informatie anders beoordeelt, en meer prioriteit geeft. Ook kan men ervoor zorgen dat informatie niet bij de juiste ontvanger aankomt. Als een willekeurige operator de informatie krijgt die eigenlijk voor de commandant bedoeld is, kan de inhoud ervan verloren gaan, omdat de operator de

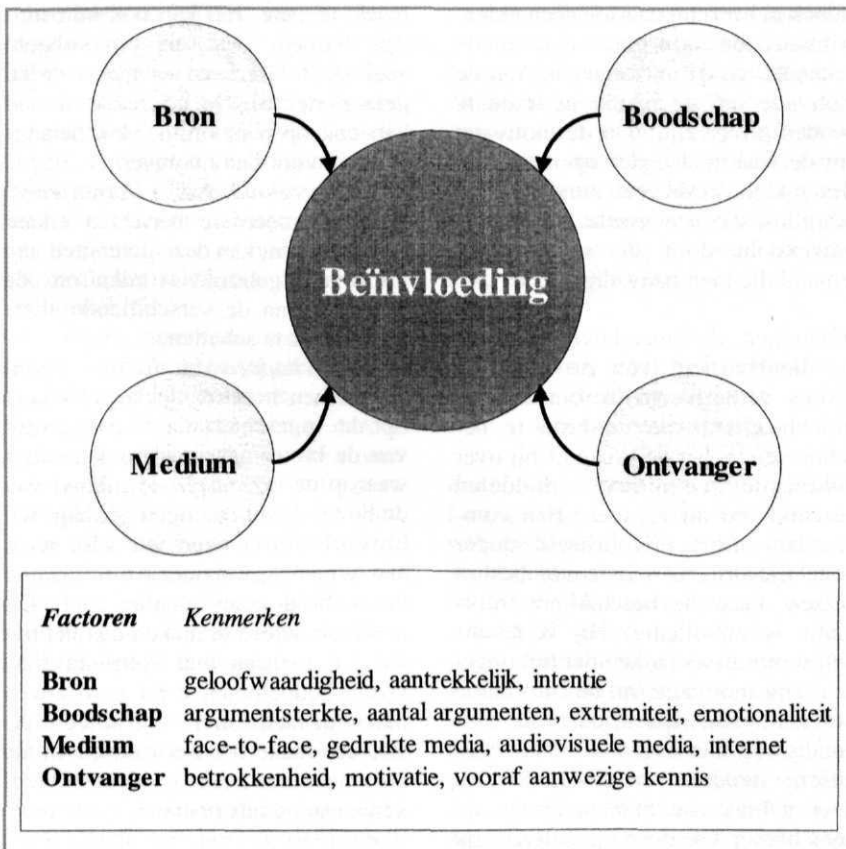

Fig 1. Beïnvloedingsmodel

informatie niet begrijpt, of niet weet voor wie de informatie bedoeld is. Tot slot kan men de inhoud van een boodschap wijzigen, zodat er een onjuist beeld van de situatie ontstaat.

Waar of niet waar?

Het nemen van juiste beslissingen is essentieel voor het succes van een militaire operatie. Verkeerde beslissingen kunnen ingrijpende consequenties hebben voor de betrokkenen, de uit te voeren operatie en zelfs de politieke verhoudingen. Wanneer informatie binnenkomt is het vaststellen van de juistheid ervan daarom van groot belang. Maar hoe maken wij een onderscheid tussen leugens en de waarheid?

Voordeel of nadeel van de twijfel?

Wanneer we eenmaal weten dat iemand liegt of dat bepaalde informatie onwaar is, zijn we beter in staat met die persoon of de onjuiste informatie om te gaan. Helaas is het in de praktijk vaak moeilijk leugenaars en leugens te herkennen. Onder normale omstandigheden gaan wij er vanuit dat mensen de waarheid spreken. Als wij dit niet zouden doen, zou de omgang met anderen nagenoeg onmogelijk worden. Immers, als we bij alles wat we te horen krijgen ons moeten afvragen of het wel of niet waar is, kunnen we nauwelijks nog functioneren. Het ervan uitgaan dat anderen altijd de waarheid vertellen heet het *waarheidsvooroordeel*. Met name als wij een persoonlijke band hebben met iemand, of als iemand veel aanzien of een hoge positie heeft, zijn we geneigd die persoon zonder meer te geloven.

Het omgekeerde bestaat echter ook. Het *leugenvooroordeel* is het fenomeen dat men zonder meer aanneemt dat iemand liegt. Vooral als we eenmaal twijfelen aan iemands betrouwbaarheid, zijn we geneigd te denken dat alle informatie van deze persoon onwaar is. Zowel bij het waarheids- als leugenvooroordeel wordt binnenkomende informatie

niet meer kritisch beoordeeld, maar krijgt a priori het label waar of onwaar.

In de meeste gevallen zullen mensen uitgaan van het waarheidsvooroordeel. Als iemand geen reden heeft om aan de betrouwbaarheid van de bron te twijfelen, zal hij het waarheidsvooroordeel blijven gebruiken, ook wanneer er signalen zijn dat dit niet verstandig is. Wanneer een informant altijd juiste informatie doorspeelt, zal de commandant daarop vertrouwen zolang hij geen reden heeft om aan te nemen dat de informatie onjuist is. Wanneer de informant inmiddels is omgekocht door de tegenstander en onjuiste informatie doorspeelt, zal de commandant nog lange tijd uitgaan van de juistheid ervan.

Ook wanneer een ontvanger niet gemotiveerd is om aan de betrouwbaarheid van de bron te twijfelen, zal hij aannemen dat de informatie waar is, ook al heeft hij daartoe geen reden. Wanneer de informant een goede bekende van de ontvanger is, kan de motivatie om de relatie in stand te houden groter zijn, dan de motivatie om de waarheid onder ogen te zien. Het lijkt daarom veel minder waarschijnlijk dat een goede bekende is omgekocht door de vijand, dan iemand die men nauwelijks kent.

Bovendien, als iemand twijfelt aan de betrouwbaarheid van de bron en tevens gemotiveerd is om de betrouwbaarheid van de bron te beschouwen, is het de vraag of hij over voldoende cognitieve middelen beschikt om dit te doen. Een commandant moet bijvoorbeeld onder hoge tijdsdruk een risicovol besluit nemen, maar de beschikbare informatie is onvolledig. Hij is tevens belast met zoveel taken dat hij, ongeacht zijn motivatie om de informatie kritisch te beoordelen, daarvoor eenvoudigweg niet over voldoende cognitieve middelen beschikt. Als hij door gebrek aan mankracht en tijd geen beroep kan doen op anderen, zal hij geneigd zijn terug te vallen op zijn vooroordelen.

Inschatten van de waarheid

Naast een inschatting van de betrouwbaarheid van de bron, moet ook een inschatting worden gemaakt van het waarheidsgehalte van de informatie. Om te beoordelen of informatie waar is, gebruiken wij verschillende aanwijzingen die als ezelsbruggetjes fungeren. Enkele voorbeelden.

- *De vergelijking met situaties uit het verleden.* Wanneer de informatie in de huidige situatie gelijk is aan ervaringen uit het verleden, wordt de kans dat de huidige informatie waar is, groter geacht.
- *Aannemelijkheid.* Schijnbaar aannemelijke informatie zal veel minder snel kritisch worden beoordeeld.
- *Saillantie.* Informatie die goed in het geheugen blijft hangen (ofwel saillant is) krijgt meer geloofwaardigheid. Deze saillantie kan door verschillende mechanismen worden veroorzaakt. Het kan de eerste informatie zijn die iemand krijgt, of juist de meest recente. Het kan ook inhoudelijk extreem zijn (als bijvoorbeeld veel slachtoffers en ravage worden gerapporteerd). De informatieinhoud kan ook op persoonlijk vlak belangrijk zijn voor de ontvanger.
- *Aanwezigheid van alternatieven.* Wanneer meerdere berichten elkaar tegenspreken, kan deze diversiteit aan informatie gebruikt worden om de waarheid van de verschillende alternatieven in te schatten.
- *Eigenschappen van de bron.* Bronkenmerken hebben niet alleen effect op de ingeschatte betrouwbaarheid van de bron, maar ook op de manier waarop de ontvanger de inhoud van de boodschap beoordeelt. Zo zijn wij bijvoorbeeld geneigd iets voor waar aan te nemen, wanneer wij inschatten dat de bron juiste intenties heeft. Dit heeft niet alleen te maken met het feit dat wij mensen met (vermoedelijk) goede bedoelingen meer vertrouwen dan mensen met (vermoedelijk) slechte, maar het vertrouwen in de bron geeft een zeker gewicht of betekenis aan de informatie.

Vertrouwen

Omdat je niet altijd kunt weten of

iemand de waarheid spreekt, komt de beoordeling van een persoon en de informatie die hij verstrekt vaak neer op vertrouwen. Vertrouwen verwijst naar de verwachting dat iemand anderen niet opzettelijk zal benadelen. Dus wanneer je iemand vertrouwt, verwacht je dat hij handelt in jouw belang, en er niet op uit is jou te misleiden ten gunste van zichzelf. Vertrouwen wordt volgens Sniezek en Van Swol (2001) bepaald door de volgende factoren.

- *Onzekerheid van de ontvanger over zijn eigen kennis.* Iemand met weinig kennis over een bepaald onderwerp, is afhankelijk en daarom genoodzaakt te vertrouwen op informatie van anderen. Omdat een commandant in het veld niet zijn eigen inlichtingen kan verzamelen moet hij wel vertrouwen op anderen.

- *Aanwijzingen met betrekking tot de expertise van de informatiebron.* Aanwijzingen over de expertise van de informatiebron geven aan of deze kennis van zaken heeft. Het beroep dat iemand uitoefent of de hoeveelheid ervaring die iemand heeft, zijn wat dat betreft vrij expliciete aanwijzingen. Zo wordt een commandant geacht kennis te hebben van militaire operaties. Sommige aanwijzingen zijn daarentegen wat minder expliciet, zoals het zelfvertrouwen van de informatiebron.

- *De relatie tussen de ontvanger en de bron.* Men is geneigd elkaar meer te vertrouwen naarmate men elkaar beter kent of wanneer men al eerder heeft samengewerkt. Een informant waar men al vaker informatie van heeft gekregen en die goed bevallen is, zal men meer vertrouwen dan een nieuwe informant. En een vriend die informatie heeft zal men eerder vertrouwen, dan een onbekende die anoniem informatie doorspeelt.

Vertrouwen hangt dus af van kenmerken van de ontvanger, kenmerken van de informatiebron en hun onderlinge verhouding. Hoewel deze bevindingen op zich niet heel opzienbarend zijn, is met name de wijze waarop deze factoren met elkaar samenhan-

gen interessant, ook voor het moderne militair optreden (Janssen, Griffioen-Young & Van der Kleij, 2001).

Bij besluitvorming speelt het verzamelen, beheren en uitwisselen van informatie immers een grote rol en inzicht in de wijze waarop dit beïnvloed wordt door vertrouwen in de informatiebron, is van grote waarde voor Info Ops.

Gebrek aan vertrouwen kan ertoe leiden dat men informatie van een goede bekende of naaste collega verkiest boven informatie van een minder bekende bron, die objectief gezien over betere informatie beschikt. Dit gebeurt ook in besluitvormingsteams binnen de krijgsmacht. Uit gesprekken met militaire deskundigen blijkt dat men relatief veel waarde hecht aan informatie die men krijgt via het netwerk van vrienden en naaste collega's. Dit gaat soms ten koste van de informatie die wordt verstrekt via de officiële bronnen, zoals inlichtingendiensten. Dat kan leiden tot verkeerde beslissingen met grote consequenties. In het kader van Info Ops zouden ondersteuningsconcepten kunnen worden ontwikkeld om deze processen te herkennen en zich tegen de gevaren ervan te behoeden. Hiervoor is meer en specifiek inzicht nodig in de rol van vertrouwen bij informatieverwerking en besluitvorming.

Effecten van zekerheid en deskundigheid op beïnvloeding

Zoals besproken zijn verschillende factoren bepalend voor het vertrouwen dat iemand in een ander heeft en de inschatting van het waarheidsgehalte van informatie. Uit de eerder genoemde interviews kwam naar voren dat men bij de besluitvorming vaak in de verkeerde persoon vertrouwen heeft. Naar aanleiding hiervan deed TNO Technische Menskunde onderzoek naar hoe mensen bepalen wie zij kunnen vertrouwen en van wie zij informatie aannemen. Daartoe is in een laboratoriumomgeving de invloed van de volgende factoren on-

derzocht: de *expertise* van de informatiebron, de *zekerheid* waarmee de bron deze informatie presenteert aan de ontvanger en de mate van *risico* verbonden aan de beslissing.

Om dit te onderzoeken hebben wij een studie uitgevoerd waaraan 108 studenten deelnamen die twintig meerkeuzevragen moesten beantwoorden over de krijgsmacht. Dit onderwerp werd gekozen, omdat verwacht werd dat studenten hiervan niet bijzonder veel kennis hebben. Dat was belangrijk, omdat het we de expertise van de zogenaamde adviseur dan beter konden manipuleren, zoals verderop duidelijk zal worden.

Ieder proefpersoon werd verteld dat hij moest samenwerken met een ander proefpersoon, en dat ze konden communiceren via computers met een directe verbinding. De ene proefpersoon kreeg de rol van beslisser en moest de vragen beantwoorden. Hierbij kon hij desgewenst gebruikmaken van het advies van de andere proefpersoon, die de rol van adviseur had. Echter, deze andere proefpersoon bestond niet en werd door ons gesimuleerd door middel van vooraf geformuleerde antwoorden op de computer.

Om deskundigheid te manipuleren werd de proefpersonen verteld dat de adviseur veel meer wist over de krijgsmacht dan zijzelf (hoge expertisecnditie), of dat de adviseur ongeveer evenveel wist (lage expertisecnditie). Om zekerheid te manipuleren, gaf de adviseur zijn adviezen met veel overtuiging ('ik weet zeker dat het A is'; hoge zekerheidsconditie) of met weinig overtuiging ('ik weet het niet zeker, maar ik denk dat het A is'; lage zekerheidsconditie). De risicomaniplatie bestond in de hoge risicoconditie uit de mogelijkheid om een financiële bonus te verdienen door het geven van goede antwoorden. In de lage risicoconditie had het geven van goede of foute antwoorden geen financiële consequenties voor de proefpersonen. In totaal waren er dus acht condities: 2 (expertise: hoog, laag) x 2 (zekerheid: hoog, laag) x 2 (risico: hoog, laag).

Om antwoord te geven op onze onderzoeksvragen hebben wij gekeken naar drie zaken. Ten eerste: om te beoordelen in hoeverre mensen zich door de expertise en zekerheid van de adviseur lieten beïnvloeden, hebben wij het aantal overgenomen adviezen met elkaar vergeleken. Dit aantal kan variëren van 0 tot 20. Ten tweede: om het vertrouwen in de adviseur te beoordelen, hebben wij proefpersonen gevraagd hoeveel vertrouwen zij in hun adviseur hadden op een 9-puntsschaal (1 = weinig vertrouwen, 9 = veel vertrouwen). Als indirecte aanwijzing voor vertrouwen hebben wij, na het beantwoorden van iedere vraag in de taak, tevens aan de proefpersonen gevraagd hoe zeker zij waren van hun antwoord (1 = zeer onzeker, 9 = zeer zeker).

Uit figuur 2 is af te leiden dat proefpersonen zich sneller laten beïnvloeden wanneer het risico hoog is dan wanneer het risico laag is. Bovendien laten proefpersonen zich sneller beïnvloeden door adviseurs die met veel zekerheid hun advies overbrengen dan door adviseurs die aarzelend hun advies geven. De expertise van de adviseur heeft geen invloed op het aantal overgenomen adviezen.

Figuur 3 laat zien dat proefpersonen meer vertrouwen hebben in adviseurs met een hoge expertise dan met een lage expertise. Proefpersonen hebben

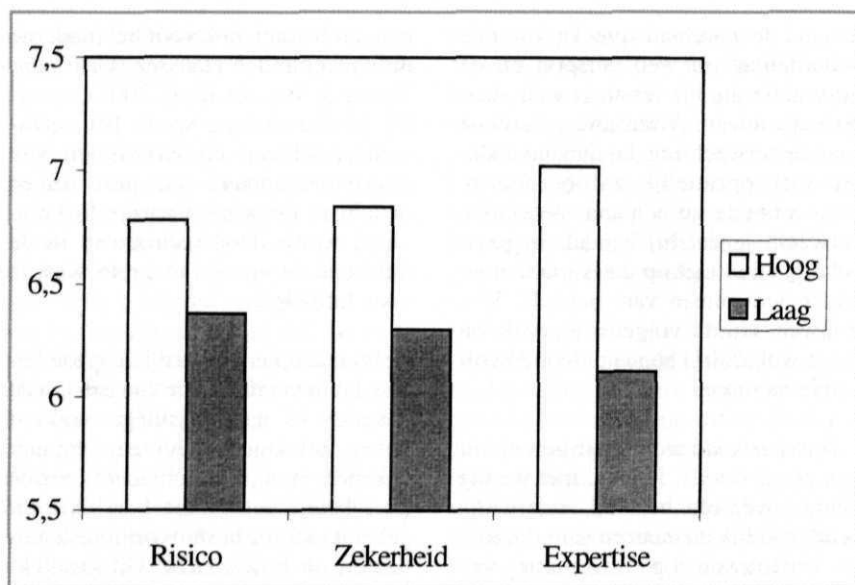

Fig 3. Vertrouwen in de adviseur per conditie

niet meer vertrouwen in hun adviseur wanneer deze veel zekerheid uitstraalt dan wanneer deze weinig zekerheid uitstraalt. Het risico dat met de beslissing gepaard ging was ook nauwelijks van invloed op de mate van vertrouwen.

Een vergelijkbaar patroon zien wij in figuur 4, dat de responszekerheid toont. Responszekerheid is de mate waarin de proefpersoon zeker is van zijn antwoord. Proefpersonen zijn zekerder van hun antwoord als ze advies hebben gekregen van een adviseur met een hoge zekerheid of exper-

tise. Het risico dat met de beslissing gepaard ging was nauwelijks van invloed op de responszekerheid.

Samenvattend kunnen we stellen dat proefpersonen aangeven meer vertrouwen te hebben in adviseurs met veel expertise, en zekerder te zijn van hun antwoorden wanneer zij een advies krijgen van een adviseur met veel expertise. Tegelijkertijd zien we echter dat als het erop aankomt, de expertise van de adviseur er in het besluitvormingsproces eigenlijk niet toe doet. Proefpersonen lieten zich namelijk niet vaker beïnvloeden door adviseurs met een veel expertise. Sterker nog, als het erop aan komt, laten proefpersonen zich beïnvloeden door enerzijds de mate van risico die aan de beslissing verbonden is en anderzijds de zekerheid waarmee de adviseur zijn advies overbrengt. Wij kunnen daarom het volgende stellen: mensen laten zich beïnvloeden door de risico's die verbonden zijn aan een beslissing en de zekerheid waarmee een advies wordt gebracht, ongeacht de expertise van de bron. Mensen geven echter wel aan meer te vertrouwen op adviseurs met veel expertise.

Dit onderzoek laat duidelijk zien dat men bij het nemen van risicovolle beslissingen niet altijd gebruik maakt

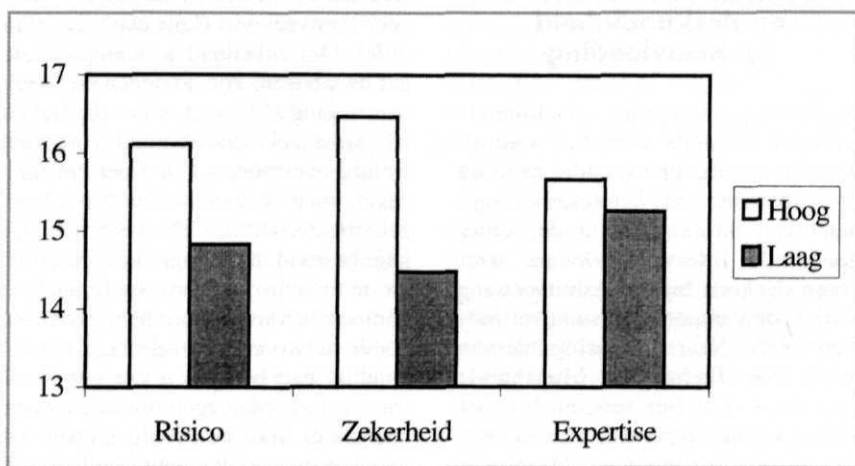

Fig 2. Het aantal overgenomen adviezen per conditie

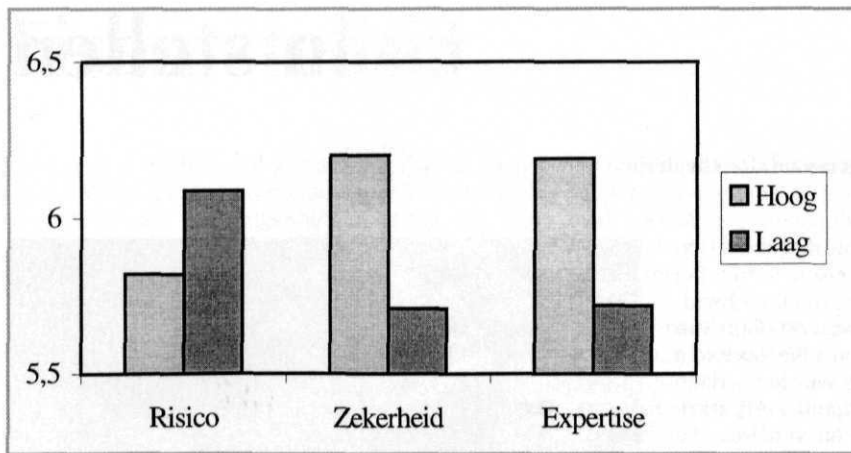

Fig 4. Responszekerheid per conditie

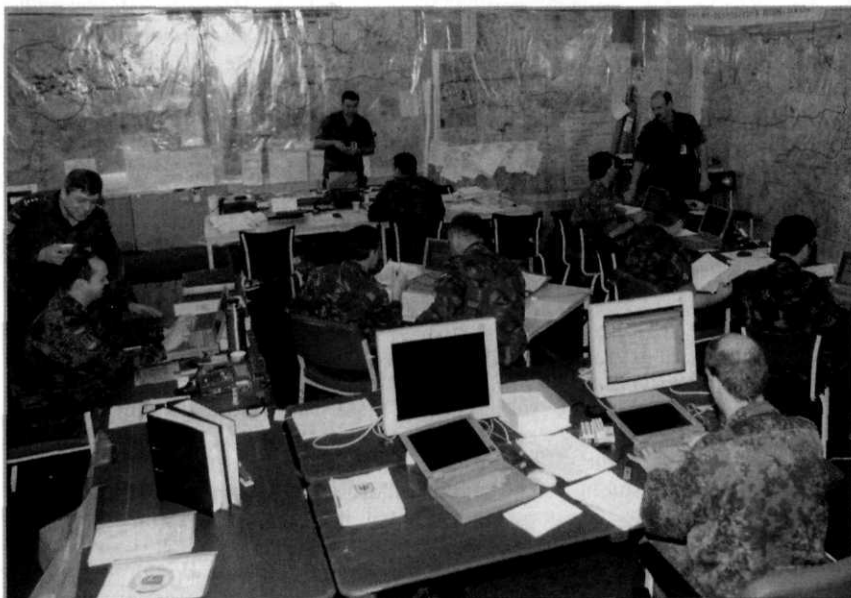
van de beste informatie. Een bron met veel expertise kan de juiste informatie verschaffen, maar kan vervolgens worden overtroffen door een bron met meer overtuigingskracht. Indien we risicovolle besluitvorming willen verbeteren, dienen we ons niet alleen te richten op het verzamelen, beheren en uitwisselen van informatie, maar ook op de psychologische processen die bepalen hoe commandanten met informatie omgegaan. Deze kennis is van grote waarde voor zowel defensieve als offensieve Info Ops. Vanuit defensief oogpunt gaat het om het geven van advies of ondersteuning bij besluitvorming om dergelijke proces-

sen te herkennen en negatieve effecten ervan te voorkomen. Vanuit offensief oogpunt gaat het om het verstoren van besluitvorming van de tegenstander, niet alleen door manipulatie van de informatie zelf, maar ook de manipulatie van de informatiebron.

Conclusie

In een maatschappij waarin steeds meer informatie steeds sneller wordt uitgewisseld, is het essentieel op trends vooruit te lopen. Dit is niet alleen van belang voor innoverende organisaties, maar ook voor de krijgs-

macht. Wat betekenen deze ontwikkelingen voor het verloop van militaire operaties? Hoe kunnen wij ons beschermen tegen offensieve Info Ops van de tegenstander en nadelige effecten tegengaan? Kennis van psychologische processen van informatieverwerking en besluitvorming is hierbij van wezenlijk belang. Want ook al beschikken commandanten over de meest geavanceerde informatiesystemen, het daadwerkelijk nemen van een beslissing is uiteindelijk mensenwerk. In risicovolle situaties spelen naast rationele argumenten ook minder doordachte processen, zoals intuïties en emoties, een rol. Dit hoeft op zich geen slechte zaak te zijn, maar inzicht in deze processen, en bescherming tegen mogelijke nadelige effecten, is van groot belang om de kwaliteit van besluitvorming te waarborgen en optimaliseren.

Gebruik van informatie bij besluitvorming

Literatuur

Beleidskader Information Operations (Info Ops), juli 2001.

Griffioen-Young, H.J. *How to compose a PsyOps message: The effects of involvement and information source on persuasion* (Rapport TM-00-A025). Soesterberg: TNO Technische Menskunde, 2000.

Janssen, H.J.W., & Griffioen-Young, H.J. *How to compose a PsyOps message. Part III: The effects of medium and emotionality on persuasion* (Rapport TM-01-A046). Soesterberg: TNO Technische Menskunde, 2001.

Janssen, H.J.W., Griffioen-Young, H.J., & Kleij, R. van der. *Risicovolle besluitvorming in teams: De invloed van onzekerheid en onbetrouwbaarheid* (Rapport TM-01-A060). Soesterberg: TNO Technische Menskunde, 2001.

Lasswell, H.D. The structure and function of communication in society. In L. Bryson (Ed.), *The communication of ideas: Religion and civilization series* (pp. 37-51). New York: Harper & Row, 1948.

Petty, R.E., Cacioppo, J.T., & Goldman, R. Personal involvement as a determinant of argument-based persuasion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4, 847-855, 1981.

Sniezek, J.A., & van Swol, L.M. Trust, confidence and expertise in a Judge-Advisor System. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 84, 288-307, 2001.

Eisen stellen

P.H. de Vries – brigade-generaal der cavalerie

Het hele leger draait natuurlijk om eisen stellen. Het stellen van eisen vormt het AAP, NOOT, MIES van het militaire handwerk. De opdracht is immers de norm van het militaire handwerk en elke opdracht bevat een eis: er moet iets worden gedaan of nagelaten. Misleid de vijand, AAP, kraak het aanvalsdoel, NOOT, en verdedig die opstelling, MIES. Voor militairen is het stellen van eisen dan ook een tweede natuur. Ze hebben er geen enkele moeite mee. Vooral in het stellen van eisen aan anderen zijn ze meester. Daarin hebben ze een moeilijk te evenaren graad van perfectie bereikt.

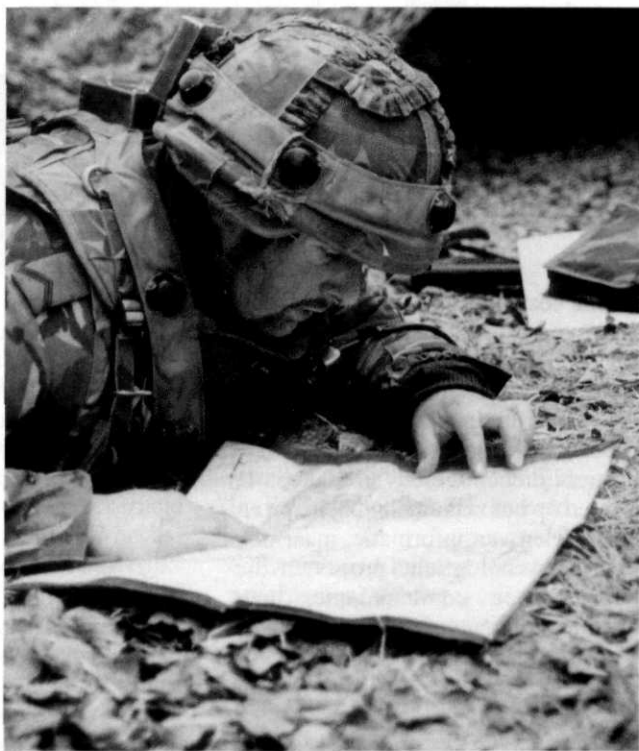
Bij het stellen van eisen hoort natuurlijk het controleren in hoeverre aan het gestelde is voldaan. Ook dat is de gemiddelde militair meer dan toevertrouwd. Feilloos wordt aangegeven waar de uitvoering is tekort geschoten, waar net niet het puntje op de 'i' is gezet, waar gemakzucht heeft toegeslagen, de dienstijver het heeft laten afweten en de plichtsbetrachting beneden de maat is geweest.

Het feilen van anderen wordt vervolgens ter lering – en beslist niet ter vermaak, dat misverstand willen we hier voor eens en voor altijd uit de wereld helpen – breedvoerig aan de grote klok gehangen. En dat vormt op zich weer een prima gelegenheid – we maakten er in deze rubriek reeds eerder melding van – de eigen expertise, gestoeld op de eigen brede ervaring, op overtuigende wijze te etaleren.

Als vervolgens de vraag wordt gesteld wat aan de geconstateerde tekortkomingen is gedaan, volgt meestal een aanvankelijk krachtig verhaal. Daarbij wordt verhaald van 'in heldere bewoordingen toegesproken' en 'de grond in geboord' en 'aan de commandant gerapporteerd'.

Bij doorvragen komt veelal een minder uitgesproken beeld naar voren. Het blijkt dan maar al te vaak dat er in het geheel niets of in ieder geval verrassend weinig is ondernomen om de misstand aan de kaak te stellen. Dan volgt meestal een heel ander verhaal. Dan vallen termen als 'geen zin in gelazer' en 'we zijn machteloos' en 'de huidige krijgstuicht stelt toch niets meer voor'.

Wat je zelden hoort is dat bij een geconstateerde tekortkoming vervolgens is voorgedaan hoe het dan wel moet. Voorbeeldgedrag is iets dat blijkbaar niet

vanzelfsprekend is. Als je in die richting het gesprek voortzet, hoor je vaak de volgende geluiden: 'die tijd heb ik gehad' of 'dat moet hun eigen commandant maar regelen, daarvoor leen ik mij niet' of zelfs een veel openhartiger 'je denkt toch niet dat ik gestoord ben ofzo'.

Kortom, eisen stellen mag – nee, moet – en corrigeren hoort daarbij, maar proberen daar op constructieve wijze wat aan te doen, maakt blijkbaar geen deel uit van onze cultuur.

Waar vloeit die merkwaardige houding toch uit voort? Uit arrogantie, uit een gevoel dat zoiets geen pas geeft, dat zoiets niet bij onze stand hoort? Uit een houding van: wat de goden is gegund, vormt nog geen voorrecht van het rund? Of ligt het misschien ergens anders aan? Wellicht schiet gewoon onze vakkennis tekort; althans, het praktische deel ervan.

Een greep uit het oefenleven: 'Zo soldaat, jij staat op wacht? Jawel, hoofdman. En is jouw mitrailleur .50 goed afgesteld, jongen? Dat denk ik wel, hoofdman, maar misschien ook niet, hoofdman, ik heb de wacht net overgenomen, hoofdman. Nou dan zou ik daar maar eens gauw naar laten kijken, sol-

TEGENWICHT

Eisen stellen

daat, anders sta je hier mooi voor joker als de vijand komt.' Waarna de hoofdman tevreden over zichzelf doorloopt naar het volgende slachtoffer van zijn allesziende blik.

Kennelijk ligt het niet voor de hand de afstelling samen met de soldaat zelf te controleren en daarmee de soldaat tegelijk een stukje vakmanschap en – ook niet onbelangrijk – respect voor zijn meerderme te geven. Arrogantie, onbenul of gewoon onkunde?

Er is zo langzamerhand een cultuurtje ontstaan waarin we gemakkelijk eisen aan anderen kunnen stellen zonder dat we die eisen ook aan onszelf stellen. Dat is weinig professioneel, om het maar eens zachtjes uit te drukken. Wellicht dat een ander mede is veroorzaakt doordat we in het vroegere dienstplichtige leger nooit op ons vakmanschap werden uitgedaagd. De dienstplichtige werd immers maar kort opgeleid en die konden we in expertise nog wel voor blijven: één les was daarvoor in wezen voldoende. Indringende vragen over de dienst werden zelden gesteld en in voorkomend geval kon je je er gemakkelijk vanaf maken.

In een beroepsleger gaat dat echter niet op. De beroepssoldaat verwacht een beroepsmatige aanpak en een beroepsmatige vakkennis van zijn supe-

rieuren. De beroepssoldaat verwacht door beroeps-superieuren te worden geleid: superieuren die hun vak verstaan en die aan dezelfde eisen voldoen als waaraan zij moeten voldoen. En liefst nog een tikkie meer.

En bij tekortschieten geldt dezelfde meetlat. Als hoofdman niet met de mannen meedoet aan de test hindernisbaan mag dat worden aangemerkt als onvoldoende plichtsbetrachting en dienstijver (rubriek H2 van het beoordelingsformulier). De eis niet halen, kan worden aangemerkt als tekortschieten in de kwaliteit van het geleverde werk (rubriek H5 van het beoordelingsformulier).

Jezelf in het geheel niet onderwerpen aan de eisen die ook aan je ondergeschikten worden gesteld, kan worden gezien als onvoldoende verantwoordelijkheidsbesef en zorg voor het personeel (rubriek H10, respectievelijk H19 op het beoordelingsformulier).

Een geconstateerde tekortkoming niet onmiddellijk doen herstellen heeft te maken met gezagsuitoefening en mogelijk het onvermogen tot overdracht van kennis en vaardigheden (rubriek H3, respectievelijk H12 op het beoordelingsformulier). En de eisen uit het beoordelingsformulier willen we toch niet als irrelevant terzijde schuiven?

Dus, eisen stellen? Akkoord. Maar dan wel die eisen aan jezelf stellen en zo nodig niet aarzelen om corrigerend op te treden; ook ten opzichte van jezelf!

TEGEGENWICHT

PERSONEELSVERTROUWLIJK

If 16405, 4e druk

Betekenis gezichtspunten functievervulling

1. **Gedrag:** de mate waarin beoordeelde gedrag bijdroeg tot een juiste vervulling van de functie en aan een gunstig werk- en leefklimaat in de eenheid.
2. **Plichtsbetrachting en dienstijver:** de mate waarin beoordeelde inzet en ijver aan de dag legde bij het vervullen van de functie en waarin de overige dienstverplichtingen werden nagekomen.
3. **Gezagsuitoefening:** de mate waarin en de wijze waarop de beoordeelde inhoud wist te geven aan het toekomende gezag.
4. **Vakkennis:** de mate waarin de beoordeelde kennis voldoende was voor de functievervulling nodig is.
5. **Kwaliteit van het geleverde werk:** de mate waarin de beoordeelde kwaliteit van het geleverde werk gestelde eisen.
6. **Fysiek uithoudingsvermogen:** de mate waarin de beoordeelde fysieke conditie zich meebrengt.
7. **Uiterlijk voorkomen:** de mate waarin de beoordeelde uiterlijke verschijning de eisen aan het uiterlijk voorkomen.
8. **Zelfstandigheid:** de mate waarin de beoordeelde zelfstandigheid de eisen aan zelfstandigheid.
9. **Samenwerking:** de mate waarin de beoordeelde samenwerking de eisen aan samenwerking.
10. **Verantwoordelijkheidsbesef:** de mate waarin de beoordeelde verantwoordelijkheidsbesef de eisen aan verantwoordelijkheidsbesef.
11. **Zorg voor materiële middelen:** de mate waarin de beoordeelde zorg voor materiële middelen de eisen aan zorg voor materiële middelen.
12. **Overdracht van kennis en vaardigheden:** de mate waarin de beoordeelde overdracht van kennis en vaardigheden de eisen aan overdracht van kennis en vaardigheden.
13. **Organisatievermogen:** de mate waarin de beoordeelde organisatievermogen de eisen aan organisatievermogen.
14. **Doorzettingsvermogen:** de mate waarin de beoordeelde doorzettingsvermogen de eisen aan doorzettingsvermogen.
- 15a/b. **Mondelinge/schriftelijke uitdrukingsvaardigheid:** de mate waarin de beoordeelde uitdrukingsvaardigheid de eisen aan uitdrukingsvaardigheid.
16. **Flexibiliteit:** de mate waarin de beoordeelde flexibiliteit de eisen aan flexibiliteit.

PERSONEELSVERTROUWLIJK

If 16405, 4e druk 2

026104 *

H. FUNCTIEVERVULLING

	a	ab	b	bc	c	cd	d	de	e	ntb
1. gedrag										
2. plichtsbetrachting en dienstijver										
3. gezagsuitoefening										
4. vakkennis										
5. kwaliteit van het geleverde werk										
6. fysiek uithoudingsvermogen										
7. uiterlijk voorkomen										
8. zelfstandigheid										
9. samenwerking										
10. verantwoordelijkheidsbesef										

MENINGEN van anderen

Opdrachtgerichte commandovoering

Naar aanleiding van het artikel 'Opdrachtgerichte commandovoering en transformatieel leiderschap' van dr. P.H.J. Olsthoorn en prof. dr. A.L.W. Vogelaar¹ het volgende.

Ik moet helaas vaststellen dat de schrijvers voor wat betreft het moment van invoering van de zogenaamde opdrachtgerichte commandovoering in de Koninklijke Landmacht, een ernstige vergissing hebben gemaakt. Er is in wezen sprake van geschiedvervalsing.

De schrijvers stellen vast dat sinds 1996 de opdrachtgerichte commandovoering een leidend beginsel is geworden binnen de militaire doctrine en dat meer dan ooit tevoren in het bestaan van de moderne Nederlandse krijgsmacht het belang van zelfstandigheid van handelen van ondercommandanten wordt onderschreven.

Hoe het met de andere krijgsmachtdelen was en is gesteld op dit gebied weet ik niet, maar wel kan ik vaststellen dat binnen onze landmacht de opdrachtgerichte commandovoering al sinds het midden van de vorige eeuw hoog in het vaandel staat.

Gevechtshandleiding (1957)

In het Voorschrift 2-1386, *Gevechtshandleiding*, uitgegeven in 1957, staat over bevelvoering in punt 61 onder andere:

Leiderschap is de kunst het personeel op een zodanige wijze te beïnvloeden en naar een bepaald doel te leiden, dat vertrouwen, eerbied, oprechte medewerking en gehoorzaamheid wordt bereikt.

In punt 64 staat onder andere:

Hij (bedoeld wordt de commandant) neemt beslissingen en draagt zorg dat

¹ MS12(171) (2002), blz. 614 e.v.

zijn plannen en bedoelingen aan zijn staf en ondergeschikten zó duidelijk bekend zijn, dat deze ook bij het uitblijven van eventuele verdere bevelen in zijn geest kunnen handelen.

In punt 79 staat onder andere:

Er dient tegen te worden gewaakt het initiatief van ondercommandanten te doden door een onnodige beperking van handelen, onder meer door het regelen van niet-noodzakelijke details. Ondercommandanten dienen te beschikken over voldoende inlichtingen om hun opdracht, ook bij het uitblijven van verdere bevelen, goed te kunnen uitvoeren.

Gevechtshandleiding (1968)

In de 2e druk van de *Gevechtshandleiding*, uitgegeven in 1968, staat over de bevelvoering in punt 65:

Aangezien de grote spreiding op het gevechtsveld een voortdurend persoonlijk contact tussen commandant en zijn ondergeschikten vrijwel onmogelijk maakt, zal in vele gevallen zelfstandig denken en handelen van deze – in de geest van de commandant – voorwaarde zijn voor het succes. Dit kan slechts worden bereikt indien zij volledig vertrouwd zijn met het door de commandant gestelde doel en de gedachtegang, die hem tot de keuze hiervan heeft geleid.

In punt 771 staat:

De commandant moet een veelvuldig persoonlijk contact met zijn direct ondergeschikten nastreven, doch hij dient te waken voor een overmaat aan toezicht. In verband met de eisen die het gevecht ook aan zijn ondercommandanten stelt, dient hij bij hen zelfvertrouwen en initiatief aan te kweken door een grote mate van vrijheid te geven bij het bereiken van de door hem gestelde doelen.

Ruim geformuleerde opdrachten

Zelf ben ik op de voormalige School Reserve Officieren Infanterie, de KMA, de toenmalige Infanterieschool, de voormalige Hogere Krijgsschool en het voormalige

Opleidingscentrum Infanterie in die sfeer opgeleid en gevormd.

Ook in de praktijk bij het voormalige Eerste Nederlandse Legerkorps, waarin ik langdurig heb gediend op pelotons-, compagnies-, bataljons-, brigade-, divisie- en legerkorpsniveau, heb ik altijd operatiebevelen van mijn commandanten ontvangen of uitgegeven met een ruim geformuleerde opdracht. Daardoor kon ik, respectievelijk een ondercommandant, zelf bepalen hoe de opdracht binnen de gestelde randvoorwaarden zou worden uitgevoerd.

Logisch, want ik kan mij bijvoorbeeld nog zeer goed heugen dat bij elke oefening op de HKS, en dat waren er aanzienlijk meer dan tegenwoordig op het IDL in het programma zijn opgenomen, de docent telkens wees op het belang van een ruim gestelde opdracht en het op niet mis te verstane wijze duidelijk maken aan de staf en de ondercommandanten wat de bedoeling van de commandant was.

Alleen de term is nieuw...

Het is dan ook pertinent onjuist dat, zoals schrijvers stellen, met het uitkomen van de *Doctrinepublicatie* in 1996 en de *Leidraad Commandovoering* in 2000, de opdrachtgerichte commandovoering is ingevoerd. Uitsluitend het begrip 'opdrachtgerichte commandovoering' is geïntroduceerd. Niets meer en niets minder.

Dat de schrijvers destijds op het verkeerde been zijn gezet, kan ik mij overigens voorstellen. Vooruitlopend op het zogenaamde nieuwe systeem van opdrachtgerichte commandovoering verschenen artikelen in de militaire vakbladen waarin deze wijze van commandovoering werd uiteen gezet. Deze artikelen begonnen stevast met voorbeelden uit de Koude Oorlog van hoe het niet moest. Gesteld werd dat de Koude Oorlog-militairen zich bezig hielden met de uitvoeringsgerichte commandovoering.

Ook dat was een nieuw begrip dat, net als het begrip opdrachtgerichte commandovoering, uit buitenlandse vakliteratuur was gehaald. De landmacht, lees het voormalige legerkorps, was defensief ingesteld, bereidde zich uitsluitend voor op het voeren van operaties in de Duitse laagvlakte en had de operatieplannen voor het daadwerkelijk uitvoeren van het defensief te gedetailleerd voorbereid.

Operatieplan nr. 1

Dat het destijds van kracht zijnde Operatieplan nr. 1 van Commandant 1e (NL)LK uitgebreid was, kan ik alleen maar beamen. Het deel waarom het echter draaide, te weten het rompbevel, was helemaal niet dik en de opdrachten aan de ondercommandanten waren kort en duidelijk. Laat ik een voorbeeld geven.

De 1e Divisie, die optrad in het zwaartepunt van het legerkorps had de volgende opdracht:

Wel, ik zou denken dat het toch niet ruimer had gekund. Dat de rest van het operatieplan uitgebreid was, was het gevolg van het gegeven dat er in de loop der jaren

stafofficier ervoor zorgde dat zijn operatieplan met het jaar mooier werd, want dat scoorde bij de inspectie.

Het Operatieplan nr. 1 was een plan waar ondercommandanten een enkele keer per jaar naar keek en eenmaal per jaar in de vorm van een CPX werd beoefend tot op divisieniveau. De ene keer onder leiding van COMNORTHAG en de andere keer onder leiding van C-1(NL)LK.

Uiteraard werd het plan door de daartoe bevoegde commandanten en stafofficieren verkend. Ik heb vele Operatieplannen nr. 1 op elk niveau binnen 1(NL)LK gezien

1(NL)Div

Phase I

- (1) *Assume sector responsibility and prepare defensive operations in assigned sector*
- (2) *Relieve parts of 8(GE)Bde along FEBA*
- (3) *Be prepared to:*
 - (a) *support rearward passage of lines of CF*
 - (b) *detach 102(NL)Reccebn to 4(NL)Div*
 - (c) *relief GE-units and take over GE-barrier preparations of CF on order and to deploy simultaneously a CF.*

Phase II

- (1) *Defend in assigned sector*
- (2) *Maintain cohesion with 11(GE)Division and 4(NL)Div*
- (3) *Be prepared to:*
 - (a) *delay/hold towards the area AMELINGHAUSEN - WRIEDEL - MUNSTER on order; and subsequently defend this area*
 - (b) *be reinforced with two mechanized infantry battalions for the defence in the area AMELINGHAUSEN - WRIEDEL - MUNSTER*
 - (c) *support a Corps counterattack from positions in the area AMELINGHAUSEN - WRIEDEL - MUNSTER*
 - (d) *assume sector responsibility over sector of 55(NL)Mechinfbn when attached.*

tijd voldoende was om een aantal zaken tot in detail voor te bereiden. Zo was bijvoorbeeld over het terrein niet veel maar alles bekend, tot in de kleinste details.

Hetzelfde gold voor de onderliggende niveaus. Daarbij kwam nog dat deze niveaus jaarlijks werden geïnspecteerd op onder meer de papieren oorlogsvoorbereiding. Neem van mij aan dat bijna iedere zich respecterende commandant en/of

en kan niet anders zeggen dat de rompbevelen kort en duidelijk waren. Op compagniesniveau was het niet meer dan een A-viertje of een oleaatje.

Oefeningen

Op het niveau van bataljon en lager werd het Operatieplan nr. 1 niet voorgeoefend. Wat wel werd geoefend, waren alle soorten gevechtsacties. Aanvallende, vertragende en verdedigende acties. Daarin verwerkt

het oefenen van gevechtshandelingen in overgangsfasen. Dat gebeurde in vlak en in heuvelachtig terrein.

Bij die oefeningen werd op bataljons- en teamniveau zo goed als uitsluitend gewerkt met korte, mondelinge bevelen, waarvan een uittreksel op papier en een operatieoleaat of uitsluitend met een oleaatbevel. Dat was heel logisch, want wij waren opgeleid om goed duidelijk te maken wat van onze ondercommandanten werd verwacht en om deze commandanten alle ruimte te geven zelf hun plan te bedenken en uit te voeren.

Ik heb oefeningen meegemaakt dat ik als bataljonscommandant twee dagen geen kans zag in persoon met mijn teamcommandanten te praten. Uitsluitend over de radio, gebruikmakend van een oleaat met slechts een paar gegevens erop. Het werkte uitstekend.

Kortom, met de commandovoering die gericht is op de opdracht en niet op de uitvoering ervan, ben ik opgeleid en gevormd vanaf het moment dat ik in mijn loopbaan daar aan toe was en heb dit ook altijd proberen toe te passen als commandant. Hetzelfde heb ik geconstateerd bij mijn toenmalige collega's.

En dan nog wat. Deze wijze van commandovoering werd niet alleen te velde toegepast, maar ook in de kazerne. Dat was destijds mogelijk omdat een pelotonscommandant, een compagniescommandant en een bataljonscommandant grote vrijheid van handelen hadden, niet of nauwelijks gehinderd door allerlei regels van welke aard dan ook. Zij waren gevormd in de sfeer van 'de dienst gaat voor het meisje' en 'je hebt vierentwintig uur dienst per dag'.

Stapels papieren...

Dat is tegenwoordig, al dan niet terecht, totaal uitgesloten. Op dit moment zijn commandanten een groot deel van hun tijd bezig met het op papier verantwoorden wat zij en hun ondergeschikten al dan niet hebben gedaan. Een pelotonscommandant heeft bijna een extra rugzak nodig voor allerlei formulieren waarop hij van alles en nog wat moet verantwoorden.

Hij moet controleren of zijn mannen niet te veel tillen. Hij moet bijhouden hoe lang ze dienst doen, want overwerk moet wor-

den genoteerd in verband met extra vergoeding.

Nature of nurture?

Ik hoop dat ik hiermee iets heb rechtgezet en wens iedereen veel sterkte en wijsheid om onder de huidige omstandigheden commandanten op te leiden in de sfeer van opdrachtgerichte commandovoering

bij het uitvoeren van hun taken onder oorlogsomstandigheden of bij vredesondersteunende operaties.

Of daarbij transformationeel leiderschap nodig is, weet ik niet. Wel weet ik waarom de ene commandant beter functioneert dan de andere. Dat is namelijk al in de weg bepaald.

G.J. FELIUS, kolonel der infanterie b.d.

de Berliner Philharmoniker, een orkest waar je deel van kon uitmaken als je trouw was aan het nationaalsocialistische regime. In dit deel van het boek staat de opmars van zowel de Amerikanen als de Russen naar Berlijn centraal, en de gevoelens van de inwoners van Berlijn daarbij.

Beschreven worden de vele bombardementen en het verblijf in schuilkelders tijdens deze bombardementen. Als blijkt dat de moeder van Lotte een joodse man (Julius) in hun kelder verbergt, volgt de strijd die zich in Lotte voltrekt tussen haar wil om op niveau muziek te mogen blijven spelen en dus trouw te blijven aan het regime en het langzaam groeiende medeleven voor Julius. In deze verhaallijn wordt de oorlog weer vanuit een andere optiek beschreven, die van de weerloze die alles maar over zich heen ziet komen.

Het verhaal van 'de Groten'

De drie verhaallijnen die elkaar afwisselen, worden aangevuld met de ervaringen van de Groten die uiteindelijk bepalen wie de winnaar van de race naar Berlijn wordt. Het boek is prettig leesbaar geschreven en ondanks de verschillende verhaallijnen goed te volgen. Tijdens het lezen ervoer ik af en toe wat irritatie bij het lezen van datgene wat de Groten bewoog (inclusief hun gedachten) om tot bepaalde beslissingen te komen.

Ook al geeft de auteur aan dat het historisch allemaal verantwoord is wat hij schrijft, toch blijft er bij het lezen een gevoel van wantrouwen bestaan. Dit gevoel van wantrouwen wordt dan versterkt als de Groten in contact komen met één van de fictieve personen, zoals een ontmoeting van Bandy met Eisenhower.

Een ander enigszins storend fenomeen vond ik de passages over de zingeving van oorlog en alles wat er tijdens een oorlog zoal kon gebeuren. Dit gevoel groeide omdat het vooral de fictieve personages waren die nadachten over de zin en onzin van hetgeen zij meemaakten. Onverlet blijft dat de verhaallijnen onderhoudend, vaak spannend en soms origineel zijn. Dit maakt *Oorlogszone: Berlijn* tot een aantrekkelijk boek om als ontspanning te lezen.

drs. J. TERPSTRA, kolonel b.d. MPSD

BOEKEN bespreking

Oorlogszone: Berlijn

Door David L. Robbins, 446 blz. met 4 kaarten geïll., uitgeverij Meulenhoff, 2001.

ISBN 90 2906 937 6

€ 17,95

De eerste subconclusie is snel getrokken. Lezers met een aperte aversie tegen historische romans kunnen stoppen met het lezen van deze recensie. Het te bespreken boek is namelijk een historische roman en is deels gebaseerd op feiten en deels op fictie, waarbij het de lezer niet altijd duidelijk wordt waar de feiten ophouden en de fictie begint.

De grondslag van dit boek is gebaseerd op de informatie die de schrijver heeft opgedaan uit persoonlijke gesprekken met overlevenden van de beschreven veldslagen, naast datgene wat de auteur heeft geput uit tal van geschiedenisboeken, documentaires, biografieën en analyses. Achterin het boek staan twee en een halve bladzijde met bronnen vermeld, waaruit de schrijver aangeeft te hebben geput.

De verhalen in het boek spelen zich af in de periode van 31 december 1944 tot en met 7 mei 1945, tegen de achtergrond van de voorbereiding op en de verovering van Berlijn. Het boek bevat drie verhaallijnen met een hoofdrol voor fictieve personen, maar de schrijver heeft ook het verhaal van de Groten willen weergeven; zij die beslisten over het lot van miljoenen: Churchill, Stalin, Roosevelt, Eisenhower, Zhukov en Montgomery.

Optiek vanuit een verslaggever . . .

De eerste verhaallijn beschrijft de belevenissen van Charley Bandy, fotojournalist, die sinds 1936 veel beslissende momenten van oorlogen in Spanje, China, Japan, Afrika en Europa heeft vastgelegd. In het boek volgt hij de Amerikaanse troepen in hun opmars naar Berlijn. Als relatieve buitenstaander komt hij daarbij in allerlei situaties, waarin ook de ellende van de oorlog zijn plaats krijgt. Een ellende die zijn top vindt in de beschrijving van wat hij aantreft in een concentratiekamp.

De lezer krijgt een beeld over de oorlog vanuit de beschouwende optiek van een verslaggever. Uiteindelijk zal Bandy Berlijn niet bereiken omdat de Amerikanen na het veroveren van een bruggenhoofd over de Elbe hun opmars naar Berlijn niet mogen voortzetten.

. . . twee Russische soldaten

In een tweede verhaallijn maken wij kennis met Ilja en Misja, twee Russische soldaten, die de opmars van het Russische leger door Polen naar Berlijn meemaken. De oorlog wordt hier vanuit een andere optiek beschreven, namelijk vanuit hetgeen de twee soldaten zoal zelf meemaken, hun ontberingen en hun gevoelens daarbij.

Beide soldaten hebben een eigen karakter, waarbij de één het niet zo nauw neemt met de normen en waarden en waarbij de ander het oorlogsgeweld meer filosofisch beschouwt. Beiden zullen zij uiteindelijk Berlijn bereiken.

en een Berlijnse inwoner

In een laatste verhaallijn staan de belevenissen van Lotte (op de achterflap van het boek Lottie genaamd), een inwoner van Berlijn centraal. Lotte is celliste van

den genoteerd in verband met extra vergoeding.

Nature of nurture?

Ik hoop dat ik hiermee iets heb rechtgezet en wens iedereen veel sterkte en wijsheid om onder de huidige omstandigheden commandanten op te leiden in de sfeer van opdrachtgerichte commandovoering

bij het uitvoeren van hun taken onder oorlogsomstandigheden of bij vredesondersteunende operaties.

Of daarbij transformationeel leiderschap nodig is, weet ik niet. Wel weet ik waarom de ene commandant beter functioneert dan de andere. Dat is namelijk al in de weg bepaald.

G.J. FELIUS, kolonel der infanterie b.d.

de Berliner Philharmoniker, een orkest waar je deel van kon uitmaken als je trouw was aan het nationaalsocialistische regime. In dit deel van het boek staat de opmars van zowel de Amerikanen als de Russen naar Berlijn centraal, en de gevoelens van de inwoners van Berlijn daarbij.

Beschreven worden de vele bombardementen en het verblijf in schuilkelders tijdens deze bombardementen. Als blijkt dat de moeder van Lotte een joodse man (Julius) in hun kelder verbergt, volgt de strijd die zich in Lotte voltrekt tussen haar wil om op niveau muziek te mogen blijven spelen en dus trouw te blijven aan het regime en het langzaam groeiende medeleven voor Julius. In deze verhaallijn wordt de oorlog weer vanuit een andere optiek beschreven, die van de weerloze die alles maar over zich heen ziet komen.

Het verhaal van 'de Groten'

De drie verhaallijnen die elkaar afwisselen, worden aangevuld met de ervaringen van de Groten die uiteindelijk bepalen wie de winnaar van de race naar Berlijn wordt. Het boek is prettig leesbaar geschreven en ondanks de verschillende verhaallijnen goed te volgen. Tijdens het lezen ervoer ik af en toe wat irritatie bij het lezen van datgene wat de Groten bewoog (inclusief hun gedachten) om tot bepaalde beslissingen te komen.

Ook al geeft de auteur aan dat het historisch allemaal verantwoord is wat hij schrijft, toch blijft er bij het lezen een gevoel van wantrouwen bestaan. Dit gevoel van wantrouwen wordt dan versterkt als de Groten in contact komen met één van de fictieve personen, zoals een ontmoeting van Bandy met Eisenhower.

Een ander enigszins storend fenomeen vond ik de passages over de zingeving van oorlog en alles wat er tijdens een oorlog zoal kon gebeuren. Dit gevoel groeide omdat het vooral de fictieve personages waren die nadachten over de zin en onzin van hetgeen zij meemaakten. Onverlet blijft dat de verhaallijnen onderhoudend, vaak spannend en soms origineel zijn. Dit maakt *Oorlogszone: Berlijn* tot een aantrekkelijk boek om als ontspanning te lezen.

drs. J. TERPSTRA, kolonel b.d. MPSD

BOEKEN bespreking

Oorlogszone: Berlijn

Door David L. Robbins, 446 blz. met 4 kaarten geïll., uitgeverij Meulenhoff, 2001.

ISBN 90 2906 937 6

€ 17,95

De eerste subconclusie is snel getrokken. Lezers met een aperte aversie tegen historische romans kunnen stoppen met het lezen van deze recensie. Het te bespreken boek is namelijk een historische roman en is deels gebaseerd op feiten en deels op fictie, waarbij het de lezer niet altijd duidelijk wordt waar de feiten ophouden en de fictie begint.

De grondslag van dit boek is gebaseerd op de informatie die de schrijver heeft opgedaan uit persoonlijke gesprekken met overlevenden van de beschreven veldslagen, naast datgene wat de auteur heeft geput uit tal van geschiedenisboeken, documentaires, biografieën en analyses. Achterin het boek staan twee en een halve bladzijde met bronnen vermeld, waaruit de schrijver aangeeft te hebben geput.

De verhalen in het boek spelen zich af in de periode van 31 december 1944 tot en met 7 mei 1945, tegen de achtergrond van de voorbereiding op en de verovering van Berlijn. Het boek bevat drie verhaallijnen met een hoofdrol voor fictieve personen, maar de schrijver heeft ook het verhaal van de Groten willen weergeven; zij die beslisten over het lot van miljoenen: Churchill, Stalin, Roosevelt, Eisenhower, Zhukov en Montgomery.

Optiek vanuit een verslaggever . . .

De eerste verhaallijn beschrijft de belevenissen van Charley Bandy, fotojournalist, die sinds 1936 veel beslissende momenten van oorlogen in Spanje, China, Japan, Afrika en Europa heeft vastgelegd. In het boek volgt hij de Amerikaanse troepen in hun opmars naar Berlijn. Als relatieve buitenstaander komt hij daarbij in allerlei situaties, waarin ook de ellende van de oorlog zijn plaats krijgt. Een ellende die zijn top vindt in de beschrijving van wat hij aantreft in een concentratiekamp.

De lezer krijgt een beeld over de oorlog vanuit de beschouwende optiek van een verslaggever. Uiteindelijk zal Bandy Berlijn niet bereiken omdat de Amerikanen na het veroveren van een bruggenhoofd over de Elbe hun opmars naar Berlijn niet mogen voortzetten.

. . . twee Russische soldaten

In een tweede verhaallijn maken wij kennis met Ilja en Misja, twee Russische soldaten, die de opmars van het Russische leger door Polen naar Berlijn meemaken. De oorlog wordt hier vanuit een andere optiek beschreven, namelijk vanuit hetgeen de twee soldaten zoal zelf meemaken, hun ontberingen en hun gevoelens daarbij.

Beide soldaten hebben een eigen karakter, waarbij de één het niet zo nauw neemt met de normen en waarden en waarbij de ander het oorlogsgeweld meer filosofisch beschouwt. Beiden zullen zij uiteindelijk Berlijn bereiken.

en een Berlijnse inwoner

In een laatste verhaallijn staan de belevenissen van Lotte (op de achterflap van het boek Lottie genaamd), een inwoner van Berlijn centraal. Lotte is celliste van

Samenvattingen

Editoriaal – Stuurmanskunst

Het jaar 2003 gaat een moeilijk jaar worden. Het 'Strategisch Akkoord' dwingt het ministerie van Defensie om een bedrag van tussen de 850 en 950 miljoen euro te bezuinigen. Het parlement steunt niet echt de voorstellen die de beschikbaarheid van operationele kwaliteit raken. Toch wisten de ondertekenaars van het akkoord hoe defensie er voor stond. Zij wisten ook dat het thema maatschappelijke veiligheid om een herbezinning van de rol van defensie vraagt en dat er op dit moment weinig vangnet voor noodsituaties bestaat. Er zijn moeilijke kwesties die om een antwoord vragen. De MS wil een bijdrage leveren aan de broodnodige discussie over de toekomst van defensie.

I. Piepers – Het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid

De auteur beschrijft een aantal fundamentele ontwikkelingen die hun uitwerking zouden moeten hebben op het Nederlandse veiligheids- en defensiebeleid. Op dit moment ontbreekt een duidelijke visie. Dit leidt tot inconsistente besluiten, zoals ondoordachte bezuinigingen. Een Europees beleid is de beste waarborg voor ook de Nederlandse belangen. De structuur en de cultuur van de Nederlandse krijgsmacht moeten verder worden ontwikkeld. In zijn ogen kan de krijgsmacht 'meer met minder', terwijl tegelijkertijd haar gebruikswaarde kan worden vergroot. Dat is een kwestie van keuzes maken en van willen.

V.S. Belous – Rusland en de VS

Het einde van de Koude Oorlog dwong politicologen en militaire specialisten om na te denken over de rol van nucleaire wapens. Tot dan toe waren die wapens een belangrijk element bij het handhaven van stabiliteit tussen vooral de USSR en de VS. De auteur analyseert de rol van nucleaire wapens op politiek niveau en gaat in op de militaire aspecten van de strategische relatie tussen beide landen. Ten slotte gaat hij in op de betekenis van het concept van wederzijdse afschriking gegeven de nieuwe geo-politieke verhoudingen. De twee landen zullen een nieuwe vorm van samenwerking moeten vinden. Er is geen verstandig alternatief.

P.H.J. Olsthoorn – Eer: een beloning voor moed

Van militairen wordt opofferingsgezindheid verwacht. Tegelijkertijd wordt in de literatuur geconstateerd dat aan de 'offerbereidheid' van de militair het nodige schort: hij lijkt zich te laten leiden door overwegingen van eigenbelang. Dit artikel zet uiteen hoe de offerbereidheid van de militair van oudsher werd vergroot door in te spelen op zijn eergevoel. Maar ook in onze tijd is voor het streven naar eer mogelijk nog een rol weggelegd. Het uitgangspunt daarbij is dat de term eer weliswaar in onbruik is geraakt, maar dat de notie van eer voor ons allerminst betekenisloos is geworden.

H.J. Griffioen-Young, H.J.W. Janssen, A.W.K. Gaillard – Psychologische perspectieven op Informatie Operaties

Het verzamelen, beheren en uitwisselen van informatie is belangrijk in het moderne militair optreden. Informatie Operaties (Info Ops) staan volop in de belangstelling, zowel wat betreft de ontwikkeling van beleid als de ontwikkeling van middelen en methoden. Info Ops richten zich op het beïnvloeden van besluitvormingsprocessen ter ondersteuning van politieke en militaire doelstellingen. Afhankelijk van de aard van de activiteiten spreken we van offensieve of defensieve Info Ops. De auteurs gaan in op de rol van mensen in het besluitvormingsproces. Ze bekijken hoe mensen omgaan met informatie. Meer specifiek gaat het om de vraag of mensen in staat zijn om onjuiste informatie te herkennen en te negeren bij het nemen van een besluit. Uit onderzoek blijkt dat men bij het nemen van risicovolle besluiten geneigd is informatie aan te nemen van de bron met de meeste overtuigingskracht, ongeacht de deskundigheid van deze bron.

P.H. de Vries – Eisen stellen

Het hele leger draait om eisen stellen. Voor militairen is het stellen van eisen een tweede natuur. In dit 'tegenwicht' houdt de auteur ons een spiegel voor. Het onderkennen van tekortkomingen bij anderen is makkelijk. Maar dan? Geven we uit onszelf aan hoe het wel moet? Voldoen we zelf wel aan de eisen die we aan anderen stellen? De beroepssoldaat wil superieuren die aan dezelfde eisen voldoen. Liefst nog meer. Er is niets mis met het stellen van eisen, maar dan wel die eisen onverkort aan jezelf stellen en zonodig niet aarzelen om corrigerend op te treden. Ook ten opzichte van jezelf.

Summaries

Editorial – The art of navigation

The year 2003 will be a difficult year. The 'Strategic Agreement' forces the ministry of Defence to cut down expenses: some 850 to 950 millions of Euro. However, the parliament did not fully agree with those propositions that influenced operational capacity. Those who signed the agreement knew the situation. They also knew about the border-crossing of security risks, and the marginal safety-net that exists. There are important questions to be answered, and problems to be solved. This periodical intends to support the highly necessary debate on the future of defence.

I. Piepers – Security and defence policy in the Netherlands

The author observes some fundamental changes in the international arena. They could and even should influence Dutch security and defence policy. There is a lack of a consistent political vision on the future, which leads to inconsistent decisions, such as rash economy. He discusses the changes, their effects and the changing meaning of military power. A reaction at European level is necessary and serves Dutch interests. In his profile of future Dutch Armed Forces, he touches on structure as well as culture. In his view the Armed Forces can do 'more with less'. It is a matter of choices and will.

V.S. Belous – Russia and the USA

The end of the Cold War forced political scientists and military specialists to think about the role of nuclear weapons. Up to then those weapons were an important element in creating stability between the USSR and the USA. The author discusses the broader political dimension and the purely military aspects of the strategic relations between the two countries. His final observations concern the future of the concept of mutual deterrence in the new geo-political context. He indicates how Russia and the USA should create a new partnership. There is no sensible alternative.

P.H.J. Olsthoorn – Honour: a reward for courage

People expect military to have a spirit of self-sacrificing. Literature however indicates that this spirit seems to be lacking: as if the soldier goes by considerations of self-interest. The author clarifies how from early days, this spirit was enlarged by adapting to his sense of honour. To aspire after honour may have a role in our time. Honour as a term seems to have fallen out of use. The notion of honour however certainly did not get lost.

H.J. Griffioen-Young, H.J.W. Janssen, A.W.K. Gaillard – Psychological perspectives on Information Operations

The collection, management and exchange of information is relevant in modern military action. There is much interest for Information Operations (Info Ops). Not only as it is about developing policy, but also concerning means and methods. Info Ops are directed at influencing decisionmaking in support of political or military objectives. They may be defensive or offensive in character. The authors pursue the role of human beings in decisionmaking, and how people deal with information. How do they recognise wrong information? Recent research indicates that people – if they have to make risky decisions – are inclined to accept information of the source with the most cogency, regardless expertise.

P.H. de Vries – To make demands

Everything in the army turns on demands. They are the ABC of the military profession. Making demands is a second nature for soldiers. Especially when it is about others. In this 'counterbalance' the author reflects on our attitude towards this ABC. Commenting on shortcomings is easy. But what happens then? Do we live up to the some standards that we require from others? Professional soldiers demand superiors that do, and even better. There is nothing wrong about demands, as long as we keep up with them, and do not hesitate to correct those who fail. Not even ourselves.